

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
FOTOĞRAF ANASANAT DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRK FOTOĞRAF SANATININ GELİŞİM
SÜRECİ İÇERİSİNDE HALKEVLERİ VE
KÖY ENSTİTÜLERİNİN ROLÜ**

Murat ERVİN

Danışman
Yrd.Doç.Dr. Beyhan ÖZDEMİR

2006

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türk Fotoğraf Sanatının Gelişim Süreci İçerisinde Halkevleri ve Köy Enstitülerinin Rolü” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

30/05/2006

Murat ERVİN

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsünün ...../...../..... tarih ve ..... sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisanüstü Öğretim Yönetmeliği'nin ..... maddesine göre Fotoğraf Anasanat Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Murat ERVİN'in "Türk Fotoğraf Sanatının Gelişim Süreci İçerisinde Halkevleri ve Köy Enstitülerinin Rolü" konulu tezini incelemiş ve aday ...../...../..... tarihinde, saat .....’da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ..... dakikalık süre içerisinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan Anasanat dallarından jüri üyelerince sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin ..... olduğuna oy ..... ile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU

Tez No:

Konu Kodu:

Üniv. Kodu:

Tez Yazarının;

Soyadı: **ERVİN**

Adı: **MURAT**

Tezin Türkçe Adı: **Türk Fotoğraf Sanatının Gelişim Süreci İçerisinde Halkevleri ve Köy Enstitülerinin Rolü**

Tezin Yabancı Dildeki Adı: **The Role of Public Houses and Village Enstitutes in The Development Process of Turkish Art of Photography**

Tezin Yapıldığı;

Üniversite: **Dokuz Eylül Üniv.**

Enstitü: **Güzel Sanatlar Enst.**

Yıl: **2006**

Tezin Türü:

1. Yüksek Lisans **(X)**
2. Doktora ( )
3. Tıpta Uzmanlık ( )
4. Sanatta Yeterlilik ( )

Dili: **Türkçe**

Sayfa Sayısı: **201**

Referans Sayısı: **182**

Tez Danışmanının;

Ünvanı: **Yard.Doç.Dr.**

Adı: **A. Beyhan**

Soyadı: **ÖZDEMİR**

Türkçe Anahtar Kelimeler:

1. **Halkevleri**
2. **Köy Enstitüleri**
3. **Türk Fotoğraf Sanatı**

İngilizce Anahtar Kelimeler:

1. **Public Houses**
2. **Village Institutes**
3. **Art of Photo in Turkey**

30.05.2006

İmza:

ÖNSÖZ

Cumhuriyet Dönemi'nin önemli kurumlardan olan Halkevleri ve Köy Enstitüleri'ni incelediğim bu tezde, söz konusu kurumlar tarihsel çerçeveleri içinde, zamanın şartları, anlayışı ve kültürü göz önünde tutularak araştırılmıştır. Bu çalışmalarım sırasında Kültür Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü, T.B.M.M. Kütüphanesi, C.H.P. Genel Merkezi, Halkevleri Genel Merkezi, Ankara Milli Kütüphane, İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İFSAK, AFSAD, Yeni Kuşak Köy Enstitüleri gibi kurumların yanı sıra, Türk Fotoğraf Sanatı ile ilgili araştırmalar yapan Seyit Ali AK, Engin ÖZENDES, Alberto MODIANO gibi araştırmacılar ve o dönemde bu kurumlar içerisinde fotoğraf etkinliğinde bulunan Cafer TÜRKMEN, Hüsnü GÜRSEL ve Necmettin KÜLAHÇI gibi fotoğraf sanatçılarının bilgilerinden yararlandım. Ayrıca Mehmet ÖZEL, Cavit BİNBAŞIOĞLU, Pakize TÜRKÖĞLU, Nevide GÖKAYDIN gibi Köy Enstitülerine gönül vermiş isimlerde de görüşme imkanı buldum.

Halkevleri ve Köy Enstitüleri'ndeki fotoğraf çalışmalarını incelemek istememdeki en büyük neden ise, Türk Fotoğrafı açısından karanlıkta kalan bu dönemin perdesini bir nebze olsun aralayarak, yetişen genç fotoğraf severlere nereden nereye geldiğimizi gösterme isteğidir. Çünkü özellikle Halkevleri'nde yetişen fotoğrafçılar, zamanın Türkiye'sine yön vermişler ve bugün dahi adlarından övgüyle söz edilen birer kahraman olmuşlardır.

Bütün bu araştırmalarım sırasında, özellikle fotoğraf örneklerine ulaşmakta zorluk yaşadım. Bilindiği gibi Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi, bu kurumların sonu olmakla kalmamış, bütün arşivleri, belgeleri, demirbaşları yakılarak veya kırılarak imha edilmiştir. Sadece kimi özel arşivlerde veya kütüphanelerde birkaç ipucu bulunmaktadır. Araştırmam bir buçuk yıl sürmüş olup, bunun bir nevi saman içinde iğne aramaya da benzetebiliriz.

Tezimin hazırlanışında bana yol gösteren danışmanım Yrd.Doç.Dr. Beyhan ÖZDEMİR'e, bölüm hocam Yrd.Doç.Dr. Birsal MATARA'ya, Köy Enstitüleri hakkında yardımlarının esirgemeyen hocam Prof.Dr. Oğuz MAKAL'a ayrı ayrı teşekkürlerimi sunarım.Ayrıca yardımlarını esirgemeyen, bana her zaman destek olan İpek TIĞLI'ya, sıkıntılarımı paylaşan aileme ve tüm dostlarıma sonsuz teşekkür ederim.

ÖZET

Söz konusu bu tez Halkevleri'nin kuruluşundan başlayarak günümüze kadarki tarihsel süreçler ile Köy Enstitüleri'nin ortaya çıkışı hakkında bilgilerin yanı sıra bu kurumların içerisinde fotoğrafın ele alınışı ve Türk Fotoğraf sanatının gelişimindeki etkisini ortaya çıkarmak amacıyla hazırlanmıştır.

Birinci bölümünde; Ankara'da 1932 yılında açılan ve Atatürk devrimlerinin halk tarafından hızla benimsenmesini sağlamak, halkı her alanda bilinçlendirmek, onlara sanat sevgisi kazandırmak ve Osmanlı'nın baskıcı düşünce yapısını yok etmeye, halkı cahillikten kurtarmaya yönelik olarak kurulan Halkevlerinin tarihsel gelişimi ile yine aynı amaçlar doğrultusunda İsmail Hakkı TONGUÇ tarafından kurulan; köylüyü bilinçlendirmek, onu ağanın kölesi olmaktan kurtararak kendi işini yapabilen, okuyan, her şeyden az çok anlayan, sanatla uğraşan, sorgulayan bir insan tipi yaratmaya yönelik olan Köy Enstitülerinin izlediği tarihsel süreçler ve bu kurumların anlayışları anlatılmıştır.

Çalışmamın ikinci bölümünde; Halkevleri'nin ve Köy Enstitülerinin kurulduğu yıllarda, Türkiye'de ne tür sanatsal etkinliklerin bulunmakta olduğu ve verilen sanat eğitiminin ne boyutta bulunduğu anlatılmaktadır. Bu çerçevede Türkiye'de fotoğrafın gelişim aşamalarına da kısaca değinilmiştir.

Çalışmamın üçüncü bölümünde ise; Bir şekilde (sergi, yarışma vb) Halkevleriyle ilişkisi olmuş isimler ile Halkevlerinde fotoğraf kurslarında çalışmalar düzenleyen çeşitli fotoğraf sanatçılara ve bunların eserlerine yer verilmiştir. Ayrıca Halkevleri'nde yarışmaya katılan Cafer TÜRKMEN ile yapılan röportaj da bu bölümde yer almaktadır.

Çalışmamın son bölümünde; Köy Enstitüleri'nde fotoğrafın yerinin ne olduğunu, nasıl eğitim verildiği anlatılmakta ve Köy Enstitüleri'nde fotoğraf eğitsel kolunda ders vermiş olan Hüsnü GÜRSEL ile yapılan röportaj yer almaktadır.

ABSTRACT

The discoursed thesis is composed to provide information on historical processes beginning from the establishment of Public Houses to present and on the emergence of Village Institutes, as well as to reveal the role and effects of these institutions on the development of Turkish Art of Photography.

The first section refers to the historical development of Public Houses established in 1932, in Ankara, to facilitate the adoption of the reforms of Atatürk, to rise public awareness in all spheres, to grow public interest in arts, to change the repressed mental structures formed after the Ottoman governance, and to redeem the public from ignorance; and also refers to the historical background and vision of the Village Institutes founded with the same rationale by İsmail Hakkı TONGUÇ pursuing to free the peasants from Landowners' slavery by educating them to become autonomous, cognizant, artistic, and intellectual type of persons.

The second section of the study depicts the range and type of artistic activities that were presented, and the dimensions of art education offered in Turkey in the years the Public Houses and Village Institutes were established. In this frame, the developmental stages of photography in Turkey are briefly explained.

The third section includes pieces of various photography artists who have one way or another (through exhibitions, contests, and like) dealt with Public Houses and served in the photography courses offered in Public Houses. Also, an interview made with Cafer TÜRKMEN who participated a contest in Public Houses is found in this section.

In the final part of the study, the significance of photography and how photography education was delivered in Village Institutes is discussed and an interview with Hüsni GÜRSEL who has given lessons in the photography committee of Village Institutes is presented.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	II
TUTANAK.....	III
YÖK DOKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ VERİ FORMU.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	VII
İÇİNDEKİLER.....	VIII
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

HALKEVLERİ VE KÖY ENSTİTÜLERİNİN KURULUŞU ÖNCESİ TÜRKİYE'DE SANAT EĞİTİMİ

1.1. OSMANLIDAN CUMHURİYET'E SANAT ANLAYIŞI.....	5
1.2. CUMHURİYET DÖNEMİ SANAT EĞİTİMİ ANLAYIŞI.....	8
1.3. CUMHURİYET DÖNEMİ FOTOĞRAF EĞİTİMİ ANLAYIŞI.....	12

2. BÖLÜM

HALKEVLERİ VE KÖY ENSTİTÜLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMLERİ

2.1. I. DÖNEM HALKEVLERİ (1932-1951).....	17
2.1.1. Halkevi Nedir	17
2.1.2. Halkevlerinin Kuruluş Nedenleri.....	21
2.1.3. Halkevlerinin Kuruluşu	24
2.1.4. Halkevlerinin Çalışma Şekilleri.....	26
2.1.5. Halkevlerinin Kapatılması.....	32
2.2. KÖY ENSTİTÜLERİ (1940-1954).....	35
2.2.1. Köy Enstitülerinin Kurucusu İsmail Hakkı Tonguç.....	35
2.2.1.1. Tonguç'un Eğitim Anlayışı.....	38
2.2.1.2. Tonguç'un Sanat Eğitimi Anlayışı.....	39
2.2.2. Köy Enstitülerinin Ortaya Çıkışı.....	45
2.2.3. Enstitülerin Kuruluş ve Gelişimi.....	51
2.2.4. Köy Enstitülerinde Uygulanan Eğitimin Özellikleri.....	53

2.2.5. Köy Enstitülerinin Kapatılması.....	55
2.3. II. DÖNEM HALKEVLERİ (1963-1980).....	59
2.3.1. Halkevlerinin Yeniden Açılması.....	60
2.3.2. Halkevlerinin Bu Dönemdeki Etkinlikleri.....	60
2.3.3. Halkevlerinin İkinci Kez Kapatılması.....	62
2.4. III. DÖNEM HALKEVLERİ (1987-).....	63
2.4.1. Halkevlerinin Üçüncü Kez Açılması.....	63
2.4.2. Halkevlerinin Son Dönem Etkinlikleri.....	63

3. BÖLÜM

HALKEVLERİNDEKİ FOTOĞRAF ÇALIŞMALARI

3.1. I. DÖNEM HALKEVLERİNDE FOTOĞRAF ÇALIŞMALARI.....	66
3.1.1. Halkevlerinin Fotoğrafa Etkisi.....	66
3.1.2. Halkevlerindeki Fotoğrafçılarımızın Sanatsal Yaklaşımları.....	70
3.1.2.1. İhsan Erkılıç.....	72
3.1.2.2. Fikret Minisker.....	73
3.1.2.3. Cafer Türkmen.....	74
3.1.2.4. Nurettin Erkılıç.....	76
3.1.2.5. Kemal Baysal.....	78
3.1.2.6. Ali Sami Tepeciklioğlu.....	79
3.1.2.7. Baha Gelenbevi.....	79
3.1.2.8. İlhan Arakon.....	81
3.1.2.9. Limasollu Naci.....	81
3.1.2.10. Hüsnü Cantürk.....	82
3.1.2.11. Münif Fehim Özerman.....	83
3.1.2.12. Şinasi Barutçu.....	84
3.1.3. I. Dönem Halkevlerinin Düzenlediği Fotoğraf Yarışmaları.....	86
3.2. II. DÖNEM HALKEVLERİNDE FOTOĞRAF ÇALIŞMALARI.....	94
3.2.1. Merter Oral.....	94
3.2.2. Erol Karaca.....	95
3.3. III. DÖNEM HALKEVLERİNDE FOTOĞRAF ÇALIŞMALARI.....	98
3.3.1. Mehmet Özer.....	99

4. BÖLÜM
KÖY ENSTİTÜLERİNDE FOTOĞRAFİN YERİ

4.1. Köy Enstitülerinde Fotoğrafın Yeri.....	106
4.2. İsmail Hakkı Tonguç.....	109
4.3. Hüsnü Gürsel.....	113
SONUÇ.....	122
KAYNAKÇA.....	128
EKLER.....	133

GİRİŞ

Cumhuriyet öncesinde, Osmanlı topraklarında, farklı dinsel, kültürel ve tarihsel özellikler taşıyan değişik toplumlar yaşamaktaydı. Osmanlı'nın ele geçirdiği topraklarda halka istediği gibi yaşama hakkı vermiş olması nedeniyle, bu gayrimüslim toplumlar, kendi inançlarını diledikleri gibi özgürce yerine getirirken, kültürel özelliklerini de yaşatmışlardır.

18. yüzyılda Fransa'da başlayan aydınlanma hareketi ile birlikte özellikle 19.yüzyılda yoğunluk kazanan bir dizi değişimler neticesinde değişik toplumsal zümreler de bundan etkilendi. Osmanlı toprakları içerisinde yüzyıllardan beri yaşayan değişik cemaatlerin kendilerini yeniden yapılandırma arayışlarına girmeleri de bu sürece denk gelmesi rastlantı değildir. Sonuç olarak, Osmanlı İmparatorluğu da, diğer büyük imparatorluklara olduğu gibi ulus-devletlere bölündü.

Endüstrileşmeye bağlı olarak, gelişen ticaret anlayışıyla birlikte bir çok teknolojik araçlar da bu topraklar içerisinde yer bulmaya başladı. 19.yüzyılda çıkarılan Meşrutiyet'in ilanı ve 1906'da Tanzimat Fermanı ile söz konusu Batılılaşma dönemi hızlanmaya başladı. Zaman içinde Fransız İhtilali'nin bir sonucu olarak ortaya çıkan İnsan ve Yurttaşlık Hakları Bildirisi ile özgürlüklere çokça yer veren Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi, değişik etnik kökenlerden gelen ve farklı mezheplere sahip halkların seslerini yükseltmelerine ve ayaklanmalarına neden oldu.

Bir devletin kendini öteki milletler karşısında ayakta tutabilmesi için kendi milleti içinde varolan, ortak geçmişleri ve kültürlerini ortaya çıkarma zorunluluğu belirdi. Bu amaç doğrultusunda, halkın aydın kesimi ile diğer kesimleri bir araya getirmenin yolları arandı. Çeşitli sanat galerileri, sosyal kulüpler, sinemalar, üniversiteler vb kurumlar bu birleşimi sağlamak amacıyla oluşturuldu.

Cumhuriyet döneminden önce, devletin siyasi eğitim ve propaganda faaliyetlerini; 12 Mart 1912'de kurulan Türk Ocakları üstlenmiştir. Genç cumhuriyette de Halkevleri kurulmadan önce Milli Mektepler (1928), Türk Tetkik

Cemiyeti (1929), Türk Tarih Kurumu (1931), CHP Halk Hatipleri Teşkilatı (1931) gibi kurumlar çalışmalarına başlamıştır. Halkevleri bu kurumların içinden birikim ve katkı bakımından en fazla Türk Ocakları'ndan yararlanmıştır¹. Sonraları ise Türk Ocakları'nın Atatürk karşıtı eylemlerde bulunmaya başlaması ve halkın kopması buraların kapatılarak yerlerine Halkevlerinin açılmasına zemin hazırlamıştır.

Sonunda, 19 Şubat 1932 tarihinde Halkevleri on dört ilde birden aynı anda açılmıştır. Bunlar Aydın, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Konya, Samsun ve Van Halkevleri'dir². 1932'den 1949 yılına kadar toplam 474 tane Halkevi, 4306 tane Halkodası açılmıştır³. Halkevleri'nin açıldığı her yerde bir parti ya da devlet yetkilisi açılış törenine katılmak üzere hazır bulunuyordu.

Cumhuriyetle birlikte aydınlanma, halkı bilinçlendirme düşünceleriyle hareket ederek söz konusu bu kurumlara aynı anlayışlara sahip elemanlar alınmış ve top yekün aydınlanma sürecine girilmiştir. Özellikle nüfusun yüzde seksenini oluşturan köylü kesimin bilinçlendirilmesi gerekiyordu. Bu amaçlar doğrultusunda şehirlerde halkı bilinçlendiren, eğiten Halkevlerinin bir benzeri olan Halkodaları açılmış, yine köylünün eğitilmesi için Köy Enstitüleri faaliyete geçmiştir.

Köy Enstitüleri, daha çok köylünün bilinçlenmesine yardımcı olmak, onları ağaların malı olmaktan kurtararak kendi kararlarını verebilen, kendi toprağını nasıl yetiştireceğini, hayvanına nasıl bakacağını, tarım araçlarını nasıl kullanacağını, kendi başına toprakla nasıl başa çıkabileceğini, kendi kendine nasıl araç-gereç yapabileceğini ve kendini nasıl eğitebileceğini öğretmek amacıyla 17 Nisan 1940 yılında Atatürk'ün emri ve Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali YÜCEL'in girişimleriyle İsmail Hakkı TONGUÇ tarafından kuruldu.

---

¹ Hürü KAYA, **Halkevlerinin Etkinlikleri İçinde Fotoğrafın Kullanımı ve Yeri**, Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi, M.S.Ü. Sosyal Bilimler Enst., Fotoğraf A.S.D., Fotoğraf Programı, İstanbul, 2004, s.3.

² Sefa Şimşek, **Bir ideolojik Seferberlik Deneyimi Halkevleri 1932-1951**, Boğaziçi Üniv. Y.evi, 2002, s.60.

³ CHP İstanbul İl Gençlik Kolu Yayını, **Kuruluşların Yıldönümü Halkevleri (1932,1951,1963)**, İstanbul, 1963, s.27.

Atatürk'ün güzel sanatlara önem vermesi, Türk halkının ne derece yaratıcı ve yetenekli olduğuna inancını gösterir. Amaç sanatla beslenen bir milli ülkü yaratmaktır. Hasan Ali Yücel de bu konuda "*Her türlü bağlardan ve kösteklerden ruhun kurtulduğu bu hakiki Rönesans devrimizde, her şubesinde Türk Sanatı baharlarından en feyizlisini yaşamaya başladı*"⁴ demektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nde de daha ilk yıllarda sanatın ön planda tutulması ve hiç olmadığı kadar buna önem verilmesinin nedeni söz konusu anlayıştan başka bir şey olamaz.

---

⁴ Güzel Sanatlar Dergisi, Giriş Yazısı, S.1, İstanbul, 1939.

BİRİNCİ BÖLÜM

HALKEVLERİ VE KÖY ENSTİTÜLERİNİN KURULUŞU ÖNCESİ TÜRKİYE'DE SANAT EĞİTİMİ

Sanat; düş gücü, yaratıcılık ve yetenek gerektiren bir insan etkinliğidir. İnsanların çok eski zamanlardan beri duygularını, düşüncelerini ya da amaçlarını ifade etmek için yaratmış oldukları resim, heykel, müzik, tiyatro vb. türden ürünler sanat eseri olarak nitelendirilir. Ne var ki, bir nesnenin sanat ürünü sayılabilmesi için belirli özellikleri olması gerekir. Bu özelliklerden en önemlisi de, onun özgün ve tek oluşudur⁵.

Yeryüzünde insanoğlunun ilk sanat etkinliklerine tarihöncesi, onların mağara duvarlarına yaptıkları resimlerde rastlanmaktadır. Bu resimler kimi zaman büyü amaçlı olup, bazen de kötü ruhları kovma gibi değişik anlamlar içermekteydi. Sonraki dönemlerde ise çağdan çağa ve toplumdan topluma değişen biçimlerde sanat anlayışı da farklılık gösterdi. Sanat anlayışının dönemlere ve toplumlara bağlı olarak değişmesinin yanı sıra sanat eğitimi veren kurumların artması da, sanatın yeni arayışlara yönelmesine neden olmuştur. Avrupa'da çok önceleri başlayan sanat eğitimine maalesef ülkemizde çok geç kalınmıştır.

Türkiye'de sanatın öneminin arttığı ve sanat eğitimi veren kurumların ortaya çıktığı dönemleri göz önüne aldığımızda Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi bu açılardan öne çıkmaktadır. Söz konusu dönemleri kısaca inceleyecek olursak;

---

⁵ Temel Britannica, "Sanat" maddesi, Ana Yayıncılık A.Ş., C:15, İstanbul, 1993, s.43-44.

1.1. OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E SANAT ANLAYIŞI

18.yüzyıl ile 19.yüzyılda fotoğraf sanatıyla ilgili gelişmeler birbirini izlerken Osmanlı İmparatorluğu'nun giderek bozulan yapısı içinde sanat hareketi henüz kurumlaşmaya başlamıştı.

Osmanlı Dönemi'nde III.Selim 1795 yılında *Mühendishane-i Berr-i Hümayun*'un (Topçu Harbiyesi) ders programına resim dersini koydurdu. Resim öğrenimi bu okullarda artan ilgi ve verimle 120 yıl sürdü. 1835 yılında *Mekteb-i Harbiye-i Şahane* ve *Bahriye* (Deniz Okulu) programlarına resim dersi kondu. Bu okullarda yetişen subay öğretmenler ve ressamlar diğer askeri rüştiyelerde resim öğrenimini devam ettirdiler. 1864'de vilayetlere açılan okullara yeterli öğretmen bulmakta zorluk çekiliyordu. Çare olarak *Menşe-i Muallim*'in sınıfı adı altında askeri okullara öğretmen yetiştirecek bir okul teşkil edildi. Bu okulda *sınıf-ı evvel* ve *sınıf-ı sani* olmak üzere iki bölüm vardı. Sınıf-ı Evvel'in öğrenim süresi 4 yıl olup, öğrenim programında resim dersi konuları ve fotoğrafçılık vardı. Her iki sınıf da orduya değerli ve verimli öğretmenler yetiştirmiş, batı resim tekniğini yurdumuza yerleştirerek subay sanatkarlarımızın eserlerinde kendini göstermiştir.

1851 yılında Türk okullarının öğrenim programlarına alınan resim dersleri, bu dersi verecek öğretmenler yetişinceye kadar diğer derslerde olduğu gibi asker öğretmenler tarafından verilmiştir⁶. Osmanlı sarayı, askeri okul çıkışlı ressamlar arasında yetenekli gördüklerini Avrupa'ya göndererek, dönüşlerinde Harbiye ve Tıbbiye gibi eğitimin batılı modellere göre yönlendirildiği okullara resim öğretmeni olarak atamış veya sarayda seçkin görevler vererek sanatın gelişmesine uygun bir ortam hazırlamıştı. 1880'li yıllarda Sanayi-i Nefise ile sivilleşme dönemine giren sanat eğitimi, asker ressamlar kuşağının etkinliğini büyük ölçüde sarsmamakla beraber, başlattıkları boyaresim (pentür) anlayışının yayılmasında etkili olmuşlardır.

Bir yüksek okul olarak kurulan Sanayi-i Nefise'nin derecesi, padişah iradesi ile saptanmıştı. Abdülhamit zamanında çıkan bir yasaya göre yüksek okul öğrencileri

---

⁶ Seyit Ali AK, *Türkiye Fotoğraf Yayınları Kataloğu*, Bileşim Yayınevi, İstanbul, 2004, s.27-28.

askerlikten muaftı ve bunlar içinde başarılı görülenlere Maarif Madalyası verilmekteydi. Bu haklara Sanayi-i Nefise öğrencilerinin de dahil edilmesi ise, bu okula ilginin artmasını sağlamaya yönelikti. Sanayi-i Nefise'nin öğrenime açıldığı yıllarda İstanbul'a çok sayıda yabancı sanatçı gelmiştir. 1845'de Abdülaziz'in çağrısı üzerine Aivaziovski'nin gelişiyle başlayan ve 1860'lı yıllarda yabancı oryantalist sanatçılar İstanbul'u yeniden keşfetmeye çıkmış ve Pera'da bir takım özel atölyelerin açılmasında, yerli sanatçılarla yabancı sanatçıların kaynamasında etkili olmuş ve ortak sergiler açılmıştır⁷.

Osmanlı saray erkanı ve devlet ileri gelenleri, Türkiye'ye Batılı kültür sızıntılarının başladığı ve etkilerini gösterdiği dönemde, yenilikçi hareketlerin yanında yer almışlar, bu tür hareketleri özendirmişlerdir. Batılı anlamda sanatsal gelişmelerin yoğunlaşması, İstanbul Pera'da fotoğrafı, sinemayı ve sanat sergilerini kucaklayan etkinliklere dönüşmesi, üst düzey bu kişiler sayesinde olmuştur⁸.

Cumhuriyet'e girerken sanatçıların ilgi duydukları konular, daha önceki dönemlerde de asker ressamlar tarafından ele alınmış olan manzara, ölüdoğa ve figürdür. Manzara Türk resim sanatının demirbaş teması olarak yıllarca etkinliğini korumuş, özellikle İstanbul doğasının zenginlikleri Cumhuriyet döneminde de etkisini devam ettirmiştir⁹.

1927 öncesinde Türkiye'nin içinde bulunduğu konum kültür, dinsel yapısıyla, bireyci ve özgün eğitimsel ürünlere uygun değildi. Sanat eğitiminin resimle ilgili kısmı daha da kötü durumdaydı. Çünkü canlı resme karşı çikılıyordu. Sıbyan ve mahalle mektepleri (ilkokul), rüştiye (ilkokulun son sınıfları) idadi (ortaokul), Bahriye, Harbiye ve Sanayi-i Nefise'de genellikle zorunlu dersler arasında resim dersi de yapılmaktaydı. Sanayi-i Nefisi'nin batılı tekniklerden oluşan programı dışındakilerin tamamında canlı resimlere ve portreye yer verilmiyordu. Rüştiye'de ve idadi'de eğitsel nitelikte resim öğretimi yapılırken, sanayi okullarında, mühendis okullarında ve Harbiye'de mesleki nitelikte resim öğretimi yapılıyordu. Bu okullarda

⁷ Kaya ÖZSEZGİN, **Cumhuriyet'in 75. Yılında Türk Resmi**, İş Bankası Yay. Basım Yeri ve Tarihi Belirtilmemiş, s.13, 14.

⁸ Kaya ÖZSEZGİN, *a.g.e.*, s.14.

⁹ Kaya ÖZSEZGİN, *a.g.e.*, s.19.

doğadan ve bellekten resim yapılmıyordu. En yaygın yöntem, öğretmenin tahtaya çizdiği, genellikle geometrik ya da bitkisel motiflerin kopya edilmesiydi. Batılı anlamda resim eğitimi alan Sanayi-i Nefise çıkışlılar da öğretmenlik yaparken geleneksel yöntemleri uyguluyorlardı. Ancak Tanzimat (1839-76) Meşrutiyet'ten (1908-18) sonra Eğitim Bakanlığı bünyesinde yenilikler başlamıştır¹⁰.

---

¹⁰ İsmail Hakkı TONGUÇ, **Resim-Elişleri ve Sanat Terbiyesi**, Muallim Kitapları:5, Devlet Matbaası, 1932, s.6-11

1.2. CUMHURİYET DÖNEMİ SANAT EĞİTİMİ ANLAYIŞI

Cumhuriyet'in genel politikası, sanattan ve kültürden olabildiğince geniş bir halk kesimini yararlandırma amacı gütmektedir. Yeni devlet biçimi halkı eğitim bilinçlendirirken çağdaş eğitim anlayışının herkes tarafından eşit oranda yararlanmasına yöneliktir. Sanatsal etkinliklerin İstanbul'un dışına da çıkarak, Anadolu'ya doğru açılmaya başlaması sanat ve toplum ilişkisinin sağlanması sürecinde devlet politikası olarak benimsenmiştir. 1933 yılında İnkılap Sergisi, 1936'da 50 Yıllık Türk Resim Sanatı sergileri ile 1937 yılında Resim-Heykel Müzesi açılır¹¹.

Yine 1932 yılında açılan Halkevleri, çağdaş kültürü Anadolu'nun uzak köşelerine yaymayı amaçlayan kültür kurumları olarak, amatör sanatçılar için alt düzeyde kursların verildiği, böylece sanata ilgi alanının genişletildiği kurumlar olarak hizmet vermişlerdir. 1932-40 arasında Halkevleri'nde toplam 970 sergi açılmış olup, sanat eğitiminin bu kurumlarda da verildiği anlaşılmaktadır.

Ankara'da 1932 yılında kurulan ve ilk elemanları Malik Aksel, Refik Epikman, Zeki Faik İzer gibi hocaların oluşturduğu Gazi Eğitim Enstitüsü'ne bağlı Resim-İş Bölümü, ortaöğretim kurumlarına resim öğretmeni yetiştirme amacıyla kurulmuş ve sanatçı kuşakların oluşmasında kaynak olma işlevini sürdürmüştür¹².

1939-44 yılları arasında halkçılık ilkesi doğrultusunda, sanatçılar, gruplar halinde Anadolu'ya gönderilmişler ve yurt güzelliklerini yerinde tespit etme olanağı bulmuşlardır. Böylelikle Anadolu halkının resim aracılığıyla sanat anlayışı oluşmaya başladı.

Eğitim sisteminin en önemli ögesi, kuşkusuz öğretmenlerdir. Sanat eğitimcisinin niteliği de sanat eğitiminin yeterliği üzerinde en etkili belirleyicidir. Cumhuriyet'in ilk on yılında, ortaokullarla liselere resim öğretmeni yetiştiren tek kaynak Güzel Sanatlar Akademisidir. 1922'de Güzel Sanatlar Akademisi Programına

¹¹ Ayrıntılı Bilgi için bkz: Kaya Özsezgin, *a.g.e.*,s.2-20.

¹² Kaya ÖZSEZGİN, *a.g.e.*, s.41, 45.

Resim Pedagojisi dersi konur ve bu dersi vermekle İsmail Hakkı Baltacıoğlu görevlendirilir. Yaklaşık olarak 1930 yılında, bu ders programdan çıkarılmıştır.

İstanbul Erkek Öğretmen Okulu ise 1909'da Satı Bey'in müdürlüğü ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun öğretmenliği döneminde resim eğitimi yönünde etkili olur. Bu okulun yetiştirdiğı öğretmenler resim ve elişleri öğretmenliği de yapmaktadır. İsmail Hakkı Tonguç, Malik Aksel, Hayrullah Örs, İsmail Hakkı Uludağ, Şinasi Barutçu bu kurumda yetişirler ve daha sonraki yıllarda Gazi Orta Muallim Mektebi Resim-İş Kolunun kuruluşunda görev alırlar¹³.

1925 yılında John Dewey eğitimle ilgili bir rapor hazırlamak üzere Türkiye'ye davet edilmiş ve bu rapor bazı atılımlara dayanak oluşturmuştur. Dewey raporunun etkileri ile Türkiye'de iş eğitimi önem kazanmış ve bu etki 1960'lara dek sürmüştür. Mustafa Necati'nin Milli Eğitim Bakanı olduğu bu dönemde resim öğretmenlerinin "seyyar muallim" (gezici öğretmen) konumlarına son verilmiş ve diğer öğretmenlerle eşit haklara kavuşmuşlardır. 1926'da İlk Mektep Müfredat Programının hazırlanmasından sonra resim-elışı derslerini uygulayabilecek öğretmenler yetiştirmek amacıyla Avrupa'dan uzmanlar (G.Sticler, Frey) çağrılarak "İş Prensiplerine Müstenit Tedrisat Kursu" (İş İlkelerine Dayalı Öğretim Kursu) açılmıştır. Bu dönemde bazı öğretmen okullarında ve Gazi Orta Muallim Mektebi'nde hazırlanan resim ve elışı dersaneleri, gerçekleştirilen yeniliklerdendir. Ayrıca sanat eğitimini geliştiren işlerden biri olarak, 1926'da Ankara Etnografya Müzesi açılmış, Topkapı Sarayı'na eklenen bölümler müze haline getirilmiş ve yerel müzeler hazırlanmıştır¹⁴.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu da sanat eğitimi hakkında şunları söylemektedir: *"1926'dan bu yana resim öğretimi ve sanat eğitimi sorunlarının giderilmesi için bilinçli ve kapsamlı işler yapılmıştır. Bu alandaki sorunları çözümlmek için sistemli ve gelişmiş ülkelerde uygulanan yöntemlere uygun bir çaba harcamak gerekir. Resim öğretimi düzelmedikçe, sanat eğitimi kurumları yaratılmadıkça, okullardaki*

---

¹³ Ay.yer.

¹⁴ İsmail Hakkı Tonguç, **Resim, Elişi ve Sanat Terbiyesi**, Muallim Kitapları:5, Devlet Matbaası, İstanbul, s.11-14.

etkinliğin önemli bir yönü eksik kalacaktır”¹⁵.

Türkiye’de sanat eğitiminin sistemleştirilmesinde, davet edilen yabancı uzmanlardan J. Dewey’in hazırladığı raporun önemli bir yeri vardır. Mustafa Necati’nin Bakanlığı döneminde (1925-1929), raporun gerçekleştirilmesine çalışılır. Müdürlüğüne İ. H. Tonguç’un getirildiği Mektep Müzesi kurulumu, Sanayi-i Nefise Encümeni (Güzel Sanatlar Kurulu) oluşturulur ve İş Prensiplerine Müstenit Tedrisat (İş İlkelerine Dayalı Öğretim) Kursu düzenlenir. 1926’da İlkokul Programında yer alan Resim-Elişleri derslerini uygulayabilecek öğretmenler yetiştirilmesine başlanır. İlk ve ortaokul öğretmenlerinin yetiştirilmesine katkıda bulunan İş İlkelerine Dayalı Öğretim Kursuna, Almanya eğitim bilimcileri Frey ve Stihler öğretici olarak katılırlar¹⁶.

İlköğretim kurumlarında, sanat eğitimi derslerinin sorumluları ilkökul öğretmenleridir. Öğretmen yeterliği açısından, yeterli sanat eğitimi verdiği düşünülen kurumlardan biri de “Köy Enstitüleri” olmuştur. 17 Nisan 1940 tarih, 3803 sayılı yasayla kurulan Köy Enstitüleri, bir halk eğitim modeli oluşturduğu gibi sanat eğitimi açısından da değer taşımaktadır. 1943 tarihli Köy Enstitüleri Programında, iş okulu anlayışına uygun olarak, sanatın tür ve dallarını kucaklayan geniş çerçeveli bir eğitim öngörülmüştür.

Köy Enstitülerinde, dönemin gerektirdiği teknik bilgi ve becerileri kazandıran derslerin yanında Türkçe, Resim-İş, El Yazısı, Müzik, Beden Eğitimi ve Ulusal Oyunlar derslerinde estetik eğitim anlayışı egemen olmuştur. 1947 tarihli Köy Enstitüleri Programıyla iş okulu ilkelerinden uzaklaşmışsa da enstitülerin kuruluşuna İlköğretim Genel Müdürü olarak katılan İsmail Hakkı Tonguç’un kitaplarında da ifadesini bulan sanat eğitimi anlayışı etkinliğini sürdürmeye devam etmiştir. Köy Enstitülerinde, sanat eğitimiyle donanımlı yetkin öğretmenler yetiştirildiği gibi, bu öğretmenlerin arasından çok sayıda sanatçı da çıkmıştır.

---

¹⁵ İsmail Hakkı TONGUÇ, *ay.es.*, s.11-14.

¹⁶ Engin Tonguç, **İsmail Hakkı Tonguç (Yaşamı, Öğretisi, Eylemi) Birinci Kitap**, Güldiken Yay., Ankara, 1997, s.51-60.

Köy Enstitülerinde yetişmiş olan Fakir Baykurt, Talip Apaydın, Mahmut Makal gibi yazarlar, ulusal yazınımıza katkıda bulunmuşlardır. Köy Enstitülerinin kapatılmasından sonra, ilkokul öğretmenlerinin yetiştirildiği kurumlar olan İlköğretmen Okullarında da sanat eğitimi kapsamındaki dersler, en önemli dersler olarak görülmüştür.

Sanat eğitimcisi yetiştiren kurumlar içinde dikkate değer olan bir diğer yapılanma Seminer'dir. 1947'de, İstanbul İlköğretmen Okulu (Çapa)'ya bağlı olarak, öğretmen okullarının 3. sınıfından sonra seçerek öğrenci alan, üç yıl süreli Sanat (Resim ve Müzik) Seminerleri açılmıştır. Seminer'de, İlköğretmen Okulu Programına ek olarak sanat formasyonu veren derslerin ağırlıklı olduğu bir eğitim uygulanmıştır. 1948'de Seminer kapatılmış ve öğrencileri İlköğretmen okullarına dağıtılmıştır. Seminer 1951'de ikinci kez ve 1962'de üçüncü kez açılmıştır ve son olarak 1974'de kapatılmıştır. Seminer çıkışlıların kimileri sınıf öğretmeni olarak kalırken, pek çoğu eğitim enstitülerinin sanat eğitimi veren programlarına ya da sanatçı yetiştirme hedefli yükseköğretim kurumlarına girmişlerdir¹⁷.

Alana öğretmen yetiştirilmesine yönelik en köklü girişim ise, 1932-1933 öğretim yılında Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsünde öğrenim süresi üç yıl olan Resim-İş şubesinin açılmasıdır. Böylece, Türkiye'de ilk kez resim öğretmeni yetiştiren bir kurum oluşturulmuştur. Daha sonra Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü adını alacak olan kurumun 1932 tarihli ilk programı, bölüm başkanı olan İsmail Hakkı Tonguç'la birlikte bölüm öğretmenleri tarafından hazırlanmıştır. Daha sonra, 1945'te Balıkesir, 1948'de İstanbul, 1958'de Bursa'da eğitim enstitüleri açılmış ve bunları diğerleri izlemiştir¹⁸.

---

¹⁷ Dr. Niyazi Altunya, *a.g.k.*

¹⁸ *Ay.yer*

1.3. CUMHURİYET DÖNEMİ FOTOĞRAF EĞİTİMİNİ ANLAYIŞI

Bilindiği gibi 1839 yılında Paris Bilimler Akademisi'nde Fotoğrafın Daguerre tarafından icat edildiği tüm dünyaya duyurulmuştu. Yine aynı yıl 28 Ekim'de (Hicri 19 Şaban 1255) İstanbul'da Türkçe, Arapça ve Fransızca olarak yayınlanan *Takvim-i Vekayi* gazetesinin 186'ncı sayısında fotoğrafın icadı ve tarifi yabancı gazetelerden tercüme edilerek halka duyurulmuştur¹⁹.

Daha sonraki yıllarda İstanbul, gezgin fotoğrafçıların doğunun gizemlerini belgeleme maceralarında uğrak noktalarından biri olmuştur. Mösyö Kompa'da 1842 yılında İstanbul'da ücret karşılığı fotoğraf çekmeye başladı. Bu durum fotoğrafın halk arasında tanınmasını hızlandırdı. Zaman içinde İstanbul Pera'da çeşitli fotoğraf stüdyoları hızla çoğalmaya başladı.

İlk fotoğraf eğitiminin Osmanlı döneminde 1864 yılında açılan *menşe-i muallim* adı altında öğretmen yetiştirmek amacıyla açıldığını biliyoruz. Söz konusu bu okulda *sınıf-ı evvel* ve *sınıf-ı sani* olmak üzere iki kısım vardı. Sınıf-ı evvel'in öğrenim süresi 4 yıl olup, resim dersinin yanı sıra fotoğrafçılık dersi de verilmekteydi. Tabi ki bu dersler, askeri okullara öğretmen yetiştirme amaçlıydı.

1855'e gelindiğinde Osmanlı Darphanesinde hakkak olarak çalışan James Robertson, Kırım Savaşından çektiği fotoğraflarla İmparatorluğun ilk basın fotoğrafçısı olur. Osmanlı'daki ilk Müslüman fotoğrafçılar aslında asker kökenlidir. Asker fotoğrafçıları, saraya gelen konuklar, padişahın ziyaretleri, erkanı harbi ziyarete gelen yabancı üst düzey devlet adamlarını fotoğraflamışlardır. Bunlardan biri de Topçu-Ressam sınıfından olan Yüzbaşı Hüsnü'dür. Yüzbaşı Hüsnü aynı zamanda 1871 yılında *Risale-i Fotografya* (Fotoğraf Rehberi) adlı kitabı da yazan kişidir.

Sanayi-i Nefisi'nin açıldığı 1883 yılına kadar ressamlar resim öğretmenlerimizi bu askeri okullar yetiştirmekle kalmayıp, fotoğrafçılığın yurt

---

¹⁹ Engin ÇİZGEN, *Türkiye'de Fotoğraf*, İletişim Yay., İstanbul, 1994, s.22.

çapında öğretilmesi, yaygınlaşması amacıyla okullarda verdikleri dersler hazırladıkları telif ve çeviri kitaplarıyla asker ressamlarımız Türk fotoğrafının gelişmesine yardım etmişlerdir. İlk Türk Fotoğrafhanesi olarak bilinen “Resne Fotoğrafhanesi” kurucusu Baha Bediz, ilk fotoğraf derslerini asker ressamlarımızdan İsmail Hakkı Bey’den almıştır²⁰.

Sultan II. Abdülhamit, görüntüyü yazıya tercih eden bir sultandır; "Her resim bir fikirdir, yüz sayfalık bir yazı ile ifade olunamayacak siyasi hissi manalar telkin eder, onun için ben tahriri münderecattan ziyade, resimlerden istifade ederim"²¹ (*Her resim bir görüştür; yüz sayfalık bir yazı ile açıklanamayacak ölçüde siyasal ve duygusal anlamlar içerir. Onun için ben yazıdan çok, resimlerden yararlanırım*) der.

II. Abdülhamit, sarayından çıkmayan, çevresinde ve ülkesinde meydana gelen olayları, değişimleri fotoğrafçıların gözünden izlemeye çalışan ve suikast korkusuyla yaşayan bir padişahdır. Tahta çıkışının 25. yılında, 1904'te çıkarılan genel af kapsamına girecekleri seçmek için ülkedeki bütün mahkumların birer ikişer fotoğraflarını çektirir ve albümlerde toplatır. Bütün ülkeyi, yeni binaları, gemileri, fabrikaları, arkeolojik eserleri ülkenin dört yanına yolladığı fotoğrafçılara çektirir. II. Abdülhamit'in çektirdiği bütün bu fotoğraflar bir albümde toplanarak, bugün eşine zor rastlanan Yıldız Albümleri arşivini oluşturur. Bu albümler, Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçerken devralınan mirasın, günlük yaşamın, toplumsal dokunun, kültürün tanıklıklarıdır. Söz konusu fotoğraflar, İmparatorluğun çöküp, Cumhuriyetin doğduğu tarihsel kırılma noktasında, hiç kuskusuz bugüne dair çok şey söyler.

Daha sonraki yıllarda, Damat Ferit döneminde fotoğrafın karanlık yılları gelir. Fotoğraf bir fetvayla "mekruh" (haram/yasak) ilan edilir, üstelik bu fetvanın toplum üstündeki etkileri cumhuriyetin ilk yıllarında da sürmüştür²².

---

²⁰ Seyit Ali AK, *a.g.e.*, s.28.

²¹ Engin ÇİZGEN, *a.g.e.*, s.64.

²² Özcan YURDALAN, "Bir Soruya Sahip Olmak", www.Fotografya.gen.tr, Sayı: 4.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile Türk insanının ve Türkiye'nin tanıtılması dönemi başladı. Bu tanıtımda en büyük görevi Vedat Nedim Tör'ün başkanlığındaki Matbuat Umum Müdürlüğü (Basın Yayın Genel Müdürlüğü) üstlendi. *La Turquie Kemaliste* adı ile çıkarılan periyodik yayın ve pek çok tanıtıcı kitap, fotoğraflarla bezenerek dünyanın dört bir yanına dağıtılmaya başlandı. Avusturya asıllı Othmar Pferschy'de sözleşmeli fotoğrafçı olarak göreve alındı. Beş yıl boyunca Türkiye'yi dolaşarak Türkiye Cumhuriyeti'nin tanıtılması amacıyla binlerce fotoğraf çekti. Fotoğraflarla Türkiye adı verilen albümün baskısı Almanya'da yapıldı ve yabancı ülkelere gönderildi.

Demokratik döneme geçiş süreciyle birlikte tüm alanlarda olduğu gibi fotoğrafçılıkta da büyük bir değişim yaşanmaya başlandı ve fotoğraf bir devlet politikası olarak gündeme geldi. Cumhuriyetin ilanı ile gelen nüfus kağıdı, pasaport ve resmi evraklara fotoğraf konması zorunluluğu "resim çektirmek" istemeyen bir kısım halkın da, bu stüdyolarla sürekli bir bağlantı kurmasını gerektirmiştir.

Cumhuriyet dönemi, söz üzerine kurulu bir toplumdan yazı ve fotoğraf toplumuna geçiş, görselliğin kökleşmesi sürecini içermektedir. Osmanlı döneminde azınlık stüdyolarının tekelinde olan fotoğrafçılık Cumhuriyet döneminde hızla günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası durumuna gelmiş, sanatçılarımız insanlara ışığın anlatım ve yorum gücünü tattırmayı amaçlamışlardır.

Kültür-sanatın çeşitli alanlarında olduğu gibi fotoğrafta da Halkevleri başı çeker. Halkevlerinin çalışmaları fotoğrafın yaygınlaşmasına çok büyük katkıda bulundu. Her halkevinde açılan fotoğraf kursları yeni isimlerin yetişmesini sağladı²³. Bu yıllarda fotoğraftan beklenen, yurt güzellikleriyle birlikte, genç devletin yöneticilerinin de halka tanıtılmasıdır.

1940'lara gelindiğinde başlayan "Uzaktaki Köy" fikriyle beraber sanatçılar yeni belirlenmiş sınırları içindeki kendi yurtlarını, insanlarını, tarihini, doğasını, kültürünü merak etmeye başlarlar. Ressamlar arasında düzenlenen yurt gezileri

---

²³ Engin ÇİZGEN, *a.g.e.*, s. 75-76.

fotoğraf alanındaki ürünlere de yansır²⁴. Bu dönem temsilcileri bir yandan fotoğrafın o dönemde gerekli olan belgesel yanı ile ilgilenirken, fotoğraf sanatını da Türkiye’de başlatmanın yollarını araştırdılar²⁵.

Batıda 20. Yüzyılın başlarında başlayan fotoğraf eğitimi; Türkiye’den fotoğraf konusunda eğitim görmek için Almanya’da giderek, mezun olduktan sonra 1932 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü’nde yazı, grafik sanatlar ve fotoğraf öğretmeni olarak çalışmaya başlayan Şinasi Barutçu sayesinde olur. Şinasi Barutçu, Gazi Eğitim Enstitüsü Resim bölümüne bağlı bir fotoğraf programının açılmasını sağladı. Bizzat kendisinin verdiği dersler sayesinde içlerinde Cafer Türkmen, Güler Ertan gibi değerli isimlerinde olduğu birçok öğrenci yetiştirmiştir.

Bunun yanı sıra Barutçu, yine fotoğraf eğitimi adına, Halkevleri’nde fotoğraf kursları açılması konusunda Vedat Nedim Tör’ü ikna etmiş ve bu kurumda da bir çok önemli ismin yetişmesini sağlamıştır. Barutçu, gerek bu kurumlarda gerekse halk arasında fotoğrafın teknik kısmının anlaşılması ve yayılması bakımından çeşitli dergiler çıkarmış ve İFSAK benzeri bir çok fotoğraf derneğinin tüzüklerini hazırlamış, kurulmalarında yardımcı olmuştur.

Güzel Sanatlar Akademisi’nde fotoğraf konusundaki ilk çalışma ise 1940’lı yıllarda Zeki Faik İzer’in Fransa’da öğrendiği fotoğraf bilgilerini aktarmak üzere fotoğraf hocası olarak atanması ile başlamıştır. Fotoğraf konusundaki yayınlarda ise özellikle Cumhuriyet ile birlikte yavaş yavaş bir içerik değişikliği yaşanmaya başlandı. Matbaaların da fotoğrafı basabilecek duruma gelmeleri, teknik ağırlıktan çok görsel ağırlıklı dergi ve kitapların artmasına neden oldu. Giderek fotoğraf albümlerinin sayıları arttı²⁶.

Endüstriyel anlamda sanatçı yetiştirmek üzere 1957 yılında kurulan Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu’nun Grafik bölümü içinde de, Vehbi Yazgan fotoğraf dersleri vermiştir. Daha sonraları ise, 1978 yılında Fotoğraf Enstitüsü kuruldu.

---

²⁴ Özcan YURDALAN, *a.g.m.*

²⁵ Engin ÇİZGEN, *a.g.e.*, s.78

²⁶ Engin ÇİZGEN, *a.g.e.*, s.88.

Halkevleri'nde ve Köy Enstitüleri'nde fotoğrafın kendine yer bulduğu yıllarda, ülkemizde çıkan ve fotoğrafın teknik bilgilerini veren çeşitli dergiler de bulunmaktaydı. Söz konusu bu dergiler aracılığıyla da fotoğraf eğitimi bir nebze kolaylaşmış ve isteklilerin kendi kendine öğrenmesine yardımcı olmuştur. Söz konusu kitaplardan bir kaçısı ise; WGL F:4 Tipi Fotoğraf Makinesinin Teknik ve Kullanma Kitabı (Zerbamat Basımevi, Ankara, 1939), Fotoğrafçılıkta İptidai Bir Kurs (Kodak Türkiye, Çituri Biraderler Basımevi, İstanbul, 1937), Kendi Kendine Fotoğrafçılık (M.Feyzettin, Kader Matbaası, İstanbul, 1932), Kendi Kendine Fotoğrafçılık (A.Fuat Aral, Gayret Kitabevi, İstanbul, 1941)²⁷ verilebilir.

Fotoğraf Eğitimi açısından önemi olan diğer bir kurum da Fotoğraf Dernekleri'dir. Örneğin ülkemizde kurulan İzmir Fotoğrafçılar Derneği (1945), Fotoğrafçılar Küçük Sanat Kooperatifi (1946) ve Türkiye Amatör Fotoğraf Kulübü (1950), fotoğraf eğitimi adına halkı bilinçlendirerek, yardımcı olmuşlardır.

Kısacası, ülkemizde Cumhuriyetin ilk yıllarında propaganda servisleri tarafından yayınlanan tanıtıma yönelik fotoğraf albümleri ya da dergiler egemen siyasal kadronun görüşlerine uygun bir biçimde hazırlanmıştır. Bunlara bir tür resmi görsel tarih yapıtı da diyebiliriz²⁸. Ayrıca fotoğrafla ilgili olarak açılan dernekler, kurumlar ve çıkarılan kitap/dergi gibi yayınlar fotoğrafın toplum içinde kendine daha fazla yer bulmasını sağlamıştır.

---

²⁷ Seyit Ali AK – Alberto Modiano, **Türkiye Fotoğraf Yayınları Kataloğu**, Bilişim Yayınevi, İstanbul, 2004, s.88, 110.

²⁸ Afsad Eğitim Araştırma Birimi, **Belgesel Fotoğraf Notları**, Ankara, 1984, s.26.

İKİNCİ BÖLÜM

HALKEVLERİ VE KÖY ENSTİTÜLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMLERİ

2.1 I. DÖNEM HALKEVLERİ

2.1.1. Halkevi Nedir

Halkevi, her şeyden önce bir evdir. Ev, aynı kandan gelen insanların toplandığı yerdir. Halkevi ise aynı kültürden gelen insanların toplandığı yerdir. Orada halk ile aydın tabaka bir araya gelir, kültürü yaşarlar; milli kültürün bütün çeşitleri orada yaşanır. Evler, her şeyin millisinin evidir; zevkin, ahlakın bile. Halkevleri her alanda gerilikle, gericilikle ve taklitçilikle savaşır.

Bizim iki türlü insanımız vardır: Halk ve aydın. Biri temiz bir kültüre, diğeri sağlam bir bilgiye sahiptir. Bu iki grup insanımız hakkında Mustafa Kemal, 1923 yılında şöyle diyordu:

"Aydın sınıfın halka telkin edeceği ülküler, halkın ruh ve vicdanından alınmış olmalı. Halbuki bizde böyle mi olmuştur? O aydınların telkinleri milletimizin ruhunun derinliğinden alınmış ülküler midir? Şüphesiz hayır! Aydınlarımız içinde çok iyi düşünenler vardır. Fakat genellikle şu hatalarımız da vardır ki, inceleme ve araştırmalarımıza zemin olarak çok kere kendi memleketimizi, kendi tarihimizi, kendi ananelerimizi, kendi hususiyetlerimizi ve ihtiyaçlarımızı almalyız. Aydınlarımız belki bütün cihanı, bütün diğer milletleri tanır; lakin kendimizi bilmeyiz"²⁹.

---

²⁹ <http://www.egitim.aku.edu.tr/ata3.htm>

Halkevleri, aydınlar ile halkın kaynaşma yeri, milli heyecanı halk ve aydınlara bir arada yaşatan merkezlerdir. Halkevleri kültür ve milliyet tarihimizde çok büyük rol oynamışlardır. Milliyeti en büyük gerçeklik olarak alan, onu fertlerin, ailelerin, mesleklerin ve hatta insanlığın üzerinde tutan, millet olmayı var olma şartı sayan Atatürk milliyetçiliği 1931 ve 1932 yıllarında Türk Dilini Tetkik Cemiyeti, Türk Tarih Cemiyeti ve Halkevlerini yaratmıştır. Bu kurumlar, Atatürk milliyetçiliğinin temel direkleri olmuşlardır.

Halkevleri Türk modernizmini gerçekleştirmişlerdir. Çeşitli sosyal tabakaları birbirine yaklaştırmış, Türk kültürünü toplumun her tabakasına yaymışlardır. Halkevleri politik kurumlar olarak kurulmamıştır. Çok partili döneme kadar da bu özelliğini korumuştur.

Halkevlerinin politik bir kurum olmayışları, o dönemde çok partili bir demokrasi olmadığından ve tek partinin bir özelliği olarak, yeni Türk devletinin dayandığı temel prensiplerin ve inkılapların hepsinin CHP'nin bünyesinde toplanmış olmasındandı. O zamanın bütün kurumları gibi, Halkevleri de Partinin bir kolu olarak çalışmış, yetiştirdiği gençliği ve halkı cumhuriyetçi, halkçı, milliyetçi, devletçi, laik ve devrimci esaslara göre eğitmiştir.

Halkevleri yönetmeliğine göre de, CHP'nin ana ve temel prensiplerini hakim kılmak ve edebileştirmek için, vatandaşları yetiştirmek, milli seciyenin, güzel sanatların, milli kültür, bilimsel hareket ve çalışmaların kuvvetlendirilmesi gerekir. Halkevleri, bu uğurda çalışacak ülkücü vatandaşlar için toplayıcı ve birleştirici yurtlar olacaktır.

Atatürk 1932'de ilk Halkevlerinin açılışını yaparken, bu kurumları partiye, daha doğrusu partinin ve aynı zamanda Türk devletinin prensiplerine bağlı kılmıştı. M. Kemal, bu konuşmasında şöyle diyordu: "*Partimizin Halkevleriyle bütün yurttaşlara kucağını açması, vatanda sosyal ve kültürel bir devrim yaptı*"³⁰.

---

³⁰ Ay.yer.

Halkevleri ile CHP arasındaki ilişki çok derindi. Gerçi Halkevleri kültürel bir kuruluştu ama fikri çekirdeğini CHP'nin altı temel prensibi ve partinin kalkınma, ilerleme plan ve programları teşkil ediyordu. Esasen Halkevleri birer siyasi terbiye yeri olarak açılmış, Türk milletini hem Atatürk inkılaplarına bağlı kılmaya, hem de demokrasiye hazırlamaya çalışmıştır. Ama bu alanda başarısız kalmış, asıl başarısızın kültürel alanda göstermiştir.

Halkevleri aynı zamanda Türkiye'de yaşayan halkı bir millet haline getirme, "Milli sınırlar içinde, özü halka ve milli yapıya, temeli tarihe dayanan medeni ve kaynaşık bir millet" yaratmak diye tanımlanan "milli ülkü"yü, altı temel ilkenin ışığında ve dokuz koldan halka ulaştırma hareketidir³¹.

Halkevleri geniş anlamıyla bir halk eğitimi kuruluşudur. Milli bir eğitim kuruluşudur. Her zaman Türk kültürünün milli değerlerini işlemiş, Türk inkılabını geniş halk kütelleri içinde kökleştirmeye milli birliği sağlamaya çalışmıştır. Modern Türkiye'de halkın yeni Türk kültürü tarafından yönlendirilmesinde ve Atatürk inkılaplarının halk arasında yayılmasında eğitim açısından en önemli görevi Halkevleri yüklenmiş ve başarmıştır.

Halkevlerinin çalışma konuları halkın ve devlet politikasının ihtiyaçlarından doğmuştur. Evlerin bütün çalışma kolları milli eğitim ve halk eğitimi için çalışmışlardır. Metot olarak da halk arasındaki gerçek fikir ve zevk önderlerini bulup, bunlarla, şiddete başvurmadan halkı eğitmek yolu seçilmiştir.

Evlerin temsil çalışmalarında genellikle yurtseverlik duygularını arttıran oyunlara yer verilmiş, öte yandan müspet bilimlere de halka bu evlerde anlatılmıştır. Buralar, birer fizik ve kimya laboratuvarı haline getirilememiştir ama üniversite öğretim üyeleri ve diğer yetkin kişiler pozitif bilimlerin çeşitli alanlarında halka açık binlerce konferansı bu çatılar altında vermişlerdir.

---

³¹ Ay.yer

Halkevleri bir üniversite, bir okul, profesyonel bir tiyatro, bir halk tiyatrosu, bir müzik evi, bir gece dershanesi, mesleki geliştirme okulu, dispanser, çocuk evi vs. değildir. Fakat bunların bütün işlevlerini yapan; halka yeni Türk rejimini öğreten, kültür ve milliyet sorunlarını örgün eğitim kurumlarından daha çok işleyen halk eğitimi kuruluşlarıdır.

Halkevleri, Cumhuriyet Halk Partisinin bir ikmal bölüğü, bir depo ayağı, idealden gerçek hale getirmek istediği hayatın rejimleridir. O zamanın Türkiye'sinde sorumluluk mevkiinde bulunan partinin bütün özünü ve varlığını, Türk milletine anlatma ve sevdirmeye merkezleridir. Halkevleri, Partinin kültür politikasının bir eseridir. Ülkede bilimi, güzel sanatları yaymak, bu memleket politikası ve ekonomisi hakkında en doğru ve en yeni bilgileri vermek amacına yönelmiştir³². İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, 1937 yılında Halkevlerinin kuruluş amaçlarını izah ederken şöyle diyordu:

"İstikbalde kütlenin ve ferdin kıymetini arttırmak için bugün mektepler, müesseseler açıyoruz. Fakat açılan mektepler ve üniversiteler gelecek nesilleri yetiştirir. Bizim ihtiyacımız bugünkü nesildir. Mektepte bulunan çocukların haricinde kalan çocuklara, kadın-erkek, yedisinden yetmişine kadar herkese, müstakil ve ileri milletler fertlerinin haiz olduğu kaliteyi, tekniği ve bilgiyi vermek lazımdır. Bunu yapmak için elde büyük vasıtalar vardır; kitaplar, gazeteler ve bilumum neşriyat. Fakat bizim memleketimizde bunlar bizim istediğimiz kadar okunmamaktadır. Bunun da sebepleri aranmıştır. Okutmak çareleri bulunacaktır. Acil olarak yapılması lazım gelen, vatandaşları bir araya toplayarak fikirler teati etmek ve kendilerine yeni keşiflerden, yeni cereyanlardan haber vermek ve vatandaşın, fende, sanatta, güzel sanatlarda bilgisini, zevkini arttırmak ve görmediklerini göstermektir. Bu vazifeyi, bu memleket içinde deruhte eden yegane müessese Halkevleridir"³³.

Atatürk bu müesseseyi yaratmakla, kurduğu büyük binanın istikbale doğru emin olarak yürümesini temine çalışmıştır. Halkevleri, Türk halkının her bakımdan yüksek bir hayat ve kültür seviyesine bir an evvel ulaşmak için açılmıştır.

---

³² Ay.yer.

³³ <http://www.egitim.aku.edu.tr/ata3.htm>

2.1.2. Halkevlerinin Kuruluş Nedenleri

"Gençlik, istikbalin ışığıdır. Gençlik, mütemadiyen gelişen ve yetiştiren bir çalışmanın içinde yaşatılmalıdır. Milleti, şuurlu, birbirini anlayan, birbirini seven, ideale bağlı bir halk kütlesi halinde teşkilatlandırmak lazımdır. En kuvvetli ders araçlarına ve yetişkin muallim ordularına malik olmak kafi değildir. Halkı yetiştirmek, halkı bir kütle haline getirmek için ayrıca bir milli halk mesaisine ihtiyaç vardır. Silah kuvvetinden, her türlü cebir ve madde kuvvetinden daha müessir olan, fikir kuvvetidir. Milleti bu sahada yetiştireceğiz."

(Mustafa KEMAL ATATÜRK)

Türk insanı, Anadolu'ya gelişinden XVI. yüzyıl ortalarına kadar koruyabildiği milli benliğini o zamandan sonra hızla yitirmeye başlamıştır. Bunu etkileyen en önemli etkenler dil ve din idi. Dil, gerçi Türklerin İslamiyet'i kabul edişlerinden beri yabancı unsurlarla karışmakta, arılığını yitirmekte idi. Buna karşı bazı çıkışlar olmuştu ama, bunlar tarihi oluşum içinde fazla etkili olamamışlardı. Din ise yalnızca bir Arap hayranlığı biçiminde anlaşılıyordu. Saray da, medrese de halkı milli benliğinden ayırıyor, törelerini bıraktırıyor, Müslümanlık derken Araplık, ilim-irfan derken Acemlik halka benimsetilmeye çalışılıyordu. Devletin aydın kesimi ise hem Türk olmaktan, hem de halk olmaktan çıkmıştı³⁴.

Tanzimat'tan sonra işe bir de Avrupa hayranlığı karışmıştı. Osmanlı aydını yılgınlık ve aşağılık duygusu içinde Türklüğünden utanıyor ve onu bütün gayretiyle unutmaya, Avrupalı olmaya çalışıyordu. Bunlara bir de milliyet fikrini unutturmaya çalışan Osmanlı siyasi görüşünü de katmak lazımdır. Meşrutiyet yıllarında ortaya çıkan Jön Türkler ise Fransız kültürünün kisvesine bürünerek Türk barbarlığını Medeni Avrupa'ya affettirmeye çalışıyordu³⁵.

Osmanlı Devleti'nden yabancı unsurlar ayrılınca Devletin asıl sahipleri olan Türkler de kendi milliyetlerine eğilme yoluna girdiler. Aydınlar, Türklük cevherini

³⁴ <http://www.egitim.aku.edu.tr/ata3.htm>

³⁵ Ay.yer.

halkta aramaya başladılar. Dar günlerde Türk halkı ve Türk aydını Mustafa Kemal ateşinin etrafında toplandı. Cumhuriyetin ilk yıllarında milletin bütün unsurları arasındaki farklılıklar ortadan kalkmıştı. Halkevleri, savaş günlerinin bu yakınlığını devam ettirerek milli benliğini tam olarak sağlamak için açıldı. Aynı yıl açılan Türk Dilini Tetkik Cemiyeti ve Türk Tarih Cemiyeti de aynı gayeye hizmet için kurulmuştu. Halkevleri yönetmeliği, evlerin kuruluş gerekçesini şöyle izah ediyordu:

"Memleketimize nazaran millet hazineleri daha zengin, maddi imkanları daha geniş ve okuma yazma bilenlerin nispeti yüzde yüz veya yüzde 95 olan memleketlerde bile, halk kültür teşkilatlarına her gün daha ziyade artan bir ehemmiyet verilmektedir. Bu ehemmiyetin derecesi şu birkaç misalle ölçülebilir: Macaristan'da Milli Kültür Cemiyetleri 1867'den beri "Macar Milli Kültür Cemiyeti", "Uranya Cemiyeti", "Amele Jimnazları", "Çiftçi Dernekleri" vs. gibi isimler ve bunların yüzlerce kültür yurtları halinde sürüyor. Çekoslovakya'da "Mazarik Halk Eğitimi Cemiyeti"nin 400 kadar kültür yurdu, İtalya'nın "Dopolavora" adlı milli kültür teşkilatı ki bunun 1586 kültür derneği, bin kadar amatör temsil grubu var. 1930'da 8000 Halk Kütüphanesi açmışlar, 1931'de çeşitli şehir, köy ve kasabalarda 27.000 kadar milli bayramlar tertiplenmişler. Bugün ise 1.500'den fazla Amele Bilgi Kursu var. Almanya'da ise böyle teşkilatların sayısı pek çoktur. Mesela Nürnberg'deki Kültür Cemiyeti Yüksek Halk Mektebi'nin 170 öğretmeni vardır. İngiltere'de Halk Eğitimi Cemiyeti'nin radyo kurslarına 2.700.000 kişi devam ediyor. Öyleyse biz bu sahada her milletten daha çok çalışacağız. Çünkü onlardan her yönden eksikiz. Resmi ve gayri resmi gayretlerimizi hep bu konuya yönelteceğiz. Cemiyetin bünyesine yerleşmiş bir takım müesseseleri söküp atmak ve yerine Cumhuriyet ve inkılap esaslarını bütün ruhlara hakim kılmak için, onu bir iman haline getirmek için çalışacağız. Menemen hadisesinden çok uzak değiliz"³⁶.

Yukarda da bahsedildiği gibi evlerin kurulmasına Menemen olayı, Serbest Fırka bunalımı, Atatürk'ün yurt gezilerini ve Millet mekteplerinin tavsamasından doğan açığı kapatmak gibi etkenler neden olmuştur. "Türk Yurdu", "Maarif Vekaleti Mecmuası" ve diğer dergilerle tanıtılan dış ülkelerdeki, bilhassa İtalya'daki Faşist,

---

³⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz: **CHP Halkevleri Çalışma Talimatnamesi**, Ankara, 1940.

Rusya'daki komünist ve doğu Avrupa ülkelerindeki halk eğitimi çalışmaları da Halkevlerinin kurulmasında etkili olmuştur³⁷. Evlerin çalışma biçimlerine ise en çok Türk Ocaklarının çalışmaları örneklik etmiştir. Cumhuriyet Halk Parti prensiplerinin halka yayılmak istenmesi de, bu evlerin kurulmasının önemli nedenlerindedir.

CHP'nin yaptığı büyük inkılabın milletin ruhuna sindirilmesi lazımdı. İnkılap en derin manasıyla bütün varlığımızı yeni bir hayata ve yeni bir istikamete götürüyordu. Bu yeni görüşü halka telkin ederek, yeni zamanların anlayışına göre, milleti tek tek fertler halinden çıkararak onları görüş, anlayış ve yapıda bir birlik haline sokmak, onun iç varlığını inkişaf ettirmek ve benliğinin derinliklerinde kaynayan emsalsiz kıymetleri meydana çıkarmak, vazife idi³⁸.

Partinin görüşüne göre milletin hususi vasıflarına uyacak yollardan yürüyerek her derecedeki resmi tahsil dışında onu bir halk terbiyesi ile yükseltmek elzemdi. Bunun için cemiyet hayatının ve kültür hayatının yeni anlayışlarla ve cemiyetimizin kendi unsurlarından kurulacak yeni ve milli bir oluşumun çalışmasıyla beslenmesi düşünüldü. Bu fikir, Partinin 1931'deki üçüncü büyük kongresinde yapıları Nizamnameye, Halkevlerinin sokulması neticesini verdi.

Halkevleri kurulurken Batıdaki buna benzer halk eğitimi kurumları şüphesiz dikkatle incelenmiştir, ama hiçbirisi Halkevlerine tam olarak örnek alınmamıştır. Halkevleri gerek örgüt, gerek çalışma programları yönünden tamamen milli ve orijinal kurumlardır. Yönetim bakımından her kolun kendi yönetim kurulunu seçmesi, kolların başkan ve temsilcilerinin Halkevi yönetim kurulunu oluşturması, o zaman hiç bir ülkenin halk eğitim kuruluşunda yoktu. Esasen Halkevleri, milli kültür ocakları olduğu için örneği kendinden olması da çok doğal idi.

---

³⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz; Anıl Çeçen, **Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri**, Cumhuriyet Kitap Kulübü, İstanbul, 2000, s.78-89.

³⁸<http://www.egitim.aku.edu.tr/ata3.htm>

2.1.3. Halkevlerinin Kuruluşu

Halkevlerinin kurulma sebeplerini incelerken, o günlerin siyasal ve toplumsal koşullarını da göz önünde tutmalıyız. 1930 yılı, büyük Dünya Ekonomik Bunalımının etkilerinin yurdumuza da yansıdığı bir dönemdir. Bu buğran, bürokrat kesim ile halk arasındaki ayrılığı iyice arttırdı. İktidar bu durum karşısında ideolojik açıdan bir çözüm aradı. Ekonomik sarsıntıların ülke çapında büyük tartışmalar yaratılmasından çekinen yönetim, devletle halk arasındaki kopukluğu gidermek üzere Halkevlerinin kuruluşunu gerçekleştirdi³⁹. Halkevleri, 1931 yılında Türk Ocaklarının, Türk Halk Bilgisi Derneği'nin ve Muallim Birliklerinin kendilerini feshetmelerinden sonra, Vildan Aşir Savaşır'ın uzun araştırmaları ve incelemeleri neticesinde 19 şubat 1932'de ilk defa 14 yerde birden açıldı: Afyon, Ankara, Aydın, Bolu, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Eminönü, Eskişehir, Konya, Malatya ve Samsun⁴⁰. Bundan sonra Halkevlerine her yıl yeni evleri katılmış; 1938 yılına gelindiğinde Türkiye'deki Halkevi sayısı 209'a ulaşmıştı.

Evler, CHP tarafından açılıyordu. Yerel parti örgütleri bir Halkevinin kurulması için gerekli olan tesisleri, kolları, bütçeyi, üyeleri vs. hazırladıktan sonra Partinin genel yönetim kuruluna başvuruyor, partinin Genel Yönetim Kurulu açma izni verince, o yılın 19 şubatında Halkevi açılıyordu. 19 şubatı takip eden ilk Pazar günü eski Halkevlerinin kuruluş yıldönümleri, yenilerinin açılışları törenlerle kutlanıyordu.

Halkevlerinin kuruluş esasları 1932 yılında çıkarılan Halkevleri Talimatnamesi'nde belirleniyordu (Bkz. EK 1). Halkevleri CHP'ye kayıtlı olan ve olmayan bütün vatandaşlara açıktı, hatta memurlar dahi bu evlere üye olabiliyorlardı. Ancak Halkevi Yönetim Kurulu üyeleri ve çalışma kollarının yönetim komiteleri parti üyelerinden oluşacaktı. Bir Halkevi kurulurken, 9 çalışma kolundan en az üç kol ile çalışmaya hazır bulunması gerekiyordu. Her çalışma kolu, kendi çalışma yöntemlerini vs. gösteren özel yönetmeliklerini kendileri hazırlıyorlar, bunu Halkevi

³⁹ Anıl ÇEÇEN, **Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri**, Cumhuriyet Kitap Kulübü, İstanbul, 2000, s.91, 92

⁴⁰ Halkevleri Genel Merkezi Yayınları, **Halkevlerinin Doğuşu**, Ankara, 1971.

Yönetim Kuruluna onaylatıyorlardı. Halkevi bulunmayan yerlerdeki milli ve yerel kuruluşların çalışmaları da parti yönetim kurullarınca himaye ve destek görüyordu.

Halkevlerinde bilardo, tenis, salon jimnastikleri vs. için de yer ayrılıyordu. Halkevleri başkanlarını CHP İl Yönetim Kurulları seçiyordu. Halkevi yönetim kurulları da her üç ayda bir, Parti genel sekreterliğine rapor gönderiyorlardı⁴¹.

Cumhuriyet Halk Fırkası Katib-i Umumiliği'nce yayınlanan 23 numaralı ve 1.3.1932 tarihli genelge; Halkevlerinin açılmasının bütün yurttaki aynı günde yapılmasını, bir kişinin en fazla üç çalışma kolunda üye olabilmesini, Halkevlerinin bir genel merkezi olmadığını, evlerin bir eğlence yeri değil yetişme ve yetiştirme yeri olduğunu, bu nedenle toplantılara çocuk getirilmemesini vurguluyordu⁴².

Ayrıca bir Halkevinin açılabilmesi için en az 200 kişilik bir salonu, kütüphanesi, çalışma odası ve jimnastik yapabilecek kadar avluya sahip, döşeli bir bina ve temel hizmetliler olan bir odacı ve bir memur aylığını vs. verecek bir bütçesi olması gerekti.

Çalışmalar sırasında ise, yönetmeliklere uygun olarak her ev kendi çalışmasını kendisi düzenlerdi. Halkevlerinin çalışmalarına dair 1932 ve 1936 yıllarında iki yönetmelik çıkarılmıştı⁴³.

1932 yılında ilk kez 12 önemi merkezde açılan Halkevleri daha sonra bir yandan il merkezlerinde bir yandan da önemli Anadolu kasabalarında ve büyük kentlerin önemli semtlerinde açılmaya devam etti. 1935 yılından itibaren genellikle ilçe merkezlerinde ve bütün yurttaki dengeli bir biçimde açılmaya devam etmişlerdir. (1938 yılında 209 Halkevinin Türkiye sathındaki dağılımları için Bkz. EK 2)

---

⁴¹ Ayrıntılı bilgi için bkz; Anıl Çeçen, *a.g.e.*, s.102-105.

⁴² Bkz; CHP Umum İdare Heyeti, **Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi**, Ankara, 20 Nisan 1940.

⁴³ *Ay.yer.* Ayrıca bkz; **CHP Halkevleri Öğreneği**, Ulus Basımevi, Ankara, 1935, s.1-5.

2.1.4. Halkevlerinin Çalışma Şekilleri

Her Halkevinin çalışmalarını, çalışma yerine göre Halkevi merkezinde ve Halkevi binası dışındaki çalışmalar olarak ikiye ayırabiliriz. Merkez çalışmalarını, çoğu eski Türk Ocağı binaları olan Halkevi binalarının özellikleri belirliyordu. Okuma, konser, spor, tiyatro salonları, kütüphane olup olmaması vs.. Bu imkanlara göre geceler, konferanslar, konserler, müsamereler, spor çalışmaları, sinema, tiyatro gösterileri vs. yapılıyordu⁴⁴.

Halkevleri, merkez binası dışında da büyük etkinlikler gösteriyordu. Bunların en geniş, çeşitli kolların ortaklaşa yaptıkları köy gezileri ve ziyaretleri idi. Spor kolunun yaptığı çeşitli kır sporları ve geniş saha sporları; Halk Dershaneleri ve Kurslar kolunun kahvehanelerden hapisanelere kadar çeşitli yerlerde açtıkları kurslar, çeşitli yerlerde verilen konferanslar, sosyal yardım kolunun çeşitli çalışmaları, çevredeki eski ve tarihi eserlerin araştırılması, dil derlemeleri vs. gibi çok zengin çalışmalar vardı.

Halkevi çalışmalarını bir diğer yönden de şöyle sınıflayabiliriz: Halktan alınanlar ve halka verilenler. Halkevi çalışmaları halka doğru, halka yönelik çalışmalar olduğundan, bir Halkevcinin halktan alacağı ve halka vereceği çok şeyler vardı. Halkevleri halktan dil derlemeleri, türkü derlemeleri, yerel ve milli oyunların derlemeleri, yani kısaca milli kültürün unsurlarını alıyordu. Halka ise çağdaş uygarlığın gerektirdiği bilgileri veriyor ve böylece halkla kaynaşmaya, milli kültüre bağlı aydın Türk insanını yetiştirmeye çalışıyordu. Halkevi, Türk halkından bir yandan folklorik derlemeler yaparken aynı zamanda çevrede tarihi ve etnografik araştırmalar yapar; çevrenin sosyo-kültürel kalkınmasıyla olduğu kadar ekonomik kalkınmasıyla da ilgilenirdi.

Halkevlerinin halk eğitimi çalışmaları, dokuz kol üzerinden olmuştur⁴⁵. Çalışmalar genellikle kültürel alanlarda, halkın milletleşme yönünde bilinçlendirilmesi üzerinde olmuştur. Bu çalışmaların yöntemleri hususunda da

⁴⁴ <http://www.egitim.aku.edu.tr/ata3.htm> ; Anıl Çeçen, *a.g.e.*, s.105-108.

⁴⁵ Anıl Çeçen, *a.g.e.*, s.104.

Batıdaki halk eğitim kurumlarından ve Türkiye'de kendinden önceki halk eğitim kurumlarının, bilhassa Türk Ocakları'nın çalışmalarından geniş ölçüde yararlanmıştı.

Evlerin çalışmalarını, maddi imkanların yetersiz olması büyük ölçüde sınırlandırmıştır. Seyyar kitaplıkların, seyyar sergilerin kurulup gelişmeleri çok geç kalmış; köy gezileri ve diğer yurt gezileri Halkevilerin gönüllerinden geldiği gibi olmamıştır. İşit-gör araçlarının yetersizliği, salonların yetersizliği de ayrı bir sorundur. Bir Halkevi için radyo sahibi olmak, büyük bir sevinç kaynağı oluyordu. Ankara Halkevinin gösterdiği filmleri ise halk, iki-üç saat ayakta seyrediyordu.

Halkevlerinin daha pek çok maddi ve manevi yetersizlikleri vardı. Ama diğer yandan bu kurumların en büyük avantajları, devletin, özel idarelerin, belediyelerin ve daha bir çok kuruluşların maddi desteğine ve bütün Türk milletinin manevi desteğine sahip olmaları idi. Halkevlerinden önce bu alanda çalışan bütün dernekler kendilerini feshetmişler ve bir dernek içinde toplanmışlardır.

Halkevleri çalışmalarının diğer bir karakteristiği de, yaz aylarında büyük şehir Halkevlerinin bir durgunluk yaşamalarıdır. Öğrenciler, öğretmenler, memurlar tatillerinden faydalanarak ve izinlerini kullanarak Anadolu'daki daha küçük yerleşim merkezlerine, ailelerinin yanına dönerler ve çalışmalarını taşradaki Halkevlerinde yaparlardı. Büyük kentlerdeki Halkevleri de yazın azalan şehir kalabalığı yerine kah yakın köyleri Halkevine davet ederek ağırlarlar, telkin gösterileri yaparlar, dertlerini dinlerler; kah yakın köylere dört başı mamur geziler düzenleyerek halk eğitimine devam ederlerdi.

Halkevlerinin yöneticileri, çalışmalarındaki en büyük engellerin kuruluş gayelerinden uzaklaşmalar ve gevşeklikler olduğunu söylemişlerdir⁴⁶. Çalışmalar sırasında her Halkevi, ancak çalışma yapabilecekleri kolları açarlardı. Bu kollar ve ana çalışma şekilleri şöyle özetlenebilir:⁴⁷

⁴⁶ <http://www.egitim.aku.edu.tr/ata3.htm>

⁴⁷ Halkevlerindeki kollarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz; **CHP Halkevleri Çalışma Talimatnamesi**, Ankara, 1940, s.1-15 ; Anıl Çeçen, *a.g.e.*, s.113-192.

Dil ve Edebiyat Kolu: Kapsamı çok geniş olan bir kol idi. Tarih incelemelerinden her türlü konferanslar, folklor çalışmaları, hatta yayın çalışmalarını da geniş ölçüde bu kol yapıyordu. 1932 yönetmeliği bu kola şu işleri yükliyordu: Çevrenin genel bilgisini yükseltecek ve hislere hitap edecek konuşma ve konferanslar düzenlemek; dil, folklor, gelenek-görenek ve tarihleri toplamak, genç uzmanları himaye ve teşvik etmek⁴⁸.

Bu kolun yaptığı çalışmaların kısaca adlarını saymak bile, bu çalışmaların önemini gösterebilir: dil araştırma ve derlemeleri, tarihi incelemeler ve geziler, folklor çalışmaları, folklor koleksiyonları ve müzeleri, çeşitli bayramlar ve önemli günleri kutlama, yurt ve millet büyüklerini anma, eski mezar taşlarını inceleme, çeşitli çevre ve köy incelemeleri yapma, konferanslar (önceleri konserlerle karışık), sohbet toplantıları, çok geniş yayın faaliyetlerinde bulunma, Türkçe okuma-yazma kursları açma, muhtaç olan yazarlara ve şairlere yardım, keşfedilen genç kabiliyetleri yayın vasıtalarıyla tanıtmak, çeşitli konularda söylevler, düğün, nişan ve balolar hazırlama, çaylı toplantılar yapma, Millet Mekteplerine devam ettirme, ilköğretim kursları, devrim sergisi ve dersleri, çeşitli amaçlı geziler, yer adlarını Türkçeleştirmek, Türkçe konuşma yarışmaları yapmak, Halkevçilere rehber kitaplar yayınlamak, radyoda folklor ve sanat programları yapmak, çeşitli aile toplantıları düzenlemek, halka öğütler vermek...⁴⁹

Halkevlerinde her yıl yüz binlerce kişiye binlerce konferans veriliyor, parti genel merkezi büyük Halkevlerinde önemli kişilerin verdiği seri konferanslar düzenliyordu. Ayrıca bu kolun yaptığı araştırma ve incelemeler il merkezlerindeki halkevlerinin çıkardığı dergilerde (51 adet idi) yayınlıyor hatta bazıları kitap halinde bastırılıyordu. Halkevleri, dil çalışmaları yönünden de, adeta Türk Dil Kurumu ile yarış etmişlerdir.

Güzel Sanatlar (Ar) Kolu: Halkevlerinin en önemli çalışma alanlarından birisi idi. Müzik, resim, heykel, mimari ve süsleme alanlarında sanatkar ve amatörleri toplamak, yetenekli kişileri himaye etmek, halkın güzel sanatlara sevgi ve ilgisini

⁴⁸ **CHP Halkevleri Talimatnamesi**, Ankara, 1932, 27-30.maddeler.

⁴⁹ <http://www.egitim.aku.edu.tr/ata3.htm> ; Ayrıca bkz; Anıl Çeçen, *a.g.e.*, s.130-131.

arttırmak, müzik geceleri düzenlemek, koro çalışmaları yapmak, milli oyun ve türkülerin söz ve notalarını derlemek gibi görevleri vardı. Halkevlerinin aşığı yukarı yüzde sekseninde bu kol çalışır vaziyetteydi. En tanınmış faaliyet biçimi, çeşitli konserlerdi. 1938 yılında Halkevlerinde 1.164 konser verilmişti⁵⁰. Bazı evlerin koroları ve bandoları olduğu gibi, bazılarının resim atölyeleri bile vardı. Her yerde resim sergileri açılıyordu. Ayrıca parti merkezinin Halkevlerine gönderdiği yüzlerce radyo da, halkın sanat eğitimini tamamlıyordu.

Temsil Kolu: Bu çalışma kolunun esas görevi, üyelerine ve Türk halkına milli tiyatro kültürünü aşılama idi. Halkevlerinin tiyatrolarında genellikle yerli oyun yazarlarının milli piyesleri oynanıyordu. Atatürk döneminde, Halkevlerinde kukla, karagöz, ortaoyunu gibi geleneksel Türk tiyatrosu fazla yer almamıştır.

Her Halkevi, yetenekli gençlerden bir temsil grubu kuruyor; ama ancak İdare Heyetinin tespit ettiği oyunları oynayabiliyordu. Evlerin büyük bir kısmında bu kol kurulmuştu ve mesela 1938 yılında 1700'den fazla tiyatro gösterisi yapılmıştı. Halkevlerinde tiyatro gösterilerinin yanı sıra film gösterileri de yapılıyordu. Sinemaya sahip olan Halkevi az olmasına rağmen, pek çok sinema gösterileri düzenlenmiş, "Bir Millet Uyanıyor" filmi uzun yıllar Halkevi perdelerinden seyredilmiştir. Ayrıca çeşitli törenler, balolar, eğlence partileri vs. de vardı⁵¹.

Spor Kolu: Tek parti döneminde bütün yurttaki spor faaliyetleri de Partinin kontrolünde idi. Cumhuriyet Halk Partisi, Türk Spor Kurumu Teşkilatı ve Halkevleri aracılığıyla, spor çalışmalarını kendi yönetiyordu. 1932 ve 1936 Yönetmeliklerinde, Halkevlerinde spor ve jimnastiğin halka yayılması, halkın kitle sporuna alıştırılması, kulüp olmayan yerlerde spor kulübü kurulması gibi işler yapılacağı belirtiliyordu.

Halkevlerinde kitap ve fikre önem verildiği kadar spora da önem verilmiş; sokak koşulları, voleybol, basketbol, cirit vs. alanlarında çok önemli çalışmalar yapılmıştır. Halkevinin en çok üye toplayan kollarından biri, bu çalışma kolu idi. En

⁵⁰ **Halkevlerinin 1938 Senesi Faaliyet Raporları Hülasaları**, Ülkü Dergisi Kitapçığı, No:3, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1938 ; Anıl Çeçen, *a.g.e.*, s.140.

⁵¹ Halkevleri Temsil Koluyla İlgili Ayrıntılı bilgi için bkz; Nurhan Karadağ, **Halkevleri Tiyatro Çalışmaları (1932-1951)**, DTCF'ye sunulan doçentlik tezi, Ankara, 1998.

yoğun çalışmayı da futbol alanında göstermiş, ayrıca avcılık ve atıcılık ile sportif geziler alanında da çalışılmıştır. Spor çalışmalarının yanı sıra binlerce spor dersi, spor filmleri, spor bayramları da Halkevlerinde yapılmıştır⁵².

Sosyal Yardım (İçtimai Yardım) Kolu: Cumhuriyet Türkiye'sinde dini hayır kurumları kapatılmış, Kızılay ancak belirli zamanlarda ve belirli yerlerde çalışıyor, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı da ancak bulaşıcı hastalıklarla mücadele ediyordu. Böyle bir ortamda, sosyal yardım çalışmalarını Halkevleri üstlendi. Hayır kuruluşlarını destekledi, kendi üyesi olan doktorları köylere yolladı, parasız muayeneye alıştırdı; dilencilikle, kumar ve içki ile mücadele etti, fakir öğrencilere her çeşit yardımı yaptı, sağlık kurumlarına yardım etti; Şefkat Yurtları, Yoksulları Gözetleme Birlikleri, Yardım Sandıkları gibi çeşitli kurumlar kurdu; sağlık konferansları, çeşitli el sanatları kursları düzenledi.

Halk Dershaneleri ve Kurslar Kolu: En geniş ve doğrudan halk eğitimi çalışması yapan kol, bu dersler ve kurslar kolu idi. Millet Mektepleri'nin tavsamasından sonra yaşlı öğrencileri Yeni Türk insanı haline getirmek, Halkevlerinin görevi oldu. Ancak burada Millet Mektepleri'nin aksine, zorlama yoktu, öğretmenler fahri olarak çalışıyordu.

Her Halkevinin bu çalışma kolunu kurması, kuruluş ve devam etme zorunluluğu idi. Özel bir yönetmeliğe göre açılacak bu kurslar içinde teknik ve uzmanlık okul ve kursları da açılabilirdi (1932 yönetmeliği 45-51. maddeler). Ancak uygulamada bu kolu bütün Halkevleri kurmadılar, hatta giderek bu kolu çalışmakta olan Halkevi sayısı azaldı.

Bu kol, Halkevi binasının yanı sıra cezaevleri ve kahvehanelerle köylerde de kurslar düzenlemiş, dersler vermiştir, Türkçe okuyup yazma, fizik-kimya, meslek ve sanat, güzel sanatlar, yabancı dil ve orta dereceli okulların öğrencilerine bütünleme kursları açılıyordu. Öyle ki 40 çeşide yakın kurs açılıyor, bunlara on binlerce kişi devam ediyordu. Bazı Halkevleri, kurslara katılanlara kurs malzemeleri de

---

⁵² Bkz; Anıl Çeçen, *a.g.e.*, s.133.

veriyordu⁵³.

Kıtaplık ve Yayın Kolu: Halkevlerinin gerçek aynası, bu kolun çalışmaları idi. Hemen her Halkevi bir kütüphane kurmuş, ayrıca yayın çalışmaları da yapmıştır. Avrupa'da Halk Kütüphanelerinin gördüğü görevi, Atatürk Türkiye'sinde Halkevleri üstlenmiştir.

1938 yılında Halkevlerinde 285.000'in üstünde kitap vardı. Halkevi kütüphaneleri ve Okuma Odalarında yüz binlerce kişi bulunuyordu. Ayrıca her Halkevi, mümkünse bir dergi yayınlıyordu; bu mümkün değilse yöresel gazetelerde bir Halkevi Köşesi açılıyordu. Dergilerin yanı sıra kitaplar da yayınlıyorlardı. Taşradaki halkevlerinden başka, CHP'nin Halkevleri Bürosu da bir dizi yayın faaliyetinde bulunuyordu. Kütüphane ve yayın çalışmalarından başka, o Halkevinde bulunmayan pek çok kolun görevlerini de bu kol üstleniyordu⁵⁴.

Köycülık Kolu: Hem köye modern hayat bilgilerini sokmak, köylü ile aydınların kaynaşmasını sağlamak hem de köylü ile şehirli arasındaki sevgi ve dayanışma bağlarını kurmak, bu çalışma kolunun görevi idi. şehirlerde köylünün işlerini halletmek, Halkevi merkez çalışmalarına katılmalarını sağlamak için çeşitli bürolar kuruluyor; hem de köylere, çeşitli amaçlı geziler yapılıyordu. Köy gezilerine her koldan bir çok kişi katılıyordu. Her yıl 1000-1500 köy gezisi yapılıyor, köyde kitaplar dağıtılıyor; hastalar muayene edilip ilaçlar veriliyor, ağaçlar dikiliyor, tarım ve hayvancılıkta rehberlik yapılıyordu⁵⁵.

Müzık ve Sergi Kolu: Bir Halkevi, çevresindeki eserleri toplamak, fotoğraf ve model almak, güzel sanatların çeşitli alanlarında milli ürünlerin ve el eşyalarının sergilemesini yapmak bu kolun görevi idi. Gerçekte pek az Halkevinde bu çalışma kolu açılmıştır. Ama açılan kollar çok verimli çalışmışlardır. Çeşitli isimlerle müzeler kurulmuş veya mevcut müzelere bir çok eserler kazandırılmış, turistlere rehberlik yapıılmış, folklor araştırmaları yapıılmış ve çeşitli tarihi eserlerin ve yerel

---

⁵³ Ay.es., s.134.

⁵⁴ <http://www.egitim.aku.edu.tr/ata3.htm>

⁵⁵ Anıl een, a.g.e., s.135.

ürünlerin, yerli malların sergileri açılmıştır⁵⁶.

2.1.5. Halkevlerinin Kapatılması

"Demokrat Parti'nin 14 Mayıs 1950'de iktidara gelişinin altıncı ayında, Tekirdağ Milletvekili Şevket Mocan ve 53 arkadaşı, TBMM'ye verdikleri bir önergeyle Türk Ceza Yasası'nın 141'inci maddesinin değiştirilerek, Marksist siyasi doktrin esasını, tahakkümünü, yani diktatörlüğünü kurmayı amaçlayanların idam edilmelerini önermişlerdi⁵⁷.

Tekirdağ milletvekili Şevket Mocan ve 53 arkadaşı tarafından hazırlanan ve Halkevleri'ni tümüyle yok etmeyi amaçlayan önergesi 6 Ağustos 1951 günü TBMM'nin 109'uncu birleşiminde görüşülmeye başlandı. Böylece, Halkevleri'nin aydınlanma ve çağdaşlaşma devrimini toplum katlarında yaygınlaştıran işlevi sona erecekti⁵⁸.

Halkevleri ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin mallarına el konulmasıyla ilgili 5830 sayılı yasa, çıktıktan hemen sonra uygulandı ve bütün ülkede var olan Halkevleri, Halk Partisi binaları ile diğer mal varlığına devletçe el konuldu. Bu uygulama ile ilgili olarak bazı sorunlar çıkınca bu kez hükümet "5830 Sayılı Kanunla Hazineye intikal Eden Menkul ve Gayrimenkul Malların idare ve Tasfiyeleri Hakkında Yönetmelik"i çıkararak yürürlüğe koydu. Bu Yönetmeliğe göre Halkevlerinin içindeki eşyayı belirtmek üzere her bölgede mülki amirin başkanlığında Tefrik Komisyonları kuruluyordu. Gerekirse başka komisyonların da kurulmasına izin veriliyordu⁵⁹.

Her Halkevi için ayrı bir eşya listesi hazırlanıyordu. Kitaplar Milli Eğitim'in kitaplıklarına devrediliyordu. Diğer eşya ve müzelik eserler ise Milli Emlak Müdürlüğü'nün yönetimine bırakılıyordu. Sahne, müzik ve spor malzemeleri için Milli Eğitim Bakanlığı'nın görüşü alınacaktı. Demirbaş eşya ise devlet daireleri, hastaneler ve okullara devredilecekti. Ankara Halkevi'nin tahsis işlerini Maliye Bakanlığı yürütecekti.

⁵⁶ <http://www.egitim.aku.edu.tr/ata3.htm>

⁵⁷ Ali Nejat Ölçen, **Halkevleri**, s.20

⁵⁸ *Ay.yer.*

⁵⁹ Anıl Çeçen, *a.g.e.*,s.212.

Devlet kuruluşlarının gereksinmelerinden fazla kalan eşya ise satılabilecektir. Kültür toprakları ise tahliye ettirilerek hazineye devredilecekti. Arsalar resmi daire yapımına elverişli değilse satılarak tasfiye edilecekti. Kiradaki gayrimenkullar ise devlet hizmetlerine elverişli değilse satılarak tasfiye edildiler⁶⁰.

Boş binalar öncelikle kamu hizmetleri için kullanılacaktır, elverişli olmayanlar ise satılacaktır. Hizmet için gerekli görülmeyen binalar ise gelir elde etmek üzere kiraya verilecektir. Bu Yönetmelik doğrultusunda Halk Partisi ve Halkevleri binalarına hükümet el koydu ve muhalefet yılların siyasal örgütü olan CHP'ye karşı bir üstünlük sağlama çabası içindeydi. Uygulamada yasa ve Yönetmelik dışında çok katı ve ağır bir baskı Halkevleri 'ne karşı uygulandı. Bu baskılar sonucunda yılların birikimi olan mal varlığı yağma edildi. Halkevi eşyaları çöplüklere ve sokaklara atıldı. Halkevi kitapları dereler ve ırmaklara atıldı, kesekâğıtçılara toptan verildi. Devletin kuruluşuna ışık tutan resmi evraklar da kağıt fabrikasına gönderilerek yeniden kağıda çevriliyordu. Bütün ülke siyasal iktidarın olumsuz tutumu yüzünden bir Halkevi yağmasına sahne oldu. Bazı bölgelerde ise, Halkevi kitaplıklarındaki tüm yayınlar kamyonlara doldurularak alanlarda yakılıyordu. Kitaplıklar boşaltılırken buralar başka amaçlı kullanıma açılıyor ve içindekiler bazen depolara kaldırılıyor ve halkın okuması engelleniyordu. Halkevi binaları bazen resmi dairelere, bazen karakollara, bazı yerlerde de okullara dönüştürülüyordu. Şeriatçı kesimler siyasal iktidarın düzenlediği bu yağmadan nasibini almak üzere toplu saldırılar düzenliyorlardı. Kars ve Doğubeyazıt Halkevleri dinci kesimlerin yağmalamasına sahne oluyordu. Merkezdeki bazı Halkevi binaları genel tuvalet olarak bile kullanılıyor ve Atatürk'ün bu kültür kurumlarına en ağır hakaret anlamına gelebilecek işlemler iktidarın desteği ile yürütülüyordu⁶¹.

Ülke çapında ayağa kalkan gerici çevreler, DP iktidarının göz yumması ile Halkevleri 'ne karşı bir gövde gösterisine kalkışıyorlardı. Irmaklarda akan sular Halkevi kitaplarını götürürken, Halkevi binaları da sürekli olarak saldırılara hedef oluyorlardı. 8 Ağustos 1951 günü yürürlüğe giren 5830 sayılı Yasa ile Halkevlerinin hazineye devri için bir aylık süre verilmişti. Ne var ki, yasanın çıkışından itibaren bir hafta içinde hükümet bütün Halkevlerinin kapısını mühürletti. 19 Şubat 1932 tarihinde ilk kurulan Halkevlerinden biri

⁶⁰ Ay.yer.

⁶¹ **Zafer Gazetesi**, 23 Ağustos 1951, s.1.

olan Aydın Halkevi'nin açılışını yaparken bu Halkevinin başkanı olarak Adnan Menderes şunları söylemişti: *“Geçen yıl Gazi hazretlerinin kafasında olan Halkevleri düşüncesi bugünün gerçekliğe kavuşmaktadır. Ulusal amaçları kökleştirecek, sosyal ve ulusal dayanışmayı destekleyecek olan bu kurum halkın içten desteğine gereksinim duymaktadır. Aydın'da Halkevlerinin açılış törenini yüksek huzurunuzda yapmaktan büyük bir onur ve mutluluk duymaktayım. Tanık olduğum bu yüksek ilginizin süreceğine iman etmiş olmakiğim bu bahtiyarlığımu çoğaltıyor”*. Bu sözleri söyleyen Aydın Halkevi'nin ilk başkanı olan Adnan Menderes'in Başbakan olduğu zaman kapatma yoluna gitmesi üzerinde durulması gereken önemli bir çelişkidir⁶².

---

⁶² Anıl ÇEÇEN, *a.g.e.*, s.206, 212, 213.

2.2. KÖY ENSTİTÜLERİ 1940-1954

Cumhuriyet dönemi devrimlerini halka tanıtmayı amaçlayan diğer bir kurum da *Köy Enstitüleridir*. Bu enstitülerde dersler yapıldığı gibi sanatsal çalışmalar da yapılmaktaydı. Örneğine Bauhaus'da rastladığımız sanatsal üretimin işlevselliği ve gündelik hayatta kullanılmasına yönelik çalışmalar yapılmaktaydı. Köy Enstitülerinin kurucusu, öğrencilerinin kendisini bir baba gibi görüp, sevdikleri İsmail Hakkı Tonguç'tur. Tonguç'un hayatına kısaca bakacak olursak;

2.2.1. Köy Enstitülülerin Kurucusu İsmail Hakkı Tonguç

İsmail Hakkı Tonguç (1897-1960), Bulgaristan'ın Silistre kasabasının Tataratmaca köyünde doğmuştur. Orta öğrenimini Kastamonu Öğretmen Okulu ve İstanbul Öğretmen Okulu'nda yapmış, 1918'de mezun olmuştur. Öğrenim görmek üzere gittiği Almanya'da Ettlingen Öğretmen Okulu'na devam etmiştir. 1919 Mayıs'ında dönen Tonguç, Eskişehir Darülmüallimini (Erkek Öğretmen Okulu) Resim-Elişleri ve Beden Terbiyesi öğretmenliğine atanmıştır. Okulun boşaltılmasına karar verilen 1921 Mayıs'ına kadar, öğrendiği eğitim ilkelerini uygulamaya çalışmıştır⁶³.

Tonguç, 1921-1922 yıllarında yeniden Almanya'ya gitmiştir. Karlsruhe Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'nda grafik, illüstrasyon ve ağaç işleri öğrenimi görmüş, ayrıca Beden Eğitimi Öğretmen Okulu'nda Fröbel Seminerine ve Halkokulu'nda (Volksschule) El Becerisi kursuna katılmıştır⁶⁴.

Almanya'dan dönen Tonguç, 1922 Ekiminde Konya Darülmüallimini (Erkek Öğretmen Okulu) ve Konya Lisesi resim-elışleri ve beden eğitimi öğretmenliğine başlamıştır. Oradaki öğretmenliği süresince resim atölyesi kurmuş, yeni öğretim yöntemlerini uygulamaya çalışmış, öğrencilerine doğa gezileri ve sanat tarihi

⁶³ Engin TONGUÇ, **İsmail Hakkı Tonguç (Yaşamı, Öğretisi, Eylemi) Birinci Kitap**, Güldikeni Yay., Ankara, 1997, s.51-60.

⁶⁴ *A.g.e.*, s.76

incelemeleri yaptırmıştır⁶⁵. Tonguç, Nisan 1924'de Ankara Darülmuaallimini'ne (Erkek Öğretmen Okulu), Ekim 1924'de Adana Öğretmen Okulu'na resim-elışleri öğretmenliğine atanmıştır. Eylül 1925'de Ankara öğretmen Okulu resim-elışleri ve beden eğitimi öğretmenliğine getirilmiştir⁶⁶.

Tonguç, 1925 Martında incelemeler yapmak üzere Avrupa'ya gönderilmiştir. Almanya'da Deney Okullarını ve öğrencilerine güzel sanatları sevdirmeye çalışan Kır Eğitim Yurtlarını incelemiştir; Leipzig'de İş Eğitimi Seminerine katılmıştır⁶⁷. Tonguç, Almanya'da incelemeler yaparken, iş eğitimi ilkesine dayanan ilk güzel sanatlar okulu olan Bauhaus okulunu tanımıştır⁶⁸.

Tonguç, Mart 1926'da Marif Vekaleti Okul Müzesi Müdürlüğü'yle görevlendirilmiştir. Okul Müzesi Müdürlüğü'nde, ilkokul programlarını uygulayacak resim-elışi öğretmenlerinin eğitimi için açılan "İş İlkelerine Dayalı Öğretim Kursu"nda görev yapmıştır⁶⁹. Okul Müzesi Müdürlüğü'nü sürdüren Tonguç, 1929'da Gazi Muallim Mektebi (Gazi Eğitim Enstitüsü) resim-elışi öğretmenliği de yapmaktadır. Tonguç'un hazırladığı iş dersi programı, her bölümde haftada bir saat uygulanmıştır. Bu programın konuları; 1-Kağıt ve karton işleri, 2- Modelaj, 3- Ağaç işleri, 4- Maden işleri, 5-İş ilkeleri'dir⁷⁰.

1929'da Ekim-Aralık ayları arasında, açılması düşünülen Resim-İş Bölümü'nün ders araç ve gereçlerinin alımı ve yeni öğretim yöntemleriyle uygulamaları incelemek için Avrupa'ya giden Tonguç, her zamanki gibi, eğitim alanındaki yeni düşünceleri taşıyan pek çok kitapla dönmüştür⁷¹.

Tonguç, 1932 yılında daha önce ilköğretmen okulu çıkışlılar arasından sınavla seçilerek Berlin'e öğrenime gönderilen Malik Aksel, Hayrullah Örs, Şinasi Barutçu,

---

⁶⁵ A.g.e., s.86

⁶⁶ A.g.e., s.93-94

⁶⁷ A.g.e., s.98-103

⁶⁸ Hidayet TELLİ, "1935'e Kadar Tonguç", **Çeşitli Yönleriyle Tonguç**, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yay., Tanıtım Dizisi:7, Ankara, 1999, s.77.

⁶⁹ Engin Tonguç, a.g.e., s.107

⁷⁰ A.g.e., s.177

⁷¹ A.g.e., s.157-162 ; Hidayet TELLİ, a.g.e., , s.86.

İsmail Hakkı Uludağ ve Mehmet Ali Atademir'le birlikte Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü'nü kurmuş ve 1935'e kadar bölümün yöneticiliğini yapmıştır⁷².

1933'de Cumhuriyetin 10. Yılı kutlamaları kapsamında düzenlenen büyük sergiye Resim-İş Bölümü öğrencileri etkin olarak katılmıştır⁷³. Aynı yıl Tonguç, 45 gün süreli, Seyyar Sergi'de (Gezici Eğitim Sergisi'nde) çalışmıştır⁷⁴.

Tonguç, 1934-1935 öğretim yılı başından, İlköğretim Genel Müdürlüğü'nü üstlendiği 1935 Ağustosuna kadar Gazi Eğitim Enstitüsü müdür vekilliği yapmıştır⁷⁵.

1935 yılında İlköğretim dairesi adına hazırladığı bir raporda Bulgaristan'ın okullaşma girişimlerini incelemiştir. Ayrıca, İlköğretim Genel Müdürü olarak 1938'de iki ay süreyle, Bulgaristan, Macaristan ve Almanya'da incelemeler yapmıştır⁷⁶.

Tonguç, kurucusu olduğu Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nde eğitim bilimleri derslerinin içinde yer alan Eğitim ve İş Eğitimi Tarihi dersi öğretmenliği yapmıştır⁷⁷.

Tonguç İlköğretim Genel Müdürlüğü'nden uzaklaştırıldıktan sonra, 1949 Martında Ankara Atatürk Lisesi Resim-İş öğretmenliğine atanmış ve bakanlık emrine alındığı Eylül 1950'ye kadar bu kurumda, alandaki en son gelişmeleri uygulayarak öğretmenlik yapmıştır⁷⁸.

---

⁷² Hidayet TELLİ, "Tonguç'un Resim, İş ve Yazı Öğretimine Katkıları", **Hakkı Tonguç Yaşamı ve Hizmetleri**, Türk Eğitim Derneği III. Anma Toplantısı (25 Ekim 1995), T.E.D. Eğitimcilerimizi Anma ve Tanıtma Dizisi:3, s.14 ; Engin Tonguç, a.g.e., s.187-189.

⁷³ Hidayet TELLİ, "1935'e Kadar Tonguç...", s.89.

⁷⁴ Engin Tonguç, a.g.e., s.207-210.

⁷⁵ Engin Tonguç, a.g.e., s.229

⁷⁶ Engin Tonguç, a.g.e., s.363-371

⁷⁷ Pakize TÜRKÖĞLU, **Tonguç ve Enstitüleri**, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1997, s.399-400

⁷⁸ Engin TONGUÇ, **İsmail Hakkı Tonguç (Yaşamı, Öğretisi, Eylemi) İkinci Kitap**, Güldikeni Yay., Ankara, 1997, s.391-428 ; Engin Tonguç, **Devrim Açısından Köy Enstitüleri**, Ant Yay., İstanbul, 1970, s.353.

1946'da genel seçimden sonra, H.A.Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığında ayrılması ve Tonguç'un İlköğretim Genel Müdürlüğü'nden alınmasıyla, eğitim tarihinde bir dönem kapanmıştır.

2.2.1.1. Tonguç'un Eğitim Anlayışı

Tonguç, eğitimin tüm sorunlarıyla ilgilenmekte ve araştırmaktadır. Zorunlu eğitim, ortaöğretim, deneysel okullar, kütüphaneler, müzeler; engelli öğrencilerin eğitimi, halk eğitimi, mesleki eğitim; programlar, değerlendirme, denetim sisteminin nasıl kurulacağı ya da geliştirileceği gibi konuları sorgulamaktadır⁷⁹.

Tonguç'a göre, eğitim-öğretim, sanat ve bilim, okulun yalnız başına halledebileceği işler değildir. Bunun için planlı bir politikaya ve sistemli bir çabaya gereksinim vardır⁸⁰. Tonguç'un eğitimciliği, iş okulu ve sanat eğitimi ilkeleriyle şekillenmiştir. Bu ilkeler Tonguç'un tüm yazılarında görülmekle birlikte, iş okulu ilkesi, İş ve Meslek Eğitimi kitabında; sanat eğitimi ilkesi ise Resim-Elişleri ve Sanat Terbiyesi kitabında açıklığa kavuşmaktadır.

Tonguç'un “İş ve Meslek Eğitimi (1933)” kitabı, iş ve meslek kavramı ile iş ve meslek eğitimin amaç ve görevlerini kapsayan üç bölümden oluşmaktadır. İş ve mesleğin tarihsel gelişimi sosyolojik olarak açıklanmaktadır.

Kitapta iş kavramı, tarihsel süreci içinde incelendikten sonra; kişinin varlığını sürdürmek için harcadığı çabanın iş olduğu, bunun yaşayarak öğrenme anlamına geldiği ve gençlerde etkinlik uyandırmak yoluyla onları eğitmek denemelerinin iş okulu akımı denilen eğitim hareketinin başlangıç döneminde bulunduğu söylenmektedir. Bu hareket her öğrencide ruhsal ve bedensel etkinlik uyandırmayı, iş yaparak bir şey öğretmeyi öne çıkaran bir eğitim yöntemidir. Bu ilkenin en özgün noktası da öğrencinin kendi kendine etkinlikte bulunmasını sağlamaktır. Artık,

---

⁷⁹ Engin TONGUÇ, **İsmail Hakkı Tonguç (Yaşamı, Öğretisi, Eylemi) Birinci Kitap**, Güldikeni Yay., Ankara, 1997, s.27.

⁸⁰ Engin TONGUÇ, *a.g.e.*, s.29-33.

öğretim ve eğitim etkinliğinin amacı, okulu bir iş yurdu haline getirmektir⁸¹.

Tonguç, eğitbilimsel anlamda iş kavramını açıklarken; Paulsen, Gaudig, Kerschensteiner, Kriek, Dewey gibi eğitbilimcilerin birleştikleri noktaları, öğretim ve eğitimin, insanın kendiliğinden biçim kazanması olduğu; çocuğun kişiliğinin eğitim ve öğretimin temeli olduğu; öğretim ve eğitimin son amacının değer kazanmış kişiyi, değer taşıyan toplumda etkinlikte bulundurmak olduğu belirtmiştir. Tonguç'a göre Türk toplumu, çoğunluğu tarımda çalışan bir köylü toplumdur ve ona uygun bir eğitim sistemi Avrupa'dan kopya edilerek oluşturulamaz⁸². Tonguç, bu düşüncelerle Avrupa'dan aktarmacı bir tutumdan uzak durduğunu açıklarken, Köy Enstitüleri tasarımının da temellerini oluşturmaktadır.

2.2.1.2.Tonguç'un Sanat Eğitimi Anlayışı

Tonguç, Öğretmen Ansiklopedisi ve Pedagoji Sözlüğü'nde, Sanat eğitimi maddesinde görüşlerini şöyle açıklamaktadır: *"Sanat eğitiminin amacı ve önemi: Çocuğu sanatçı gibi davranabilecek etkinliğe kavuşturmakla, türlü konuları çeşitli vasıtalarla şekillendirme olanağına kavuşulur. Okulda böyle bir durum yaratmanın eğitsel değeri büyüktür... Çocuğun da, tıpkı sanatçı gibi içinde saklı duygularını ifade etmek, sanat eserleriyle temasta bulunmak suretiyle güzellik zevkini tadacağı düşünülmektedir. Bu da ancak okulda sanat havası yaratmak, öğrencilere sanat alanında çalışma zemini hazırlamak, sanat eserleriyle temasa geçirmek ve onları sanat eserleriyle etkileşebilecekleri bir çevre içinde tutmakla mümkündür.*

Sanat Eğitiminin Alanları ve Araçları:

Okul Binasının ve Dersliklerin Güzelleştirilmesi- Bu amaçla çeşitli sanat eserlerinden veya onların kopyalarından (resim, heykel, büst), çiçeklerden, ağaçlardan, sanatçılar ve öğrenciler tarafından yapılan duvar süslemelerinden,

⁸¹ İsmail Hakkı TONGUÇ, **İş ve Meslek Terbiyesi**, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1933, s.23-25.

⁸² İsmail Hakkı TONGUÇ, *a.g.e.*, s.12-14

güzel okul edasından faydalanmak (1940-46 yıllarında Köy Enstitülerinde, bir kısım sanat ve kız enstitülerimizde yapıldığı gibi).

Güzel Sanatlara Ait Eserlerin İncelenmesi - Çevredeki sanat eserlerini ya da onların kopyalarını inceleyerek çocukların zevklerini geliştirmek.

Ana Dili ve Yabancı Dil Öğretiminde Öğrencilerin Zevklerinin Geliştirilmesi- Edebi parçalardan, şiirlerden, temsillerden, resimden, gramofon ve radyodan faydalanmak.

Resim Dersinde Çocuklara Şekil ve Renk Zevkinin Aşılması- Tabiattan, sanat eserlerinden, güzel ev eşyasından, reklam resimlerinden, karikatürlerden, dokumalardan, renkli kumaş örneklerinden yararlanmak (G.E.E. Resim-iş kolu mezunlarının çalıştıkları okulların çoğunda bu yol tutulmaktadır).

Müzikten Yararlanılarak Öğrencilerin Sanat Duygularının Geliştirilmesi- Müzik dersinde ya da ders dışında, öğrencileri tek veya küme halinde müzikle ilgili etkinliklere katmak, okulda sürekli olarak müzikle beslenen bir hava yaratmak ve bunun için radyodan yararlanmak (1946'dan önceki yıllarda Köy Enstitülerinde böyle bir yol tutulmuştu).

Beden Eğitimi Çalışmalarının Öğrencilerin Estetik Zevklerini Geliştirecek Şekle Sokulması Ritmik jimnastikten, ulusal oyunlardan (Köy Enstitülerinde uygulandığı gibi), jimnastik törenlerinden, kır gezilerinden yararlanmak.

Elişi Derslerinde Öğrencilere Güzellik ve İş Zevkinin Aşılması- Çocuklara çeşitli gereçleri vererek onları güzel işler yapmaya alıştırmak (G.E.E. Resim-İş kolunda uygulandığı gibi).

*Çocuk Temsillerinin Sanat Eğitimi Bakımından Değerlendirilmesi- Okul içinde ve dışında açık havada oynanan temsillerden, çocuklara uygun oyunların oynandığı tiyatrolardan, filmlerden yararlanmak*⁸³

Burada, sanat eğitiminin bütüncü bir kapsamda ele alındığı görülmektedir. Açıklamalardan, bu anlayışın dönemin okul programlarına da girdiği anlaşılmaktadır.

Tonguç, Almanya'da incelemeler yaparken, Bauhaus ekolünü tanımıştır. Bauhaus'da; resim, grafik, heykel, seramik, tekstil, vitray, ahşap ve metal çalışmaları, mimari ve iç mimari bütünlük içinde ele alınmakta ve endüstriye geçişte ürünlerin biçim yozlaşmasının da önü alınmaya çalışılmaktadır. Bu anlayış; sanatı, zanaatı ve endüstriyi etkisi altına almış ve yalnız sanatçı adaylarının değil, tüm halkın sanat eğitiminden geçirilmesi savunulmuştur. Bu kapsamda ilk ve ortaöğretimde sanat eğitimi konusu önem kazanmıştır⁸⁴.

Tonguç, tertip, düzen ve temizlik sevgisini ve güzelliği önemsemektedir. Köy Enstitülerinde böyle bir ortam oluşturulması istenmektedir: *"Derslikleri, işlikleri, dinlenme yerlerini, toplantı salonlarını, okuma odalarını, bahçeleri, oyun ve spor alanlarını güzel yazılar, sanat bakımından değerli olan resimler, kabartmalar, heykeller, çiçekler, köy motiflerini taşıyan süs eşyası ile bezemek lazımdır. Çocuklar bu örnekleri görmeliler ve böyle bir çevre içinde yaşamalılar ki tertip, düzen ve güzelliğe alışmış, bunları iyice benimsemiş, onlardan hiçbir zaman vazgeçemez bir duruma gelebilmiş ve yalnız kaldıkları zaman da içinde yaşamış oldukları bu çevrelere benzeyen çevreler yaratmaya muktedir olabilsinler*⁸⁵.

Tonguç, oluşturulacak çevrede doğal ve sanatsal güzelliklere yer verilmesini istemektedir. Sanat ürünleri arasında, "sanat bakımından değerli olan resimleri" tanımlayarak, "bayağı" olanı dışlamaktadır. Ayrıca, kabartma, heykel gibi diğer

---

⁸³ İsamail Hakkı TONGUÇ, **Öğretmen Ansiklopedisi ve Pedagoji Sözlüğü**, Editör: R.G. Arkin, Bir Yayınevi, İstanbul, 1952, s.446-448

⁸⁴ Hidayet TELLİ, *a.g.m.*, s.81 ; İnci SAN, **Sanat Eğitimi Kuramları**, Tan Yay., Ankara, 1983, s.101.

⁸⁵ Engin TONGUÇ, *a.g.e.*, s.334-335.

güzel sanat dallarından ürünler seçilmesini ve bunların yanında halk sanatlarının da yer almasını isteyerek, güzel sanatları ve halk sanatlarını birlikte yüceltmektedir⁸⁶.

Tonguç, kurucusu olduğu Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü'nün öğretim programının hazırlanmasında da etkili olmuştur. Tonguç sanat eğitiminin önemine inanmakta, ancak iş eğitimine de önem vermektedir⁸⁷.

Tonguç, çocuğun estetik eğitimini öğretimin tüm alanlarına yaymaktadır. Ona göre güzel sanatlar, öğrenciyi mutlu eder ve kişiliğini geliştirir. Bu, hümanist bir bakış açısidir. Böylece, yaşamla bağlan kurulan, niteliğini çocuğun psikolojik özelliklerinden alan, eğitimin güçlü bir bileşeni olarak etkili bir sanat eğitimi modeli oluşturulmaktadır⁸⁸.

Okuldaki eğitimin amacı, çocukları sanatçı olarak yetiştirmek değil, insan olarak eğitmektir. Okulun sanat adına çocuğa vereceği en önemli şey, duyu organlarını kullanmasını ve izlenimler toplamasını; olay ve olgular arasında bağlantı kurmasını ve bunları yaşamından, doğadan ve sanattan aldığı zevklere göre değerlendirilmesini sağlamaktır. Tonguç, sanatsal çalışma ile bilimsel çalışmayı eşdeğerde görmektedir. Çünkü bilimsel ve sanatsal çalışmalar, ezbercilik yerine işe ve ürüne değer vermektir. Bilimsel ve sanatsal çalışmaların ortak amacı, çocuğun yaratıcı bir kişi olarak eğitilmesidir⁸⁹.

Sonuç olarak;

Tonguç'un yetişmesinde Darülmallimin kadar Avrupa'da gördüğü eğitim ve yurtdışı gezileri de etkili olmuştur. Yurtdışında eğitim alanındaki yeni düşünce ve uygulamaları inceleme çabası tüm yaşamına yayılmıştır. Tonguç, yurtdışı gezilerinde eğitim alanında ve bunun içinde yer alan resim ve elişleri alanındaki gelişmeleri, yeni

---

⁸⁶ Dr.Yıldız KURTULUŞ, **Köy Enstitülerinde Sanat Eğitimi ve Tonguç**, Güldikeni Yay., Ankara, 2001, s.17

⁸⁷ Hidayet TELLİ, "1935'e Kadar Tonguç", **Çeşitli Yönleriyle Tonguç**, ..., s.87.

⁸⁸ Dr.Yıldız KURTULUŞ, *ay.yer.*

⁸⁹ Engin TONGUÇ, **İsmail Hakkı Tonguç (Yaşamı, Öğretisi, Eylemi) İkinci Kitap**,... s.135-160.

görüşleri ve kurumları incelemiştir. Gezilerinden pek çok kitapla dönmüş, bu bilgilerden Türkiye'nin toplumsal yapısına ve gelişme hedefine uygun sonuçlar çıkararak özgün bir eğitim modeli oluşturmak için çaba harcamıştır.

Tonguç; Mektep Müzesi Müdürlüğü sırasında iş ve sanat eğitiminin geliştirilmesinde; 1932-1933 öğretim yılında Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü'nün kurulmasında, programlarının hazırlanmasında ve eğitimin sistemleştirilmesinde; İlköğretim Genel Müdürlüğü sırasında Köy Enstitülerini kurarken, iş içinde eğitim ve sanat eğitimi modelinin gerçekleştirilmesinde ve eğitim alanındaki tüm katkılarıyla etkili olduğu dönemden itibaren çağdaş özellikte resim ve elişleri derslerinin yaygınlaştırılmasında ve önemsenmesinde etkili olmuştur.

Tonguç'un eğitim anlayışına bakıldığında, temel görüşlerinin iş okulu ve sanat yoluyla eğitim ilkeleriyle biçimlendiği görülmektedir. Tonguç, eğitim terminolojisine iş okulu olarak geçen öğretim yönteminden yanadır. Tonguç'un eğitim modelinde iş ve eğitim ilişkisi, eğitimin tüm alanlarına yayılmıştır. Tonguç'a göre, iş okulunun en temel ilkesi kendi kendine etkinliktir. Kendi kendine düşünme, kendi kendine çalışma, yaşayarak ve isteyerek öğrenme iş eğitiminin temelini oluşturmaktadır.

Köy okullarını geliştirme ve köy okullarının özelliklerine göre öğretmen yetiştirme sorununun gelişimini inceleyen Tonguç, köy okullarının yalnız eğitim merkezi değil, aynı zamanda köyde sosyal yaşamın, sanatın ve kültürün merkezi olmasını istemiştir.

1930'lardan itibaren Dewey'in etkilerini taşıyan ilerici eğitim akımı, sanat eğitimi programlarına kendini ifade ve yaratıcılık kavramlarını yerleştirmiştir. Dewey'in eğitim felsefesi, deneyi önemseyen ve çocuğun aktif öğrenmesini destekleyen bir nitelik taşımıştır. Bu yaklaşımda, plastik sanatlar, müzik, yazın ve drama bir bütün olarak kendini ifade kapsamında bütünsellik içinde ele alınmıştır. Sanatın herkes için önemli olduğu, sanat çalışmalarının yaratıcı kişiliği geliştireceği

ilkesi benimsenmiştir. Bu bağlamda, öğrenciyi pasif alımlayıcı konumunda tutan eğitim yapısına karşıt bir görüş gelişmiştir⁹⁰.

Tonguç'un önem verdiği eğitimcilerden biri olan John Dewey için Tonguç şunları söylemektedir:

"Zamanımızda dünyanın en büyük eğitimcisi ve Amerika'nın en büyük filozofu...Dewey, Hegel'in tesiri altında kalarak işe başlamış, sonra görgül-biyolojik felsefeye yönelmiş, bilhassa pragmacılık üzerinde karar kılmıştır... Pragmacılık, bir fikrin doğruluğunu sonucu ile, yani sağladığı fayda ile ölçen bir felsefe sistemidir. Bu felsefeye göre pratik faydası olmayan, hareketlerimize, davranışlarımıza, bilim ve teknikle ilgili araştırmalarımıza yansımayan bir fikir değersizdir...Önemli olan çalışmak, etkin bulunmaktır. Bu felsefeyi eğitimin temeli olarak kabul eden Dewey, kişilik ve karakter terbiyesini savunur. Sosyal hayatta işe ve tecrübeye değer verir. Bilimin kitaplardan değil, bizzat çalışarak, deneylerle öğrenilmesi lazım geldiğini ileri sürer...Eğitimin teknik ve demokratik vasıflar taşımasını ister. Okulun küçük bir laboratuvar ve işlik, toplumun bir parçası haline getirilmesini tavsiye eder. Eğitimin esasının yaparak öğrenme (learning by doing) olduğunu açıklar..."

Dewey, eğitim alanında ıslahat yapmak isteyen bazı memleketlere uzman sıfatıyla çağrılarak kendisinden raporlar alınmıştır. 1924 yılında Maarif Vekilliği tarafından memleketimize de çağrılmıştır. Bakanlığa verdiği raporlarında yer alan önemli fikirler-kendi ifadesiyle şunlardır: 'Türkiye eğitim teşkilatında takdir edilecek hedefi tayinde zorluk yoktur. Bu erke, Türkiye'nin uygarlık sahibi milletler arasında mükemmel bir organ olarak canlı, serbest, müstakil ve laik bir cumhuriyet halinde gelişmesidir. Bu amacı elde etmek üzere okulların millet bireylerine: 1- Doğru siyasi alışkanlıklar vermesi, 2- Bireylerde türlü ekonomik ve ticari yetileri ierşnk etmesi, 3- Erkek ve kadını milli egemenliğe, ekonomi bakımından kendi kendim idareye ve sanat yönünden ilerlemeye sevk etmesi...lazımdır. Bu amaçları gerçekleştirmek için yalnız ... bazı liderler (önderler) yetiştirmek yetmez. Vatandaşların hepsi memleketin siyasal, ekonomik ve kültürel gelişmesine katılacak bir eğitim görmelidir. Eğitimin

⁹⁰ S. A. CARTER – J. E. STEINBRICK, "Curricular Histories a Cooperative Learning Model: Social Studies, English and Art", **Education**, Vol:213, No:2, p.263-281

amaçlarını ve okulların görevlerini bu tarzda anlayan Dewey, raporun diğer kısımlarında bunları gerçekleştirmek için alınacak esaslı tedbirleri açıklamaktadır. Cumhuriyet devrinde başarılan bir çok eğitim işlerinde bu ünlü eğitmenin payı vardır...Onun aydınlatıcı, sağlam görüşleri sayesinde Türkiye 'de bilhassa ilköğretim alanında, öğretmen yetiştirme hususunda, hele Köy Enstitülerinin 1946'ya kadar devam eden çalışmaları sırasında yabancı uzmanlarca da takdir edilen değerli işler başarılmıştır"⁹¹.

Tonguç bu düşünceyi biraz daha geliştirerek "Bu amaçları gerçekleştirmek için sadece bazı liderler yetiştirmek yeterli değildir. Yurttaşların tümü, yurdun siyasal, ekonomik ve kültürel gelişimine katkıda bulunacak bir eğitim görmüş olmalıdır" der⁹².

2.2.2. Köy Enstitülerinin Ortaya Çıkışı

"Köylüler Anadolu bozkırını yendikleri gün, ters yazgılarını da yenmiş olacaklardır." ⁹³

İ. Hakkı TONGUÇ

Anadolu topraklarından uzaklaşma, yayılmacı politika izleme sonucu Osmanlı İmparatorluğu zayıflama ve çökme noktasına geldi. Öte yandan halk gözardı edildi. Bilinçlenmenin, kalkınmanın kaldıracı sayılan eğitime ise hiç mi hiç önem verilmedi⁹⁴.

2. Meşrutiyet döneminde Satı Bey, Ethem Nejat, Emrullah Efendi, İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi Osmanlı'nın eğitim otoriteleri köye yönelik bu aymazlığa karşı yeni bir araştırma başlattılar. Bu düşüncelerin pırlıltısında İstanbul Erkek Öğretmen Okulu'nda büyük yenilikler yapıldı. Geleceğe, yol gösterici ışık tutuldu⁹⁵.

⁹¹ İsamail Hakkı TONGUÇ, *Öğretmen Ansiklopedisi ve ...*s.106-108.

⁹² Dr.Yıldız Kurtuluş, *a.g.e.*, s.45

⁹³ Mevlüt Kaplan, *Aydınlanma Devrimi ve Köy Enstitüleri*, Özgür Eğitim Yay., İzmir, 2003, s.13.

⁹⁴ *Ay.yer.*

⁹⁵ *Ay.yer.*

Öksüz yurtlarının babası sayılan, daha sonra Kastamonu Milletvekili olan İsmail Mahir Efendi 1914'de şöyle diyordu: *"Ülke yetmiş bölgeye ayrılmalı. Her bölgede bir öğretmen okulu açılmalı. Buralara her köyden bir kız, bir erkek öğrenci alınmalı. Sekiz yıllık yatılı olarak köye göre öğretmen yetiştirilmeli. Herkes orada yeteneğine göre sanat ve meslek edinmeli. Köylüye okulunu kendisi yapmalı. Öğretmenlere aylık iki lira maaş, ayrıca devlet toprağı verilmeli, sonra bu öğretmenler evlendirilmeli"*⁹⁶.

1921'de eğitimci Fuat Gündüzalp "Köy Öğretmen Okulu" açılmasını önermişti. Köy Enstitüleri fikri (17 Şubat- 4 Mart 1923) 1. İzmir İktisat Kongresinde kendini gösterir. Bu anlamda İzmir İktisat Kongresinde liberal ekonomi modeline uygun olarak "faydacı eğitim" felsefesi benimsenmiştir. Bunun kanıtı da, faydacı eğitim felsefesi fikrinin öncüsü John Dewey'in Türkiye'ye davet edilmesidir (1924). Dewey kalkınma için gerekli eğitim hamlesinin başlatılmasını, eğitim hizmetlerinin köye götürülmesi ile sağlanabileceğini belirtmiştir. Dewey; *"Türkiye'de el ile kafayı birleştiren, yeteneğin; ulusal refahın gelişmesi, tarım çalışmalarının düzeltilmesi ile sıkı bir biçimde ilişkilidir. Bu bakımdan Türkiye eğitimi için en baş sorun ders konularının eğitim dizgesine dönüştürülen köy yaşamına iyice bağlı olacak bir tür okullar kurulması koşulu ile sınırlıdır"*⁹⁷ diyordu.

Eğitimimiz, Ulusal Eğitim Bakanı Mustafa Necati ile 1920'li yılların sonuna doğru ilerici atılımlara, yeni arayışlara girdi. Mustafa Kemal bir söylevinde şöyle diyordu: *"Eğitim bir ulusu ya özgür, bağımsız, ünlü, yüce bir toplum halinde yaratır, ya da tutsaklığa, yoksulluğa sürükler"*⁹⁸.

1925 sonrasında Mustafa Necati daha bir pekiştiriciydi. *"Ulusal eğitim örgütümüzün iyileştirilmesi için ilk düşünülecek sorun öğretmen yetiştirme sorunudur. Her yıl üç bin öğretmene gereksinimimiz var. Köy çocuklarına ayrı bir öğretim vermek lâzımdır. Doğu illerinde özellikle yatılı okullar gereklidir. Köy çocuklarını köyden alıp şehirde okutmak hatalıdır. Öğrenim amaç değil, araçtır.*

---

⁹⁶ Mevlüt Kaplan, *a.g.e.*, s.14.

⁹⁷ *Ay.yer.*

⁹⁸ Mevlüt Kaplan, *a.g.e.*, s.18.

Öğretmenin görevi sadece eğitim, öğretim değildir. Herkese görevinin yükümlülüğünü kavratan bir aydınlatıcıdır. Eski okullara devam eden çocukların hepsi yaşam için tamamen yetersiz bilgilerle o derece doldurulmuşlar ki, onun baskısı altında yararlanacağı bilgileri bile kullanma olanağı yoktur⁹⁹.

Bu düşünceye koştur olarak 1926 yılında Denizli'de ve Kayseri Zincidere'de Köy Öğretmen Okulu açıldı. Buralara alınan öğretmen adayları kent çocuklarıydı. Bunlar köy çocuğu olmadığı için köye gitmediler. Gidenlerse uyum sağlayamadı kısa sürede kente geri döndüler. Amacına ulaşmayan Köy Öğretmen Okulları sonunda kapatılmak zorunda kaldı.

Köy Enstitülerine giden yolu ise ne John Dewey gösterdi, ne de Halil Fikret Kanat. O yalnız İsmail Hakkı Tonguç'un buluşudur. Ulusal Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip döneminde halkın geri kalmışlığı dikkate alınarak öğretmenler için Tarım ve Sağlık Kursları açıldı. Çünkü, bilimsel tüm veriler, dışarıdan yapılan yapay solunumlarla Anadolu'daki hastayı ayağa kaldıramayacağı anlaşılmıştı. Bu durumda ancak; köyün içinden çıkacak elemanla, içten canlandırılması gereği belirmişti¹⁰⁰.

Köye eğitim hizmeti 1936 da başlamış ve bu tarih de 35.000 köyde ilkokul yoktur. 16 Milyon nüfusun 12 milyonu köylüdür. Bunlardan erkeklerin % 76.7 sı, kadınların ise % 91.8 i okur- yazar değildir. İlk adım 1926 da Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati tarafından atılmış Köy Muallim mektepleri açılmıştır. Daha sonra 1936 da deneme amaçlı başlayan Köy Enstitüleri, 1940 da yasallaşarak Türk Eğitim tarihinde doğan reform olmuştur. 1942 de Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü açılmış ve 1946 da sayıları 21 e ulaşmıştır¹⁰¹.

---

⁹⁹ Ay.yer.

¹⁰⁰ Mevlüt Kaplan, a.g.e., s.15.

¹⁰¹ Köy Enstitüleriyle ilgili istatistiksel veriler için bkz.: Mevlüt Kaplan, a.g.e., s.238-244.

Yıllara Göre Nüfusumuzun Eğitim Durumu

Yıl	6 Yaş ve Üstü	Eğitimsiz	Okur-Yazar
1935	12.863.000	10.345.000	2.518.000
1940	14.574.000	11.306.000	3.268.000.
1945	15.714.000	11.121.000	4.593.000
1950	17.194.000	11.335.000	5.859.000

Hazırlıkları 1935'te başlatılıp 1936'da askerliğini onbaşı ve çavuş olarak yapan 84 köylü genç, kısa bir eğitimden geçirildikten sonra köy eğitmeni olarak görevlendirilir. 1940'ta yasallaşan Köy Enstitüsü sistemi; Cumhuriyet aydınlanmasının eğitim alanındaki en özgün ve en çok ses getiren bir uygulamasıdır. 17 nisan 1940'ta kabul edilen, 3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu'na göre Köy öğretmeni ve köye yarayan diğer meslek erbabını yetiştirmek üzere, ziraat işlerine elverişli arazisi bulunan yerlerde Maarif Vekilliğince [MEB'ce] köy enstitüleri açılır. Bu yasa hükmüne göre enstitülerin görevi sadece köy öğretmeni yetiştirmekle sınırlı olmayıp öğretmenle birlikte sağlık görevlileri, teknisyenler vd. meslek elemanları yetiştirmektir¹⁰².

Yasanın yaptığı bu yalın tanımın gerisinde Köy Enstitülerinin kuruluşuna temel olan çok önemli gerekçeler bulunmaktadır. 1935 yılına gelindiğinde ülke nüfusunun yüzde 80'inin yaşadığı köylerde okul sayısı yok denilecek kadar azdır. Bu okullara kentlerden bulunup gönderilen az sayıda öğretmen de köylerde tutunamamakta ve başarılı olamamaktadır. Köy insanının eğitim gereksinmesi sadece okur yazarlıkla sınırlı değildir; bulaşıcı hastalıklarla savaşmamakta; üretimini ilkel yöntemlerle yapmaktadır. Kurtuluş Savaşı'nın ağır yükünü çeken köylüler henüz demokrasiyi yaşatacak cumhuriyet yurttaşı niteliğine kavuşamamıştır. Kısacası köylüler, uygar toplumun tüm nimetlerinden yoksundurlar¹⁰³.

İsmet İnönü de ulusça yapılacak bir eğitim hamlesini öngörüyor, ilköğretim sorununun çok önemli olduğunu ve bunun en uç köyden başlaması gerektiği üzerinde duruyordu: Ona göre, İlk öğretimi olmayan memlekette, orta çağ yönetimi bütün

¹⁰² Bkz; <http://www.yayim.meb.gov.tr/yayimlar/sayi32/ovat.htm>

¹⁰³ Dr. Niyazi Altunya, *a.g.k.*

şekilleri ile devam eder. Resmi kanunlar ne derlerse desinler, vatandaşlara ne haklar tanırırsa tanınsın, hiç olmazsa ilk öğretim derecesinde bilgi olmazsa haklar ve görevler canlanamaz, gönüllere ve yüreklere sinip yerleşemez. Bilmeyen, siyasi ve ekonomik güç sahiplerinin elinde, orta çağda olduğu gibi köle hayatı sürer. Asıl acıklı olan taraf da kendi düşkün ve köle hayatına karşı duygusuz ve kayıtsız kalırdı.

Asıl önemlisi, 1930-40'larda köye hizmet götürmek çok zordur. Köylüler üzerlerine ölü toprağı saçılmışçasına sessizdi, karanlıklar içinde yaşıyorlardı. Vergi vermenin ve savaş boylarında "şehitlik mertebesine" ermenin dışında asla adam yerine konulmuyorlardı. Mustafa Kemal egemenliği önce gerçek sahibine vermek istiyordu. Yadsınmayan bir gerçek vardı. Halkımız bilinçsizdi. Erkten yoksundu¹⁰⁴.

Cumhuriyetle birlikte girilen köye hizmet çabaları; ya köylünün beklentilerine uymadığı ya da becerilemediği için yarım kalmıştır. Başarı için köylünün dilinden anlayan yeni bir aydın tipine gereksinme vardır. Bu da köylünün kendi içinden çıkarılabilecektir. İşin bu püf noktasını ilk yakalayan ve kendisi de bir köylü çocuğu olan büyük eğitimcimiz İsmail Hakkı Tonguç'tur. Büyük güçlüklerle öğrenim olanağı bulan Tonguç, Köy Enstitüsü Sisteminin hem kuramcısı, hem de kurucusudur. Onu, Atatürk'ün eski kurmaylarından Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan göreve getirmiş, sonraki Bakan Hasan Ali Yücel de onun girişimlerine sahip çıkmıştır.

Tonguç'a göre köylüye birşey öğretebilmek için, ondan birçok şey öğrenilmesi gerektiğine işaret ederek; *"Kanımızı ve iliklerimizi isteyerek köyün içine akıtmadıkça, kırk bin köyün kenarına münevver insanın mezar taşı dikilmedikçe, bu köyün sırlarını anlayamayız. Bizim köyün ne olduğunu evvelâ büyük âlimler, artistler değil kahramanlar anlayacaklar, sonra âlimlere ve sanatkârlara anlatacaklardır. Türk köyü, daha belki yirmi beş yıl âlim değil, kahraman isteyecektir. Bataklığı kurutmak, sıtmalıya kinin rejimi yaptırmak, trahomlunun gözüne ilâç damlatmak, okul binasını yapmak, yaralının yarasını sarmak, gebeye çocuğunu doğurtmak, pulluğun nasıl kullanılacağını veya tamir edileceğini öğretmek, bozuk köprüyü yapmak, ıslah edilmiş tohumu tarlaya saçmak, fidan dikerek onu büyütme ve step*

---

¹⁰⁴ Mevlüt Kaplan, a.g.e.,s.16.

köylüsünün ‘dal’ diye adlandırdığı ağacı hakikaten ağaç hâline getirmek; ulemanın işi değil, kahraman teknisyenler ordusunun işidir... O [köylü] bu kahramanları içinden yetiştirmeye mahkûm. Bütün felâketlere katlanarak, ıstırapı zehir yutar gibi yutarak çalışan ve başlarının üstünde şerefle örülü birer taç taşıyan bu kahramanlar köyü dile getireceklerdir... O zaman yeni sesler duyacağız. Bu seslerden ürkmeden onları dinlemek lâzımdır. Köyden yeni renk ve seda getirenleri saygı ile karşılamak gerekir. Hakiki köyü ve memleketi o zaman anlayacağız...”¹⁰⁵

Yine Tonguç’a göre:

“Köy meselesi bazılarının zannettikleri gibi, mihaniki surette ‘köy kalkınması’ değil, manalı ve şuurlu bir şekilde ‘köyün içten canlandırılması’dır. Köylü insanı öylesine canlandırılmalı ve şuurlandırılmalı ki, onu hiçbir kuvvet yalnız kendi hesabına ve insafsızca istismar edemesin. Ona esir ve uşak muamelesi yapamasın. Köylüler, şuursuz ve bedava çalışan birer iş hayvanı haline gelmesinler. Onlar da her vatandaş gibi her zaman haklarına kavuşabilsinler. Köy meselesi, köyde eğitim problemleri de içinde olmak üzere bu demektir” (1939)¹⁰⁶.

Görüldüğü gibi, Tonguç iş başına, yeterli kuramsal bilgi donanımına ve siyasal bilince sahip olarak gelmiştir.

Tonguç, köylünün kurtuluşunu, onun kendi gücünde görmektedir:

“Köylüyü, köyden başlayarak, ta Kamutay’a (TBMM’ye) varıncaya kadar, devletin bütün şubelerinin idaresine, onda bugünkü vasıflarından başka bir şart aramaksızın iştirak ettirmek, bu suretle devlet işlerini, realiteden kuvvet alan elemanlarla besleyerek memleketin hakiki bünyesine uygun bir şekle getirmek. Köylü vatandaşlarda, cumhuriyet vatandaşlığı şuurunu aksiyon haline gelebilecek şekilde uyandırmak lâzımdır.” (1939)¹⁰⁷

---

¹⁰⁵ Dr. Niyazi Altunya, a.g.k.

¹⁰⁶ Ay.yer.

¹⁰⁷ Ay.yer.

2.2.3. Enstitülerin Kuruluş ve Gelişimi

O zaman dönemin tek partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi, 1935'te topladığı Büyük Kurultay'ında, devlet eliyle başlatılan planlı endüstrileşme hareketine koşut bir planlı olarak köyü kalkındırma hareketi başlatma kararı da aldı. yeni bakan Arıkan, eğitimcilerle (özellikle Cevat Dursunoğlu'na) danışarak Tonguç'u İlköğretim Genel Müdürlüğüne getirdi. Tonguç, önce ciddi bir köy incelemesi yaptı; rakamları ve eski yapıları değerlendirdi; 20 yıllık bir plân taslağı hazırladı. Bu plâna göre 1954 yılında öğretmen, koruyucu sağlık hizmeti, tarım teknisyeni ulaşmamış köy kalmayacaktı. Bunu başarmak hiç de kolay değildi. Herşeyden önce, açılacak enstitülere okur-yazar köy çocuğu/öğrenci bulmak büyük bir sorundu.

Tonguç, klâsik eğitimcilerin direnişlerine karşın, ilk olarak, askerliğini yapmış okur-yazar gençlerden seçtiği bir grubu Eğitimci sanıyla köylerde "geçici öğretmen" olarak görevlendirmek üzere, 1936 yılında Eskişehir'in Çifteler Çiftliği'nde dört aylık bir kurs açtı. Ankara köylerinde görevlendirilen ilk 84 eğitimci başarılıydı. Eğitimci kursları ülkenin başka yerlerinde de açılarak çoğaltıldı. Eğitimci adayları, açılacak Köy Enstitülerinin ilk binalarını da yapmışlardı. Kendi köylerine giden eğitimci, topladıkları çocukları üç yıl okutup mezun ederek yenilerini alıyorlardı. Geçici başöğretmenler, eğitimcileri iş başında da yetiştiriyorlardı. Eğitimci ayrıca, köyde çıkan sağlık sorunlarını kaymakamlığa iletmek ve köylüye modern tarım tekniklerini öğretmek, akşam okulları ile yetişkinlere de okuma-yazma, hesap ve yurttaşlık öğretmekle de yükümlüydüler¹⁰⁸.

İkinci bir önemli adım olarak, 1937-38 öğretim yılında Eskişehir/Çifteler ve İzmir/Kızılcıllu'da, "deneme" olarak iki "Köy Öğretmen Okulu" açıldı. 1940'a kadar açılan bu tip 4 okul, yasa çıkınca "Köy Enstitüsü" adını aldı ve değişik bölgelerde yeni Köy Enstitüleri açıldı¹⁰⁹. Enstitüsü sayısı 1945'te 20'ye, 1948'de 21'e çıkarıldı. Enstitüler, bölge esasına göre kurulmuştu. Her Enstitünün sorumlu olduğu 3-4 il vardı. Enstitüler, bu illerin köylerinde eğitimcilerin yetiştirdiği

---

¹⁰⁸ Ay.yer.

¹⁰⁹ Mevlüt Kaplan, *a.g.e.*, s.40.

öğrencilerden seçerek öğrenci alıyor, bunlar enstitülerde ilkokulu tamamlayarak Enstitü öğrencisi oluyorlardı.

Eğitmenin dershanesinde çocukların yanı sıra büyüklere mahsus kurslar da vardı. Yaşı on üçten yukarı olanlar, ders saatlerinin dışında buraya toplanıp yazma, okuma, yurt bilgisi, tarih, coğrafya, hesap, ziraat, sıhhat bilgileri öğrenirlerdi. Enstitü öğrencileri, üçüncü sınıftan sonra “öğretmenlik” ve “sağlık” kollarına ayrılıyordu. “Köy Sağlık Memuru” ve “Köy Ebesi” yetiştiren Sağlık Kollarının öğrencisi daha azdı. Enstitü girişimi evrimini tamamlayamadığı için öğretmenlik ve sağlık bölümünden başka bölüm açılmadı¹¹⁰.

Köy Enstitülerinin en önemli sorunlarından biri de kendi yönetici ve öğretmen kadrosunu oluşturamamaktı. Hizmete uygun yüksek okul, ilköğretmen okulu ve her türlü orta dereceli meslek okulları mezunları öğretmen olarak atandığı gibi, hiç okur-yazar olmayan kişilerden, enstitülere yararlı olabilecek becerisi bulunanlar da usta öğretici olarak atanıyorlardı. Kuşkusuz kadro sorunu sür-git böyle çözümlenemezdi. Bu sorunu kökten çözmek, köy eğitimi ile ilgili diğer personeli yetiştirmek ve bir Köy İncelemeleri Merkezi olmak üzere, Hasanoğlan Köy Enstitüsü’nde bir de Yüksek Köy Enstitüsü açıldı.

Köy Enstitüleri, II. Dünya Savaşı’nın sınıra dayandığı, ülkede kuraklık-kıtlığın kol gezdiği bir dönemde kuruldu. Ülke kaynakları her yönden kıttı. Varolan para ve ürünün de önemli bir kısmı çıktı-çıkacak savaş için ayrılıyordu. Kurtuluş Savaşı’ndan arta-kalan çocukların oluşturduğu erkek iş gücü de yeniden askere alınmıştı. Köylerde kadın ve çocuklar kalmıştı. Köylüler, tek dayanağı çocuklarını okula vermek istemiyorlardı. Hele kız çocuk bulmak çok zordu. Bir yandan da her bulaşıcı hastalık çocukları alıp götürüyordu. Enstitülerdeki çocuklar, enstitünün yorucu işlerini yaparken, çağdaş yöntemler kullanarak kendi yetiştirdikleri ürünlerle daha iyi beslenebiliyor, hastalıkları iyileştiriliyordu. Bu koşullarda Enstitülerde 700 bina yapılmış, binlerce dekar boş arazi işlenip ekime açılmış, binlerce hayvan ve milyonlarca ağaç yetiştirilmiştir. Bunları yapmasalar, yaşlıları gibi köylerde sefil

---

¹¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz; Mevlüt Kaplan, *a.g.e.*, s.172-185.

olacaklar, yeni doğanlar da on yıllarca okumaz-yazmaz ve bilimin aydınlığından uzak kalacaklardı.

Köy Enstitüleri, istismarcıların ve bazı çıkar çevrelerinin etkisiyle 1946'dan sonra özgün yapılarından saptırıldı. Tonguç'un "Enstitülerin Kalbi" dediği Yüksek Köy Enstitüsü 1947'de kapatıldı. 1950'den sonra kız ve erkek öğrenciler ayrı enstitülerde toplandı; sağlık kolları kapatıldı. 1953'te programları, klasik ilköğretmen okullarınınki ile birleştirildi. 1954 yılında çıkarılan 6234 sayılı yasa ile Köy Enstitüleri tümünden kapatılıp yerlerinde klasik "İlköğretim Okulları" açıldı¹¹¹.

2.2.4. Köy Enstitülerinde Uygulanan Eğitimin Özellikleri

1953 yılına kadar Köy Enstitülerinin öğretim süresi ilkokul üzerine 5 yıldır. Öğrencilere yazları en çok 45 gün izin verilirdi. Bu okullarda, hiçbir öğretmen öğrenciye el kaldıramaz, kötü söz söyleyemez. Öğretmen, bunlardan birini yaparsa öğrencinin de aynı şekilde karşılık verme hakkının olduğu demokratik bir ortam vardı¹¹².

1946'ya kadar uygulanan Enstitü programlarında öğretmenlik bölümünün haftalık ders yükü 44 saattir. Bunun yarısı genel kültür ve meslek derslerine, dörtte biri iş ve dörtte biri de tarım etkinliklerine ayrılıyordu. Karma eğitim yapılan bu okullarda, İş İçinde Eğitim ilkesi benimsenmişti. Türkçe, matematik, tabiat bilgisi, musiki, kooperatif, tarih, coğrafya gibi derslerin yanı sıra, tarla ziraati, bağcılık, sebzeçilik, ağaççılık, hayvan bakımı, arıcılık, tavukçuluk, balıkçılık, yapıcılık, demircilik, marangozluk, dülgerlik, dokumacılık, el sanatları gibi uygulamalı derslere de yer verilirdi.

Derslerin yanı sıra, uygulama, spor, temsiller, müsamereler, bayramlar, köy gezileri yapılırdı. Her Enstitülünün öğretmenlik diplomasında bir "İş" (demircilik, yapıcılık, ev işleri gibi), bir de "Tarım" (meyvecilik, kümes hayvancılığı gibi) ek branş olarak belirtiliyordu. 1933'de Sivas'tan çıkıp üç ay yürüyerek Ankara'ya varan, Cumhuriyetin 10. Yılı törenlerinde şiirlerini okuyan Âşık Veysel de, Köy

---

¹¹¹ Dr.Niyazi Altunya, *a.g.k.*

¹¹² *Ay.yer.*

Enstitülerinde, halk türküleri öğretmeni olarak görev yapmıştır¹¹³.

Enstitülerde tarım ve iş derslerinin içeriği, o yörede geçerli tarım türü ve zanaatlara göre, ilgili enstitü öğretmenler kurulunca belirlenirdi. Bu ders ve etkinlikler mevsimlere göre düzenlenir, enstitünün tüm işleri öğretmen ve usta öğreticilerin rehberliğinde öğrenciler tarafından yapılırdı. Yeni kurulan enstitülere, önce kurulanlar tarafından yardım ekipleri gönderilirdi. Böylece dayanışma, kültürel etkileşim, gezi-gözlem gibi olanaklar sağlanırdı. Tüm etkinliklerde köy yaşamıyla bağlantı kurulur, köyde modern yaşamın kurulmasında işe yarayacak bilgi ve beceriler kazandırılırdı.

Köy Enstitüsü programı, çok yönlü eğitimi benimsemişti. Genel kültür ve beceriler yanında edebiyat, resim, müzik ve spor gibi etkinlikler, her öğrencinin doğal hakkı sayılıyordu. Her sabah güne jimnastik ya da halk oyunları ile başlanırdı. Eğitim yaşamının tümüne sanat, hareket ve yaratıcılık egemendi. Her öğrencinin bir müzik aleti (genellikle mandolin) çalması zorunlu idi. Halk kültürünün tüm malzemesi enstitülere taşınıp işleniyordu.

Enstitülerde her hafta bir eğlenti düzenlenir, bu etkinliğe yönetici ve öğretmenler de katılırdı. Bu eğlenti programları piyes, müzik, gösteri, halk oyunu, orta oyunu vb. etkinliklerden oluşurdu. Bu etkinlikleri, çevredeki köylüler ve öğrenci velilerinden konuk olanlar da izlerlerdi. Harmandalı, Somalı, Arpazlı gibi zeybeklerle, halk oyunlarıyla türkülerle gösteriler sunarlar, mandolin, keman, bağlama gibi sazları çalarlardı. Öğrenciler, bisiklete, motosiklete de binebilmektedir. Uğraşlar ders niteliği taşımasa bile sonunda mutlaka yargılanır, değerlendirilirdi¹¹⁴. Enstitü müdürünün dışında her öğretmenin öğrencilerle, çalışma alanları ile ilgili bir görevi bulunurdu. Eğitimbaşı, İşlikbaşı, Kümebaşı, Tarımbaşı, Sanatbaşı, Etütbaşı bunlar arasındaydı.

Köy Enstitülerinde, bir yıl içinde, her öğrenci en az 25 klasik eser okumak durumundadır. Teklif, Elektra, Faust, Kırmızı ve Siyah, Kral Oidipus, Vadideki

---

¹¹³ Mevlüt KAPLAN, **Aydınlanma Devrimi ve Köy Enstitüleri**, Özgür Eğitim Yay., İzmir, 2003, s.103

¹¹⁴ Mevlüt Kaplan, *a.g.e.*, s.118.

Zambak, Candida, Cyrano de Bergerac, Devlet, Figaro'nun Düğünü, Nora, Şamdancı, Elektra, Goriot Baba, Venedik Taciri gibi kitapları okuyan bu öğrenciler, Zoraki Tabip, Kibarlık Budalası, Bir Yaz Gecesi Rüyası gibi oyunları da başarıyla oynamışlardır.

Köy Enstitüleri aynı zamanda köy kökenli aydınlar kuşağının yetiştiği bir ocak gibidir. Fakir Baykurt, Mehmet Başaran, Mahmut Makal, Talip Apaydın, Dursun Akçam gibi yazarların yanında, bir çok ressam, politikacı ve eğitimci de bu okullarda yetişmiştir. Enstitüler 1942'de ilk mezunlarını verir. Genel kültür ve pratik bilgilerle donanan 103 genç öğretmen, Anadolu'nun aydınlık bekleyen köylerine dağılır.

Köy Enstitülerinde uygulanan eğitim ve öğretim yöntemi, öğrenciyi merkeze koymuş ve onun etkin kılınmasını temel almıştı. Ekip çalışmaları ve bireysel etkinlikler, öğrenci kişiliğinin geliştirilmesi açısından vazgeçilmez koşuldu. Tonguç'un geliştirdiği ve Köy Enstitüsü Sistemi'nde benimsenen İş Okulu anlayışı, el becerileri ile sınırlı bir yaklaşım olmayıp öğrenciyi etkin ve yaratıcı kılacak tüm etkinlikleri kapsardı. Serbest okuma, müzik, beden eğitimi vb. çalışmalar da iş okulunun unsurlarıydı. Bu sistem, kuramsal bilgi ile uygulamayı iç içe yürütüyordu. Enstitülerde, bulunabilen teknolojinin yoğun olarak kullanılması esastı.

2.2.5. Köy Enstitülerinin Kapatılması

1943 Eylülünde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Hasanoğlan Köy Enstitüsünü ziyaret eder. Enstitünün durumundan, öğrencilerin başarısından çok memnun olur. Bu okulların sayısının 20'den 60'a çıkarılmasını ister. Ancak; para, okul, bina, öğretmen durumu buna uygun değildir. 17 Nisan 1946'da Hasanoğlan Köy Enstitüsünde bayram havası eser. Köy Enstitülerinin kuruluşunun 6. yılı büyük bir coşkuyla kutlanır. İnönü, bir yanında Hasan Âli Yücel, diğer yanında İsmail Hakkı Tonguç, öğrenci etkinliklerini kalabalık bir seyirci kitlesiyle birlikte izlerler. Konuşmalardan sonra şiirler okunur; marşlar, türküler söylenir; milli oyunlar

oylanır. "Bir Evlenme" piyesi sahnelenir. Büyük bir coşku yaşanır¹¹⁵.

İnönü, Hasanoğlan'dan ayrılırken, enstitü müdürü Rauf İnan'a, "Seni merkeze aldık, orada birlikte çalışacağız" der. İnan, terfi ettirildiğini, ödüllendirildiğini sanır. İzleyen günlerde, Köy Enstitülerindeki atılım durur. Yeni kabinede Hasan Âli Yücel'e görev verilmez. Eğitimde mucizelerin yaratıldığı dönem sona erer¹¹⁶.

Köy Enstitüleri İle İlgili Bazı Sayısal Bilgiler

Ders Yılları	Enstitü Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı		Toplam	Mezunlar	
			Erkek	Kız		Öğretmen	Sağlık Memuru
1937-38	2	12	128	–	128	–	–
1938-39	3	25	325	16	341	–	–
1939-40	4	40	1.074	107	1.181	–	–
1940-41	14	234	4.933	438	5.371	–	–
1941-42	17	294	6.987	705	7.692	103	–
1942-43	18	354	8.834	837	9.671	254	–
1943-44	18	368	11.563	1.276	12.839	1.911	–
1944-45	20	487	12.761	1.475	14.236	1.797	221
1945-46	20	505	13.068	1.396	14.464	1.460	252
1946-47	20	547	12.822	1.336	14.158	2.089	228
1947-48	20	642	11.814	1.078	12.892	2.162	336
1948-49	21	209	11.244	773	12.071	2.269	220
1949-50	21	672	13.251	721	13.972	1.741	91
1950-51	21	597	13.322	773	14.095	1.760	–
1951-52	21	570	12.647	706	13.173	1.795	–

(**Kaynak:** DİE. *Milli Eğitim Hareketleri 1967*, s.32-35, 41, 47; DİE. *İstatistik Yıllığı. 1953*, s.149-50)

¹¹⁵ Can Dündar, **Köy Enstitüleri Belgeseli**, Yönetmen:Soner Sevgili, (Kültür Bakanlığı ve Köy Enstitüleri Çağdaş Eğitim Vakfının katkılarıyla hazırlanmış). Yılı belirtilmemiş.

¹¹⁶ Aynı kaynak.

Eylül 1946'da Tonguç görevden alınır. 1947'de, bu okulların eğitim programlarında ciddi değişiklikler yapılır. Aynı yıl, Mahir Canova, Ruhi Su, Sabahattin Eyuboğlu gibi öğretmenlerin ders verdiği Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü 'benzer başka okullar olduğu' gerekçesiyle kapatılır. Köy Enstitülerinin yöneticileri, öğretmenleri değiştirilir. Eğitim kurslarına son verilir. 1950 seçimlerinden sonra, Köy Enstitülerinin sağlık bölümleri kapatılır. 1954'te köy enstitüleri kapatılır ve bir dönem sona erer¹¹⁷.

Köy Enstitüleri Çağdaş Eğitim Vakfı Genel Başkan Yardımcısı Niyazi Altunya bu süreci şöyle anlatıyor: "Artık siyasi ibre sağa kaymıştı. Sağın seçim meydanlarındaki vaatlerinden biri de din eğitimi yaygınlaştırmaktı. Ardından da DP iktidara gelince din dersleri okullara koyuldu, ve imam hatip okulları açılmaya başlandı. Köy Enstitüleri hareketi çağdaşlaşma projesi, Kemalist devrimin etkinliği idi. DP dönemi ise geleneklere dönme ağır basıyordu, dindar insan istiyordu. Çağdaşlaşma projesi terk edildi. Halkın saf talepleri zaman içinde oya dönüştürüldü. Aynı köy çocukları Köy Enstitülerinde farklı, burada farklı yetiştiler"¹¹⁸.

Köy Enstitülerinin başarılarını da şu şekilde özetleyebiliriz:

- Yüzyıllardır biriken feodal toplumun üretim ve yaşam biçimini ortadan kaldırmaya başlamıştır.
- Bilimsel ve felsefi anlamda laik eğitim başlamıştır.
- Feodal toprak rejiminin değişimi toprak ağalarının kendilerinin ortadan kaldırılma tehdidinin hissetmelerine neden olmuştur.
- Sanayi için eğitilmiş, nitelikli iş gücü oluşmaya başlamıştır

---

¹¹⁷ Dr.Niyazi Altunya, *a.g.k.*

¹¹⁸ Dr. Niyazi Altunya, **Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri**, Eğit-Der Yay., Ankara, 1990, s.80

- Sanat, edebiyat, bilim teknoloji de olumlu beklentiler oluşmuştur.
- Atatürk'ün özlediği demokratik toplum ve kültür için kurumsal alt yapı oluşmaya başlamıştır.
- Ataerkil toplumdan çekirdek aile toplumuna dönüş belirtilerini vermeye başlamıştır.
- Ezberci değil, analitik düşünen- sorgulayan birey yetiştiren demokratik ve üretici eğitim başlamıştır.

Köy Enstitüsü hareketi; kendi ülkemizin beyin gücü, yaratıcılığı ve yurtseverliği örgütlenerek, toplumun en yoksul çocuklarının kendi emekleriyle ücretsiz öğrenim görebileceklerini, kıt olanaklarla da çağdaş eğitimin olabileceğini, demokrasinin sözle değil yaşanarak öğrenilebileceğini kanıtlamıştır¹¹⁹.

---

¹¹⁹ Dr. Niyazi ALTUNYA, Köy Enstitüleri, <http://yayim.meb.gov.tr/yayimlar>

2.3. II. DÖNEM HALKEVLERİ (1963-1980)

Yıllarca uğraşarak kurulan cumhuriyet ve demokrasinin geleceği, giderek tehlikeye giriyordu. Atatürk düşmanlığında birleşmiş gerici çevreler giderek artan baskıları ile ülkedeki rejimi değiştirmek, yeniden eskiye dönmek eğilimlerini canlandırmak istiyorlardı. Onların bu tutumuna DP iktidarının ekonomide başıbozuk yönetimi de eklenince ülke kısa zamanda bir kaosa doğru sürüklendi¹²⁰.

Yeni iktidar, devlet kuran partinin yıllarca tutumlu bir politika ile hazinede biriktirdiği altın kaynaklarını sıfıra indirince Türk parasının durumu sarsıldı ve dolayısıyla ekonomi büyük bir bunalıma sürüklendi. Döviz darboğazı ile beraber ülkede sosyal çalkantılar gelişmeye başladı. Devrimlerden verilen ödünlere katlanamayan Atatürkçü ve ilerici kesimler, sokak gösterilerine girişirken, ülkenin ve devletin geleceğini düşünen çeşitli kesimler de yeni bir iktidar arayışı içine giriyorlardı.

DP iktidarının onuncu yılında artık ülkede olaylar patlak vermişti. Gençlik ve toplum bir türlü durulmuyordu. DP iktidarının baskıya yönelen anayasa ve hukuk dışı tutumu her geçen gün yeni haksızlıklara neden oluyor ve dolayısıyla toplumsal patlamalara yol açıyordu, iktidarın birbirini izleyen yanlış tutumu sonucunda Türkiye'de bir ihtilal zemini doğuyordu. Bu zemin üzerinde olaylar çok hızlı gelişince 27 Mayıs 1960 tarihinde, Türkiye'de ilk askeri ihtilal yapıldı. Bu hareket yapısı, amaçları ve özü açısından yarım kalan Kemalist Devrim'in tamamlanmasını hedefliyordu¹²¹.

Kendilerini Kemalist olarak niteleyen ihtilalciler 27 Mayıs hareketini bir devrime dönüştürebilmenin çabası içine girdiler. Atatürk zamanında yapılan ve başlatılan işlerin yarım kalanlarını tamamlamak çabası içindeydiler. Toprak reformunun gerçekleştirilmesinden halk eğitimine, ülkede düzenli ve planlı bir kalkınma programının izlenmesinden yeni ve çağdaş bir anayasanın hazırlanmasına kadar birçok önemli konu 27 Mayıs Devrimi'nin programı içinde yer alıyordu¹²².

¹²⁰ Anıl Çeçen, *a.g.e.*, s.215.

¹²¹ *Ay.yer.*

¹²² Walter Weiker, **1960 Türk İhtilali**, Çev: M. Ergin, Cem Yayınları, İstanbul, 1967, s.1-35

2.3.1. Halkevlerinin Yeniden Açılması

27 Mayıs devriminin hemen ertesinde Behçet Kemal Çağlar'ın başkanlığında Atatürkçüler ve eski Halkevciler bir araya gelerek, örgütlenme konusunda anlaştılar. Devrimin önderi Cemal Gürsel'in de uygun görmesi üzerine 1960 tarihinde Türk kültür adamları, sanatçıları ve bilim adamları **Türk Kültür Derneği**'ni kurdular. Behçet Kemal ve arkadaşları bu yeni kurumu tıpkı Halkevleri benzeri bir yapılanma ile ülke geneline yaymak için çalışmalarını yoğunlaştırdılar¹²³. Derneğin tüzüğü Halkevleri birikimi ile hazırlanmış ve benzer çalışmalar için elverişli bir alt yapı oluşturuyordu. Ülkenin tanınmış sanatçı, bilim ve düşün adamları bu dernek çatısı altında Halkevlerinin tekrar kurulması fikrini yeşertmeye başladılar.

21 Nisan 1963 tarihinde yapılan Türk kültür Derneği Kurultayı'nda delegelerin oylarıyla derneğin adı Halkevi olarak değiştirildi ve uygun yeni tüzük yazıldı¹²⁴; genel başkanlığa ise Prof. Tahsin Banguoğlu seçildi¹²⁵. Tüzüğün onaylanmasıyla birlikte Halkevlerinin Türk Kültür yaşamındaki ikinci çalışma dönemi de başlamış oldu.

2.3.2. Halkevlerinin Bu Dönemdeki Etkinlikleri

Halkevlerinin yeni tüzüğüne göre dernek, tüzel kişi olarak politika ile uğraşmaz ve hiçbir siyasal parti ile bağlantılı olamaz. Halkevleri, Atatürk ilkeleri ışığında Türk kültür ve sanatına hizmet edecektir. Yine bu tüzüğe göre halkevleri halk ile aydınları kaynaştırmaya ve yaratıcı bir kültür hareketi uyandırarak geliştirmeye çalışır. Türk yurdunun ve tarihinin derinliklerindeki uygarlığı gün ışığına çıkarmak, bu yolda tarihsel ve çağdaş sanat ile kültür değerlerini işleyerek uluşça ortak bir kültür ve sanat yaratarak bunları halktan alıp, halka vermek Halkevlerinin ana görevidir¹²⁶.

¹²³ Ceyhun Atuf Kansu, *Yeniden Halkevleri*, **Halkevleri Dergisi**, S:100, Şubat 1975, s.2, 3.

¹²⁴ Halkevlerinin İkinci Kuruluş Tutanağı, **Halkoyu Dergisi**, Sayı:3, Ankara, Şubat 1977, s.29-31.

¹²⁵ Anıl Çeçen, *a.g.e.*, s.220.

¹²⁶ Halkevleri Derneği Tüzüğü, Ankara, 1963, s.3-4.

Yeni tüzük yapılırken, eski statüden farklı olarak dil-tarih ve edebiyat kolları birleştirilmiş, sosyal yardım, halk dersaneleri ve kurslar kollarına yer verilmemişti. Güzel sanatlar kolu, plastik sanatlar ve müzik olarak ikiye ayrılmıştır. Cumhuriyetin kuruluş yıllarına oranla devlet yapılanmasının çok genişlemesi, Halkevlerinin çalışma sahasını azaltıyordu.

1965 yılı kurultayına sunulan çalışma raporuna göre; 85 halkevinde tiyatro çalışmaları başlamış ve iki yılda 110 piyes sergilenmişti. 15 halkevinde kültür, eğitim ve Atatürk filmleri, köylerde ve cezaevleri de dahil olmak üzere çeşitli mekanlarda gösterilmiş, halkevinin 10'u dergi, 5'i gazete çıkartıyordu. 48 Halkevinde sanat ve edebiyat gecelerine yer verilmiş, çeşitli spor etkinlikleri başlatılmıştı¹²⁷.

1969'un yaz aylarında Halkevleri Yüksek Danışma Kurulu Üyeliklerine seçilen Fakir Baykurt, Tahsin Saraç, Muammer Aksoy, Ömer Asım Aksoy, Ceyhan Atuf Kansu gibi ilerici isimler 5 maddelik kararlar almışlardır. Bunlardan bizi en çok ilgilendireni ise 2'nci ve 4'ncü maddeleridir. Bu maddeler özetle, *Halkevlerinin bütün kültür, eğitim ve öğretim uygulamalarında temel amacın halkı uyandırmak, bilinçlendirmek, halk için devrimci bir halk ocağı olmaktır*. Yine 4'ncü maddede *Halk kitapları yayınlarında sade bir dille, açık bir anlatıyla devrimin ve Türkiye'nin sorunlarını ve halkın yaşantısını işlemelidir* kısımları yazılıdır¹²⁸. Ağırlıklı olarak söz konusu bu maddeler Halkevlerinin 3'ncü kuruluşunda kendilerine yol gösteren bir ışık olmuş ve ilk dönem halkevlerinden ayrışmasının en önemli nedeni haline gelmiştir.

1970 yılında değişik alanlarda başarılı olmuş sanat, bilim ve düşün adamlarında oluşan bir uzmanlar kurulu oluşturuldu. Kurul, Atatürk ilkelerine dayanan bir ulusal kültür ve sanat çalışmaları yapılmasını ve çeşitli sanat dallarında yılın halk sanatçılarının seçilmesini ve bunların ödüllendirilmesini önermiştir¹²⁹. Söz konusu Yüksek Danışma Kurulu'na 1970'de çeşitli isimlerle birlikte Fikret Otyam da seçilmiştir.

¹²⁷ Kurultaya Sunulan Halkevleri Genel Yönetim Kurulu Raporu, 24 Nisan 1965.

¹²⁸ Anıl Çeçen, *a.g.e.*, s.260, 261.

¹²⁹ Halkevleri Dil, Tarih ve Edebiyat Uzmanlar Kurulu Raporu, **Halkevleri Dergisi**, S:41, mart 1970, s.23-25.

Halkevleri 1970'lerin başında Türk ulusunu uluslar arası alanda temsil etme sorumluluğunu da yüklenmiştir. Halkevleri devletin sanat alanındaki eksikliklerini gidererek, örnek gruplarıyla yabancı festivallerde Türkiye'yi temsil etmiştir. Avrupa ülkelerinin yanı sıra Hindistan ve Uzakdoğu ülkelerindeki gösteriler büyük beğeni topluyordu. Bu başarıların ardından Türkiye Cumhuriyeti devleti, Halkevleri ekiplerini yurtdışı festivallere ülkemizi temsil etmek üzere göndermeye karar vermiştir¹³⁰.

2.3.3. Halkevlerinin İkinci Kez Kapatılması

Hükümete yakın ekibin genel merkez seçimlerini kaybetmesi, ilerici ve devrimci kadroların Halkevlerinde yönetime gelmesi, ülkede değişik tepkilerle karşılanmış ve demokrasi alanında büyük bir hoşnutsuzluk oluşmuş, hükümete yakın sağ kesimler ve devletin bürokratik yapısı Halkevlerine karşı olan tutumlarını olumsuz yönde değiştirmeye başladı.

1975 yılından itibaren de, illerde ve ilçelerdeki bazı mülki amirler halkevlerini çeşitli bahanelerle kapatmaya başladılar. 1977 yılında ülke çapında sağ görüşlü kesimler tarafından halkevlerine bombalı saldırılar düzenlenmeye başlandı. Bu yıllarda artan sokak olaylarından halkevleri de paylarını almış ve kendilerini koruma savaşı vermişlerdir. 2 Ağustos 1980'de toplanan Halkevleri Olağanüstü Toplantısında acil önlem planları tartışılmış, aradan bir ay geçtikten sonra da 12 Eylül 1980 askeri darbesi gerçekleşmiştir.

Ara dönemin ilk işi ise Halkevleri Genel Başkanı Ahmet Yıldız'ı tutuklayarak Halkevlerinin yurt çapındaki bütün şubelerini kapatmak olmuştur. Genel Başkan Ahmet Yıldız'ın kurultay toplantısında solculuğu övdüğü iddiası ve bazı Halkevi üyelerinin sol gruplarla ilişki içinde olduğu, bazı şubelerde yasak yayınlar ele geçirildiği, gerekçesiyle bu kişilerin cezalandırılmaları istendi¹³¹.

¹³⁰ Anıl Çeçen, *a.g.e.*, s. 276, 277.

¹³¹ **Halkevleri Davası İddianemesi**, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığı, Ankara, 1980.

2.4. III. DÖNEM HALKEVLERİ (1987-)

2.4.1. Halkevlerinin Üçüncü Kez Açılması

Askeri darbenin hüküm sürdüğü dönemde devam eden muhakemeler sonucu Halkevleri yöneticileri ve üyeleri Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 2 numaralı Askeri Mahkemesi'nde 11.04.1984 tarihinde tutuklu tüm sanıkların beraatına karar vermiştir. Mahkeme Halkevleri Derneği'nin kapatılması için kesin ve inandırıcı deliller olmadığına, el konulan eşyaların derneğe iadesini hükmetti. Ankara 3'ncü Sulh Hukuk Mahkemesi'nin 23.06.1987 tarihli 1098 sayılı kararıyla da Halkevleri üçüncü kez yeniden açılarak, çalışmalarına başlamıştır¹³².

2.4.2. Halkevlerinin Son Dönem Etkinlikleri

Hazırlıkların tamamlanması üzerine 31 Ekim 1988 tarihinde Ankara'da Halkevlerinin 10'ncü Kurultayı diriliş havası içinde düzenleniyordu. Kurultay'da halkevlerine ait eşyaların kimi valiliklerce devlet hazinesine devredildiği, Halkevleri merkez binasını yıktığı, bazı eşyaların eski MHP Genel Merkezi'ne götürüldüğü, bütün bu olumsuzluklara rağmen 27 Mayıs Milli Devrim Derneği'nin Halkevlerinin 3'ncü dirilişine yardımcı olduğu belirtilmiştir.

Daha sonraki aylarda ise kültür ve sanat konularında açık oturum ve konferansların düzenlendiği, bazı tiyatrolarla işbirliği yapılarak gösteriler düzenlendiği, Halkevlerinin kuruluş yıldönümünde bir kutlama programı düzenlendiği, fotoğraf ve sinema alanında yeni kollar oluşturularak çalışmalara geçildiği, son derece kısıtlı olanaklar içerisinde kültürel işlevlerin yerine getirilmeye çalışıldığı açıklanmıştır¹³³.

¹³² Halkevleri Davası Yargıtay Kararı, Esas 1984/445 nolu karar, Ankara, 17.10.1984.

¹³³ Halkevleri 10.Kurultay Çalışma Raporu, Halkevleri Genel Merkezi, Ankara, 1988.

Halkevlerine 1950'den itibaren DP hükümetiyle başlayan baskıcı anlayış, bu kurumun ilerleyişinde güçlükler yaratmış ve istenilen hedeflere varılamamıştır. Özellikle son dönem Halkevlerinin güvenlik güçlerince devamlı gözetim altında tutulması, engellenmesi, Halkevi üyeleri arasında sisteme başkaldırı niteliğindeki eylemlere, işçi haklarını veya kimi marjinal grupların haklarının savunulması noktasında çeşitli eğilimlere neden olmuştur. Halkevleriyle ilgili olarak CHP Ankara milletvekili Yakup Kepenek “*demokrasi ortamı, yalnız ve ancak eşitlik, özgürlük, hoşgörü, toplumsal dayanışmayla güçlenir. Bunu güçlendirecek olan da sanatsal çalışmalar, bireyin üretkenliğinin toplumsallaşmasıdır ve bunun, bu kültürün evrensel taşınmasıdır. Çelişkiye bakın; halkevleri, adı demokrat olan parti tarafından kapatıldı. Değerli arkadaşlar, asıl sorun bunun ötesindedir; toplumlar, kültürel kimlikleriyle yaşarlar, var olurlar ve dünyaya kültürel kimlikleriyle kendilerini taşırlar. Kültürel üretim güçlenmedikçe, yetersizlik, ekonomik ve toplumsal gelişmeyi de engeller, uygarlık denilen çağdaş üretim yöntemleri kavranamaz, çağdaş yaşam biçimleri olamaz. Günümüzde emperyalizmin değişik biçimleri var; bunlardan bir tanesi de kültür emperyalizmidir ve Türkiye, kendi, binlerce yıla dayanan kültür birikimini Anadolu'nun birikimiyle yoğurarak evrensel düzeye taşımada, halkevleri gibi kurumlara şiddetle gereksinim duymalıdır, ihtiyaç duymalıdır; bunu vazgeçilmez sayıyorum. Türkiye eğer bunu yapsaydı başından beri, yıllardır yaşamakta olduğumuz kültürel yozlaşma, sıgık ve gerilik yaşanmazdı; toplum içinde dayanışma, birlik ve kültürel üretim çok daha üst düzeylere taşınırdı. Şimdi sormak gerekiyor; halkevlerini 1950'li yıllardan başlayarak baskı altında tutmanın, yok etmenin, ezmenin, biçmenin kimlerin işine yaradığını düşünebiliyor musunuz; bu, yabancıların işine yarıyor; bu, yabancı kültür üretimlerinin işine yarıyor”¹³⁴ diyerek bu çelişkilere dikkat çekmektedir.*

Sonuç olarak Halkevlerini işlevini kısaca özetleyecek olursak;

Bilimsel açıdan bu kurumun Atatürk döneminde devletin ideolojik aygıtları olarak kurulduğu söylenebilir¹³⁵. Geleneksel İslam toplumundan çağdaş bir

¹³⁴ **Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı**, 22. Dönem 3. Yasama Yılı 59. Birleşim 16/Şubat /2005 Çarşamba.

¹³⁵ L.Althuser, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, Çev:Yusuf Alp, Birikim Yay., İstanbul, 1978

cumhuriyete yönelirken, halk kitlelerinin yeniden yapılanması gerekmektedir. Uygulanan devrimlerin kitlelere anlatılması, devrimin ideolojisinin yaygınlık kazanması için I.Dönem Halkevleri bu işlevi yerine getirerek, devletin ideolojik aygıtı olarak görev yapmıştır.

Çok partili döneme geçildikten sonra Halkevlerinin bu işlevi kalmamıştır. Değişik siyasal görüşler partiler düzeyinde örgütlenince devletin yansızlığa kayması ve devletin de böylesi ideolojik aygıtlar kullanmaması gerekmiştir. Ulusal birliğimizin ve Atatürkçülüğün simgesi olan bu kurumların demokratik düzeyde bağımsız yaşaması yararlı olabilirdi¹³⁶. Nitekim daha sonraları bu düşünce ile Halkevleri ikinci kez yeniden açılmıştır.

İkinci kez açılan Halkevlerinin zamanla eski gücüne kavuşması, Kemalist ideoloji ve kurumlarına karşı olan kesimi tekrar Halkevlerine saldırılara yöneltmiş, dönemin sokak gösterileri tehlikeli boyuta ulaşınca da 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile halkevleri ikinci kez kapatılmıştır. Aradan geçen dört yıllık mahkeme süreci sonucunda 1984’de Halkevlerinin yeniden açılmasına karar verildi.

1987’de düzenlenen toplantıyla üçüncü kez açılan Halkevleri bugün için ilk dönem Halkevleri tüzüğünü kullanmasına rağmen, değişen toplumsal yapıya ek olarak, özellikle Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte batının kapitalist anlayışına karşı Türk halkını, işçisini bu anlayıştan uzak tutmaya yönelik çaba sarf etmektedir. Son dönem halkevlerinde gerek düzenlenen konferanslar, gerekse konserler halkın özüne dönmesine yönelik amaçlar içerirken, düzenlenen fotoğraf kurslarında açılan kurs sergilerinde işçi sınıfı ile marjinal kesimin, ezilmiş halkın durumunu gösteren konulara ağırlık verilmiştir.

---

¹³⁶ Anıl Çeçen, *a.g.e.*, s.351

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HALKEVLERİ'DE FOTOĞRAF ÇALIŞMALARI

3.1 I. DÖNEM HALKEVLERİNDE FOTOĞRAF ÇALIŞMALARI

3.1.1. Halkevlerinin Fotoğrafa Etkisi

Halkevleri 1932 yılında açılmıştır. Kuruluş amacı; *"Ulus bilinçli, birbirini anlayan, birbirini seven, ortak ideale bağlı bir halk kitlesi düzeyinde örgütlemek kültür, ülkü, amaç ve düşünce birliğini güçlendirecek bir toplum olmayı sağlamak, ulusal birliği oluşturan, ulusal ruhu biçimlendiren ve güçlendiren kültür öğelerini ortaya çıkarıp geliştirmek.."*¹³⁷. Bu amaçlar doğrultusunda halkevlerinin dokuz ayrı kolda çalışması planlanmıştır.

Halkevleri, ülke kalkınmasının yalnız ekonomik atılımlarla gerçekleşmeyeceğinin, kültürel gelişmenin aynı paralelde rayına oturması gerektiği görüşünün resmiyet kazanmasının somut göstergesidir. Halkevlerinin ilk on yılında 25.000 konferans, 15.000 temsil, 10.000 konser, 4.000 kurs ve ders gerçekleştirilmiş, çeşitli dallarda 1.500 sergi açılmıştır¹³⁸.

Halkevlerinde eğitim düşüncesi ön plandadır. 1933'te 1663 toplantıya 500 bin kişi katıldı; 915 konferansı, 373 konseri, 511 temsili 478.000 kişi izlemiştir¹³⁹. Halkevleri ulusal sanat fikrinin geliştirilmeye çalışıldığı bir alan olmuştur. Ünlü şairlerimizden Ahmet Muhip Dıranas 1941 yılında *Ülkü* dergisinde yayınlanan

¹³⁷ Anıl Çeçen, *Atatürk'ün Kültür Kurumu: Halkevleri*, Cumhuriyet Kitap Kulübü, İstanbul, 2000, s.104.

¹³⁸ Halkevleri ve Halkodalarının 10. Yıldönümü, *Ülkü*, S.11, 1 Mart 1942, s.13

¹³⁹ Bülent Berkol, *Halkevleri, Cumhuriyet*, 20 Şubat 1997, s. 2.

"Sanat ve Yurt Bütünlüğü" başlıklı yazısında, *"Bizce, milli sanat fikri, sanatkar için bir ilham ve kültür meselesidir. Kendimize dönmenin, orijinal ve öz olmanın ne demek olduğunu düşünmekle beraber, çalışmak ve araştırmak, gene çalışmak ve araştırmak! Herhalde bir Türk sanatkarının tarihimizi, mazimizi, toprağımızı ve bu toprak üzerindeki eserlerimizle halkımızı, benliğinde hissetmesi, vereceği eserler namına bir borçtur"* demiştir. Bu sözler o yıllarda siyasi kadronun da paylaştığı ortak görüşü dile getirmektedir¹⁴⁰.

Seyit Ali Ak, Halkevlerinin 1936 yılında gerçekleştirdiği ilk fotoğraf sergisinin iki bölümden oluştuğunu, birinci bölümde Basın Yayın Genel Müdürlüğü "Propaganda Fotoğrafı Spesyalisti" Othmar Pferschy'nin 500 adet fotoğrafı sergilenirken, ikinci bölümde 28 amatör ve profesyonelin 152 fotoğrafı yer aldığını söylemektedir¹⁴¹. Fakat yaptığım araştırmalarda bu tür bir bilgiye veya sergide yer alan eserler ile sahiplerine rastlayamadım.

Halkevlerinin 1932 yılında açılmasına karşın, yurt çapında ilk fotoğraf yarışmasının düzenlenmesi ve fotoğraf dalına ilgi duyularak çalışmaların bir ölçüde hızlandırılması 1940'lı yıllarda gerçekleşmiştir. Halkevleri yönetimine egemen olan fotoğraf görüşünü - Halkevleri fotoğraf yarışması mimarı Vedat Nedim Tör, *Ankara Halkevi II. Fotoğraf Müsabakası Şartları ve Geçen Yılkı Fotoğraf Sergisi* (1940) başlıklı katalogun 4. sayfasında şöyle açıklamaktadır (Bu katalogun tamamı için Bkz. EK: 3)

"...Halkevlerinin bu teşebbüsünde, teknisyen fotoğrafçıyı "artist" payesine yükseltmek gayesi vardır.

"Fotoğraf, güzel sanatlar ailesi arasına kabul olunabilir mi?"

"Fotoğrafı çeken sadece bir kopyeci, bir tebyizci, bir münakaleci değil de, bir yaratıcı ve bir kompozisyoncu olmak cevherine malikse, evet.

"Her sanat şubesinde olduğu gibi, burada da ölçü, (vasıta) ve (teknik) değil, (eser) ve (ruh) tur.

¹⁴⁰ Seyit Ali Ak, **Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Fotoğrafı**, Remzi K.evi., İstanbul, 2001, s.195

¹⁴¹ Seyit Ali AK, **Fotoğrafın İzinde Kırk Yıl**, Fotoğrafevi Yayınları, İstanbul, 2004, s.60

"Halkevlerinin rehberliği ile amat3r fotoğrafçılığın T3rkiye mikyasında yayılmasında Şu faydalar beklenebilir:

- 1- Gençlerde opservasyon kabiliyetinin inkiŐaftı,*
- 2- Sanat zevkinin işlenmesi,*
- 3- Dok3mantasyon kaynaklarımızın çoğalması.*

"Yani muhitimizi daha iyi g3rmek, (g3zeli) daha çok aramak ve memleketi daha iyi tanımak.

"Bunlar da daha y3ksek insan ve daha iyi vatandaş olmanın ana Őartlarından başka bir Şey midir?"

"B3t3n faaliyet kollarında daha y3ksek insan ve daha iyi vatandaş ideallerinin iŐıđına koŐan Halkevlerimizin bu teŐebb3s3ne karşı da gençlerimizin layık olduğu alakayı g3stereceğine ve Őimdiye kadar gizli ve verimsiz kalan birtakım cevherlerin bu sahada da fiŐkıracađına inanıyoruz."

Aynı katalogun son sayfalarında yayınlanan 'Umum Halkevleri Fotoğraf Sergisi Talimatnamesinin birinci maddesinde, *"Her Halkevi Şubat ayı içinde bir fotoğraf sergisi açar"* denmektedir. Çeşitli Halkevlerinde açılan sergilerde yer alan fotoğrafların en iyileri seçilerek Ankara'ya genel değerlendirmeye girmesi amacıyla yollanır. 1940 yılında d3zenlenen Halkevleri arası amat3r resim ve fotoğraf sergisine ancak 46 Halkevi yapıt yollamıŐtır. Beş y3ze yakın Halkevi'nin kaçında her yıl d3zenli bir biçimde yarıŐmalı fotoğraf sergisi d3zenlendiğini bilmiyoruz.

1939 yılında Ankara Halkevi'nin amat3rler arasında d3zenlediği 1. Fotoğraf Sergisi'ne 50 yarıŐmacı 400 fotoğrafla katılmış, yarışma koŐullarına g3re beş kişi dereceye girerek 3d3llendirilmiŐtir. Yarışmacılar arasında birinci olan, Gazi Terbiye Enstit3s3 3đretmeni Şinasi Barutçu'dur (Bkz: EK: 3)

Halkevlerinin sanat etkinliklerinde amaç, sanat ağacını sağlıklı ve doğru bir biçimde k3klendirmek, *"Sanatı halka benimsetmektir"*¹⁴². Halkevleri Amat3r Resim

---

¹⁴² Seyit Ali Ak, **Erken D3nem...**, s.197.

ve Fotoğraf Sergileri (Ankara, 1941) katalogunun 19. ve 20. sayfalarında A. Muhip Dıranas bu konuda şunları söylüyor: (Ayrıntılar için Bkz. EK: 4)

"Halkevleri amatör resim ve fotoğraf sergileriyle tahakkuk ettirileceği ümit edilen ikinci maksat, sanatı halka benimsetmektir.

"Bu sergi, sanat zevk ve anlayışını memleket miyasında telkin ederek sanatı, bir zümrenin malı olmaktan çıkarıp, halk tabakalarına götürecektir ve onun inkişafı için muhtaç olduğu tarlayı ve kültürü hazırlayacaktır.

"Hakikaten; sanat halkla, ağacın toprakla münasebeti gibi, girift ve çözümlenmez, elzem bir münasebet içindedir. Sanatın feyzini halk tabakaları ruhunda saklar, köklerini bu anaç toprağa kuvvetle salmış olan sanat demek büyük olmayı, evrensel olmayı hak etmiş sanat demektir. Sanatkar fitri deha bile olsa, sanatının kökleri bu toprağa salmadıkça, cennette münzevi ve tek bir cins olarak yaşıyor. Adem gibi, soysuzluk, kısırlık kaderine mahkûm kalacaktır. Yeter ki, zevkiyle alakasıyla, hevesiyle bütün bir millet halkı onu ruhunda beslesin... " (Katalogun tamamı için Bkz. EK: 4)

Dıranas'ın halk-sanat ilişkisine yaklaşımı Cumhuriyet döneminde fotoğraf sanatının halkla ne ölçüde bütünleştiği sorusunu akla getirmektedir.

28 Aralık 1938'de "Maarif Vekilliğine atanan Hasan Ali Yücel, Birinci Türk Neşriyat Kongresi'nde yaptığı konuşmada (2 Mayıs 1939) *"Garp kültür ve tefekkür camiasının seçkin bir uzvu olmak dileğinde ve azminde bulunan Cumhuriyetçi Türkiye, medeni dünyanın eski ve yeni fikir mahsullerini kendi diline çevirmek ve alemin duyuş ve düşünüşü ile benliğini kuvvetlendirmek mecburiyetindedir. Bu mecburiyet, bizi geniş bir tercüme seferberliğine davet ediyor"* demiş; buradan çıkan sonucun da, genel amacın *"Hümanizma ruhunun benimsenmesi ve Cumhuriyetin kurulmasıyla başlamış olan Türk Rönesans'ına hizmet etmek"*¹⁴³ olduğu belirtilmiştir.

¹⁴³ Vedat Günyol, Türkiye'de Çeviri, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, iletişim Y. c. I, s. 32

3.1.2. Halkevlerinde Etkinlik Gösteren Fotoğrafçılarımızın Sanatsal Yaklaşımları

Ülkemizde Cumhuriyet'in ilk 40 yılında fotoğraf sanatı, korumacı-devletçi kültür politikası gölgesinde gerçekleşmiştir. Şinasi Barutçu ve İhsan Erkılıç gibi öncüler bireysel çabalarıyla ancak yakın çevrelerini aydınlatmış, kültür kurumlarının çalışma programına alınan fotoğrafın ülkemizde yükselmesine yol açması beklenen etkinlikler amacına ulaşmamıştır, ilk 40 yıl, yayınsız ve arşivsiz, birbirinden kopuk, tek tek yürekli çıkışlar dönemidir¹⁴⁴.

Ülkemizde fotoğrafçılığın bir sanat dalı olarak benimsenmesi yolunda Halk-evlerinin ayrıcalıklı yeri vardır. Atatürk, kuruluş aşamasında ülke çapında beş yüz Halkevi, on bin halk odası kurulmasını amaçlamıştır. Kemalist Devrimin halk okulları olarak nitelenen Halkevlerinde açılan fotoğraf sergilerini incelediğimizde karşımıza çıkan isimler, bitmeyecek bir bayrak koşusu için yola çıkarılmak üzere ateşlenen Türk fotoğraf meşalesinin ilk kıvılcımlarıdır. Bu dönemdeki birçok kimse, olanaksızlıklar içinde kalıcı yapıtlar bırakmamış olsalar bile, fotoğraf kültürünün ülkemizde yayılmasına alçakgönüllü çalışmalarıyla katkıda bulunmuşlardır. 1940'lı yıllardaki kurumlaşma çabaları, sergi ve yarışma sayısının çok sınırlı da olsa bir artma göstermesi, fotoğrafçılığımıza kendi çapında bir ivme kazandırmıştır, Vedat Nedim Tör'ün o günkü adıyla Matbuat Umum Müdürlüğü döneminde (1933-1937) yayınlar ve sergiler yoluyla ülke tanıtımında fotoğrafın gücü kanıtlanmaya çalışılmıştır¹⁴⁵.

1940'lı yıllar, Türk fotoğraf sanatının sahneye çıkmaya başladığı yıllardır. 1950'li yılların resim anlayışına da baktığımızda; toplumsal gerçekçiliği benimseyen, figürücü, ifadeci, günlük yaşamın ayrıntılarına inen bazı ressamın öne çıktığı görülmektedir. Söz konusu sanatsal gelişmelerin günün fotoğrafıyla oldukça yakın paralellikleri vardır. Atatürk döneminin idealist yaklaşımlarından, baskılı dönemi örtülü başkaldırısı romantizme ve oradan da toplumsal gerçekçiliğe bir geçiş vardır. I. Dönem Halkevlerinde bir şekilde ilişkisi bulunan, Türk Fotoğraf Sanatının temel taşlarını oluşturan isimleri ve halkevlerine katkılarını şu şekilde sıralayabiliriz;

---

¹⁴⁴ Seyit Ali Ak, *a.g.e.*, s.200

¹⁴⁵ *Ay.yer.*

I. Dönem Halkevlerinde Fotoğraf Dersi Veren Hocalar:

- a. İhsan Erkılıç (1940-1950 Fatih Halkevi)

I. Dönem Halkevlerinde Fotoğraf Dersi Alan Kursiyerler:

- a. Fikret Minisker
- b. Rıdvan Tezel
- c. Cafer Türkmen
- d. Nurettin Erkılıç
- e. Kemal Baysal
- f. Hikmet Ildız
- g. Erhan Ternal
- h. Fethi Tan
- ı. Kazım Tekin
- i. Ali Sami Tepeciklioğlu

I. Dönem Halkevlerinde Fotoğraf Sergisi Açan Sanatçılar:

- a. Baha Gelenbevi (1939 yılı, ilk kişisel sergisi, Eminönü Halkevi)
- b. İhsan Erkılıç, İlhan Arakon, Münif Fehim Özerman, Suat Tenik, Hüsnü Cantürk ortak sergisi (1940 Eminönü Halkevi).
- c. Limasollu Naci (10.1.1948-19.1.1948 tarihleri arası Beyoğlu Halkevi'nde açılan *Sanat Fotoğrafları* adlı sergi)

I. Dönem Halkevlerinin Düzenlediği Fotoğraf Yarışmasına Katılanlar:

- a. Şinasi Barutçu (Ankara Halkevi 1940-41-42 yılı birincilik ödülleri)
- b. Baha Gelenbevi (Beyoğlu Halkevi, 1941 yılında 3 adet fotoğrafıyla)
- c. Kemal Baysal (1941 yılı *Karlı Dere* adlı fotoğrafı hem Eminönü Halkevi hem de peyzaj dalında Türkiye birinciliği ödülleri aldı) (Ertesi yıl 1942'de *Genç Kız Başı* adlı fotoğrafıyla katıldığı yarışmada yine Türkiye birinciliğini kazandı)
- d. Ali Sami Tepeciklioğlu (1941 yılında Halkevi Sergisi'ne 25 kadar siyah-beyaz fotoğrafla katılarak birincilik ve ikincilik derecelerini aldı).

Söz konusu bu isimlerin yaşamlarına kısaca değinmekte yarar vardır. Böylelikle Türk Fotoğraf Sanatının temellerini oluşturan bu öncü isimleri ve onların gayretlerini daha kolay anlayabileceğimizi sanıyorum.

3.1.2.1 İhsan Erkılıç (1906-1983)

Türk Fotoğraf Sanatı'nın gelişiminde önemli isimlerden biri olan İhsan Erkılıç, İstanbul doğumlu olup, öğretmen okulu mezunudur. 1940-1950 yıllarında Fatih Halkevi'nin fotoğraf kursunu yönetmiş, öğretmenliğini üstlenmiş, uzun yıllar çevresinde toplanan İstanbullu amatörleri yönlendirmiştir.

İhsan Erkılıç'ın, Fatih Halkevi'ndeki fotoğraf kursuna katılan isimlerden bazıları ise Cafer Türkmen, Fikret Minisker, Rıdvan Tezel, Hikmet Ildız Nurettin Erkılıç, Fethi Tan, Kemal Baysal, Erhan Ternal ve Kazım Tekin'dir. İhsan Erkılıç ile dört arkadaşı 1940 yılında Eminönü Halkevi'nde ilk sergilerini açmışlardır.

Yedigün dergisinin 405. sayısında İbrahim Hoyi, sergi üzerine yazdığı bir yazıda: "*Üstat Münif*

Fehim, Suat Tenik, Hüsnü Cantürk, İhsan Erkılıç ve İlhan'ın açmış oldukları fotoğraf sergisinde yüz seksen beş fotoğraf teşhir edilmiştir. Bu fotoğrafların her birinde, sanatlarına aşık, meftun, aynı zamanda titiz beş sanatkar bize muhtelif zaviyelerden türlü türlü şaheserler yaratmışlardır derken hiç de mübalağaya sapsmış olmuyorum"¹⁴⁶ demiştir.

1929 yılında öğretmen okulunu bitiren Erkılıç, daha sonra İstanbul'da görev alır. Kapatılana değin 10 yıl boyunca Fatih Halkevi'ndeki Fotoğraf Kursu'nun

¹⁴⁶ Seyit Ali Ak, *Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Fotoğrafı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001, s.210, 211.

öğretmenliğini yapar. Erkılıç Negatifleri, 1959'da Eyüp'te oturdukları eski bir ahşap evin çökmesi üzerine enkaz altında kalır¹⁴⁷.

Erkılıç, Halkevlerindeki fotoğraf kursuyla ilgili olarak; *“Halkevlerinin ikinci on yılı (1940-50) en verimli dönemdi. 1932’de Halkevleri açıldı. Daha önce Gençler Mahfili’ni (Derneğini) kurmuştuk. Kültürel faaliyetlerde bulunuyorduk. Halkevlerinin açılışı bize fırsat oldu. Biz de Eyüp Halkevini kurduk. Fakat pek etkin olmadı, ortam uygun değildi, zorluk çekiyorduk. 1940’da burada fotoğraf kursu başladı, kapatılıncaya kadar da devam etti. Kursun başına ben getirildim. Askere gidince de Behiç Besler idare etti”* diye belirtmektedir¹⁴⁸.

3.1.2.2 Fikret Minisker İstanbul, 1911 -İstanbul, 1973

Eminönü Halkevi’nde 1940 yılında açılan sergiye katılanlardan biri olan Fikret Minisker için oğlu Ergun Minisker yazdığı özgeçmiş şu satırlarla başlamaktadır:

*“F. Minisker'in en önemli özelliği 1950'lerin popüler hobilerinden olan amatör fotoğrafçılığı çevresine sevdirmesi olmuştur. Öyle ki, o dönemin en meşhur amatör ve profesyonel fotoğraf sevenleri onun Doğubank İş Hani'ndeki atölyesinde toplanıp sohbet etmekten büyük bir haz duyarlardı”*¹⁴⁹. Romantik doğa fotoğrafları çekmeyi seven Minisker, bu fotoğrafların bir çoğunda da konu mankeni kullanarak kurgulamalar yapmıştır.

¹⁴⁷ Ay.yer.

¹⁴⁸ Bkz. Seyit Ali Ak, **Fotoğrafın İzinde Kırk Yıl**, s. 29-30

¹⁴⁹ Seyit Ali Ak, **Erken Cumhuriyet Dönemi...**, s.269, 270.

3.1.2.3. Cafer Türkmen Ordu, 1920-

İhsan Erkılıç ile birlikte 1940 yılında Eminönü Halkevi'nde açılan sergiye katılanlardan biri de Cafer Türkmen'dir. 1939 yılında Balıkesir Öğretmen Okulu'nu bitiren Türkmen, Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-iş Bölümü'nden de 1946'da mezun oldu. 1934 senesinde nüfus cüzdanlarına vesikalik fotoğraf yapıştırma zorunluluğunun getirilmesi Cafer Türkmen'in yaşamında bir dönem noktası olmuştur. Daha ortaokuldayken yaşadığı mahallede fotoğraf çekme ve basma işleminin yapıldığı yer ilgisini çekmiştir. Fotoğrafa bu ilgiyle başlayan Türkmen, yaşamı boyunca da onunla olan ilişkisini kesmedi.

(Cafer TÜRKMEN'in 1945 yılında hocası Şinasi BARUTÇU'nun isteğiyle katılıp, birinci olduğu Halkevleri'nin 1945 senesindeki yarışmasına gönderdiği fotoğraflar).

Kendisiyle Nisan 2006 tarihinde yaptığım röportajın ayrıntıları onu tanımamıza yardımcı olacaktır.

M. E. : Şinasi Barutçu ile tanışmanız nasıl oldu?

C. T. : Gazi Eğitim Enstitüsü'nün Resim bölümünü kazandıktan sonra Şinasi bey'in bölümdeki öğrencilerinden birisi de bendim. Ondan fotoğraf dersleri alıyordum. Yani aramızda bir öğrenci-öğretmen ilişkisi vardı.

M. E. : Halkevlerinde ilk fotoğraf kursunun açılmasını yine Şinasi Bey istemişti değil mi?

C. T. : Doğru. Hatta kendisi Vedat Nedim Bey ile görüşmüş. O zamanın Basın Yayın Genel Müdürü Vedat Bey. Ona Halkevlerinde fotoğraf kursu açılmasını teklif etmiş, o da kabul etmiş. Yani Şinasi Bey, Halkevlerinde fotoğraf kursunun açılmasını isteyen ve o kursları şekillendiren kişi olmuştur.

M. E. : Sizin Halkevleriyle ilişkiniz nasıl başladı?

C. T. : Aslında Şinasi Bey'in sayesinde oldu. Kendisi öğretmenim olduğu için, çektiğim fotoğraflarda Halkevlerinin düzenlediği Amatör Resim ve Fotoğraf Yarışması'na katılmam konusunda beni şevklendirdi. Ben de bunun üzerine 1945 yılında Ankara Halkevi'ne fotoğraflarımı gönderdim. Şimdi ilk önce o ildeki Halkevi'ne fotoğraflarınızı gönderiyordunuz. Dereceye giren fotoğraflar ise Türkiye çapındaki Halkevlerinden gelen diğer fotoğraflarla yarışıyordu. Benim fotoğraflarım o yıl, 1945'te hem Ankara Halkevi'nde hem de Türkiye çapındaki yarışmada birincilik ödülü aldı. Tabi o zaman birinci olan veyahut dereceye giren fotoğraflar Halkevlerinin arşivine bırakılıyordu. Fakat daha sonra Demokrat Parti'nin bu arşivi ne yaptığını bilmiyorum.

M. E. : Bundan başka diğer yarışmalara veya Halkevlerinde düzenlenen kurslara katıldınız mı?

C. T. : Yok, hayır. Zaten benim Halkevleriyle bağlantım bir tek 1945 yılındaki yarışmayla sınırlı kalmıştır. Daha sonraki yarışmalarına katılmadım. Kurslara da katılmadım. Zaten bütün Halkevlerinde fotoğraf kursları yoktu. Sadece bir kaçında vardı bu kurslar.

M. E. : Sizce Halkevlerinin Türk Fotoğraf Sanatı Açısından Önemi Nedir?

C. T. : Bir defa Halkevleri Türkiye’de fotoğraf yarışmalarını ilk başlatan kurumdur. Sadece bu bile onun önemini anlatır. Bu sayede insanlar fotoğrafın ne olduğunu anladı, merak etti. Ayrıca fotoğraf bir sanat dalı olarak da kabul edildi bu Halkevlerinde. O zamanlar tabi daha yaygın olarak vesikalıklar filan çekiliyordu, birdenbire fotoğrafı böylesi farklı bir alanda kullanmak çoğu insanı şaşırttı. Yani halk, fotoğrafın sadece vesikalık, portre olmadığını anladı. Güzel manzara fotoğraflarının da bu şekilde çekilebileceğini gördü.

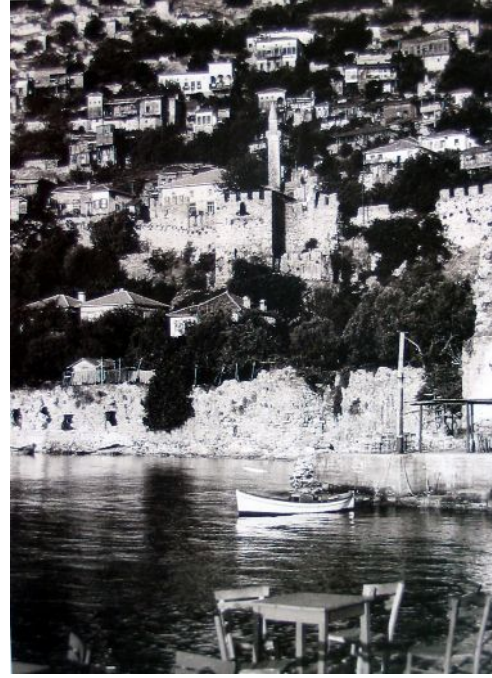
Türkmen’in fotoğrafları; ister belgesel ister grafik ağırlıklı olsun, anlatım, ışık ve gölge dengelerinin uyumlu bir biçimde kullanıldığı, güçlü kompozisyonu olan çalışmalardır.

3.1.2.4. Nurettin Erkılıç Şarköy, 8 Şubat 1926-İstanbul, 3 Kasım 1983

Erkılıç’ın fotoğrafla tanışması 1938 yılında kendisine hediye olarak alınan Kodak kutu makineyle olmuştur. İhsan Erkılıç’ın Fatih Halkevi’ndeki fotoğraf kursu öğrencilerinden biri de Nurettin Erkılıç’tır. 1943 yılında bu kursa katılıp, halkevleri kapatılana kadar da devam etmiştir¹⁵⁰.

---

¹⁵⁰ Seyit Ali AK, *a.g.e.*, s.266

Aynı zamanda Erkılıç, İFSAK'ın da 1959 yılında kurarak, fotoğraf severleri bir dernek altında toplamaya gayret gösteren önemli isimlerden biridir. Erkılıç ilk sergisini, Galatasaray Lisesi Salonu'nda 26 Mart-7 Nisan 1959 tarihleri arasında açmıştır. İki adet fotoğraf kitabını amatörler için faydalı olabileceği düşüncesiyle derledi, ancak ekonomik şartlar basılmasına olanak sağlamadı. Amatör olarak yaptığı fotoğraf çalışmalarına başlıca Ankara Türkiye Amatör Foto Kulübü'nün, İstanbullu amatörlerin Amerikan Kültür Merkezi'nde-ki sergilerinde, "50 Türk Fotoğrafçısı" adlı büyük sergide fotoğraflarına yer verildi¹⁵¹.

Halkevleriyle ilgili olarak İhsan Erkılıç; "1951 yılına değin Halkevleri fotoğraf kolu çalışmaları amatörler için ikinci bir kuruluş arama gereksinimi

¹⁵¹ Ay.es., s.268.

duyurmamıştır. Fakat halkevlerinin kapatılması üzerine amatör fotoğrafçılığa gönül vermiş kişiler bir araya gelerek Erenköy Amatör Fotoğraf Kulübü'nü kurduk"¹⁵²

3.1.2.5. Kemal Baysal Zonguldak, 1920

Babası Zonguldak'ın ünlü fotoğrafçılarından olan Kemal Baysal'ın fotoğrafçılığa ilgisi 9 yaşında oluşmaya başlamıştır. 13 yaşındayken Cumhuriyet'in 10.Yıl kutlamalarının fotoğraflarını çekmiş ve gönderdiği Ulus gazetesinde bu fotoğrafları yayınlanmıştır.

Lise öğrenimi için geldiği İstanbul'da Eminönü Halkevi'nin açtığı fotoğraf yarışmasına katılarak birinci olur. Ankara Genel Merkeze gönderilen *Karlı Dere Fotoğrafı* peyzaj dalında Türkiye birinciliğini almıştır. Bir sonraki yıl yine aynı yarışmaya *Genç Kız Başı* adlı fotoğrafıyla katılıp ikinci defa birinciliği alır.

1941 yılında Berlin'e giderek Kunst Und Werk adlı bir fotoğraf okuluna kaydoldu ve bir yıl bu okulda fotoğraf eğitimi gördü ama bitirmeden buradan ayrıldı. 1946 senesinde bu sefer New York'ta Discolour Photography adlı okula girdi. Deneyimleri nedeniyle üç yıllık okulun üçüncü sınıfına alındı. Bir yıl sonra okulu bitirdi¹⁵³.

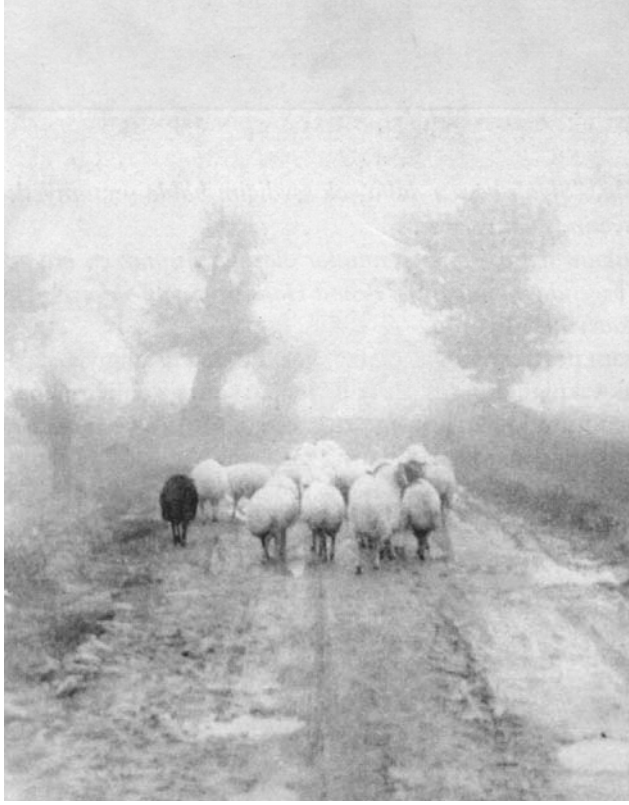
¹⁵² Bkz. Seyit Ali AK, *Fotoğrafın İzinde Kırk Yıl*, s.30-31

¹⁵³ Zeynep Orhon Targaç, *Baysal Fotoğraf Stüdyosu*, Fotoğraf Dergisi, Şubat Mart 2000 s. 52.

3.1.2.6. Ali Sami Tepeciklioğlu, Aydın, 1919

Kabataş Erkek Lisesi'ni 1937'de bitirdi, İstanbul Yüksek Mühendis Mektebi'ne girerek 1945 yılında inşaat mühendisi oldu. 1947'de Karayolları Genel Müdürlüğü'nde çalışmaya başladı. İlk fotoğraf makinesini 1932'de edindi.

Kabataş Lisesi'nde okuduğu yıllarda Fatih Halkevi'nde fotoğraf kurslarına katıldı. 1941 yılında Horhor Caddesi'nde bulunan Halkevi'nin Sergisi'ne 25 kadar siyah-beyaz fotoğrafla katılarak birincilik ve ikincilik derecelerini aldı. Toplam olarak 70 kadar kişisel ve karma sergide çalışmalarını gözler önüne serdi. Aldığı ödöl sayısı 60'ın üstünde oldu.¹⁵⁴.

3.1.2.7. Baha Gelenbevi 1907-İstanbul, 7 Ağustos 1984

Ülkemizde fotoğraf, Batı'ya göre toplumsal koşullarımız nedeniyle değişik derinlik ve hızda gelişmektedir. Cumhuriyetin ilk kırk yılında çok az sayıda kimse sanatın ayırıcı ölçütü kopyadan yoruma geçme, rastlantısallığı aşan bilinç düzeyini yakalama yolunda çağdaş anlamda uğraş vermektedir.

Baha Gelenbevi Paris, Valebre Enstitüsü'nden tarım mühendisliği diploması almıştır. Gelenbevi, sinema çalışmalarının paralelinde ilki 1939 yılında Eminönü

¹⁵⁴ Seyit Ali Ak, *Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Fotoğrafı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001, s.284, 285.

Halkevi'nde olmak üzere 14 kişisel fotoğraf sergisi açtığı, birçok karma sergiye katıldığı bilinmektedir.

Baha Gelenbevi, evrensel yaşam denizine yelken açmış, sanata adanmış bir insandır. Ulusal ve uluslar arası çok önemli sergilere katılmış, ver çeşitli derecelerde etmiştir. İFSAK yayını olan *Film Reji Asistanı Adayı Kılavuz Kitabı* da vardır. Söz konusu kitabın son cümleleri "*Ulusal konu, uluslararası ortam, ulusal tutum, hepsine evet; fakat tartışmasız beşeri tema*".

Baha Gelenbevi fotoğrafın sınırlarını zorlayan, bulduyuyla yetinmeyen, biçim ve kalıplarını kırma eğiliminde olan, gerçeğin arkasındaki anlamın peşinden giden bir yapıya sahiptir. İlk fotoğraf sergisini 1939 yılında Eminönü Halkevi'nde açtı. Gelenbevi, fotoğraftaki geleneksel alışkanlıkları, kalıplaşmış biçim anlayışını zorlama, çalışmalarını sorunsala açık tutma, sürekli arayış içinde bir üslup keskinliği elde etme çabasıyla sanat yaşamını sürdürme başarısı göstermiştir¹⁵⁵. Ayrıca

¹⁵⁵ Seyit Ali Ak, "Bir Baha Gelenbevi Vardı", *REFO Fotoğraf Sanatı*, Şubat 1990, s. 13

Gelenbevi Beyoğlu Halkevi adına 1941 yılında düzenlenen Halkevleri İkinci Amatör Resim ve Fotoğraf Yarışmasına katılmış ve sergileme kazanmıştır (Sergiye katılanların tam listesi için Bkz. EK: 5)

3.1.2.8. İlhan Arakon Edirne, 1916-İstanbul 2006

DGSA Mimarlık Bölümü'nü son sınıfta bırakarak çalışma yaşamına atıldı. Dayısı Ressam Nazmi Ziya'nın etkisinde kalarak resim yapmaya başladı. Fakat, teknolojiye duyduğu ilgi onu fotoğrafa yaklaştırdı. Altı yıl süren bir amatörlük döneminden sonra tanıştığı Abidin Dino ile bazı çalışmaları oldu.

1940'ta dört arkadaşıyla (Suat Tenik, İhsan Erkılıç, Hüsnü Cantürk, Münif Fehim Özarman) arkadaşıyla Eminönü Halkevi'nde sergi açtı. Araya Dünya Savaşı girdi.

Arakon gözünü 1944-45'te sinemaya yöneldi. Arakon için fotoğraf, sinemaya geçiş açısından bir basamak oldu. Mimar Sinan Üniversitesi Sinema Televizyon Bölümünde öğretim görevlisi olarak çalışmış ve 2006 Şubat ayında İstanbul'da vefat etmiştir.

3.1.2.9. Limasollu Naci Kıbrıs, Limasol 1920-İstanbul, 12 Mayıs 1992

Limasollu Naci, dört yaşında göçmen olarak dedesi tarafından Antalya'ya getirildi, ilkokul, ortaokul ve lise öğreniminin bir kısmını Antalya'da tamamladı. Afyon Lisesi'ni bitirdi. Kısa bir kurstan sonra Afyon Lisesi'nde bir yıl İngilizce

öğretmenliği yaptı. Antalya'da geçirdiği öğrencilik yıllarında, ortaokul 2. sınıfa değin Fikri Göksay'ın Fotoğraf Atölyesi'nde çalıştı.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde öğrenimine devam ederken, ilk kişisel sergisi, 1 Aralık 1947'de Fakültenin lokalinde Dekan Prof. Hamit Ongunsu tarafından açıldı. Aynı sergiyi Sıraselviler'de bulunan Beyoğlu Halkevi'nde yineledi¹⁵⁶.

3.1.2.10. Hüsnü Cantürk, Elazığ, 1910-İstanbul, 1979

Beyazıt Sahafılar Çarşısı'nın yerinde bulunan Hakkaklar Çarşısında Güzel Sanatlar Akademisi'nde ders veren Hakkak İsmail Yumni Bey'in yanına yardımcı olarak girdi. Aynı yıllarda fotoğrafla ilgilenmeye başladı. Yumni Bey'in atölyesinde toplanan İlhan Arakon, Suat Tenik, Adnan Aral ve İhsan Erkılıç gibi fotoğraf dostları Hüsnü Cantürk'ü fotoğrafa yakınlaştırdılar.

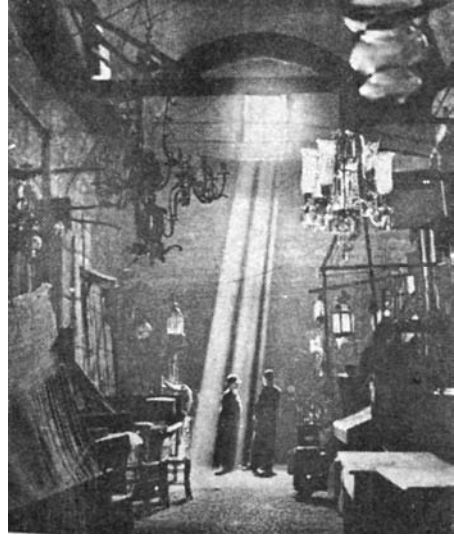

¹⁵⁶ Seyit Ali Ak, *Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Fotoğrafı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001, s.240, 241.

3.1.2.11. Münif Fehim Özarman İstanbul, 1900-İstanbul, 6 Kasım 1983

Münif Fehim, 1900 yılında İstanbul'da doğdu. Sanayii Nefise Mektebinde okudu. Özarman, fotoğrafa başlamasını şöyle anlatmaktadır:

“...İhsan Erkalıç öncülüğünde Fatih Halkevi'nde fotoğraf çalışmaları yapılmaktaydı. Benim de bir arkadaş grubum vardı. Şile'ye falan toplu çekimlere giderdik. Biz de fotoğrafa ilgi uyandırmak için Cağaloğlu'nda bulunan İran Konsoloshanesi karşısında eski Eminönü Halkevi binasında —bugünkü Gazeteciler Cemiyeti Binası— ilhan Arakon, İhsan Erkalıç, Hüsnü Cantürk, Suat Tenik ve ben ortak bir sergi açtık. Yıl 1940. Başka sergi yapmadım. Çünkü fotoğrafta bir değişim oldu. Fotoğraf renge kayd. Vakit ayıramayacağım için ilerisine gidemedim.”¹⁵⁷

¹⁵⁷ Seyit Ali AK, a.g.e., s.273.

Münif Fehim, Suat Tenit, Hüsni Cantürk, İhsan Erkılıç ve İlhan Arakon'un 1940 yılında Eminönü Halkevi salonlarında da açtıkları, 185 fotoğraftan oluşan sergi, Erken Cumhuriyet döneminin önemli fotoğraf hareketlerinden biridir.

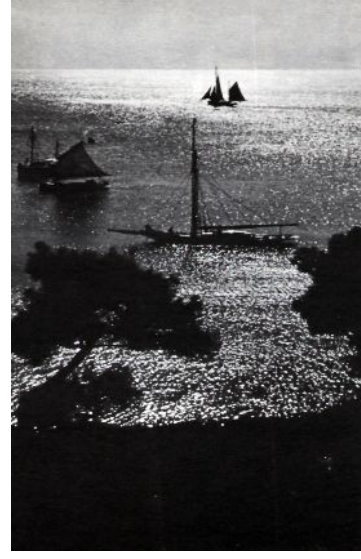
Fotoğraf Kapalıçarşı'da bir eski eşya galerisinde çekilmiştir. Tarihi dekor ortasında söyleşen iki kişinin üstüne tepedeki camdan spot ışığı gibi bilinçli ve cetvel kadar keskin bir ışık çizgisi inmektedir "Işık Yazısı" bu olmalı. Fotoğrafta karşılıklı saygı, huzur ortamı ve insanın eski eşyayla olan ilişkisinin yarattığı denge içinde kusursuz bir tiyatro, sahnesi sergilenmektedir. Sergide yer alan çizgileri yumuşatılmış portre denemesi ve İstanbul manzaraları 1940 dünyasından bize süzmece fotoğraf deneyimleri aktarmaktadır¹⁵⁸.

3.1.2.12. Şinasi Barutçu İstanbul, 1906 - İstanbul, 15 Mart 1985

Erken Cumhuriyet Dönemi Türk fotoğraflarıyla özdeşleşmiş isimlerden ilki Şinasi Barutçu'dur. Kendi kaleminden özgeçmişi ise şöyledir:

"1906 yılında İstanbul'da doğdum. Dayım mimar Hikmet Koyunoğlu'ndan ilk sanat zevkini aldım. 1921 yılında İstanbul öğretmen Okulu'na girdim; orada öğretmenim olan ressam Şevket Dağ benim sanat alanında gelişmeme çok yardım etti. Okulu bitirince kendi okulunda resim öğretmenliği yaptım. Bu arada Güzel Sanatlar Akademisi'ne devam ettim. Milli Eğitim Bakanlığının açtığı sınavı kazanarak 1928 yılında tahsil için Almanya'ya gönderildim. Köln ve Bonn'da yüksek tahsilimi yaptım. Almanya'da bulunduğum (1928-1932) yıllarda, fotoğrafla ilmi olarak ilgilenme fırsatı buldum; kurslara katıldım, kulüplere devam ettim. "1932 yılında yurda dönünce Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü'nde yazı, afiş, grafik sanatlar öğretmenliğine tayin edildim, ilgililere fotoğrafın da bir sanat dalı olduğunu kabul ettirerek; mecburi ders olarak müfredata aldırıldım ve bu dersin öğretmenliğini de üstlendim. Böylece fotoğraf 1932 yılında ders programlarında yerini almış oldu.

¹⁵⁸ Hikmet Feridun Es, "İstanbul Münif Fehim'e Çok Şey Borçludur" *Yıllarboyu Tarih* dergisi, 10 Ocak 1984,s.1.

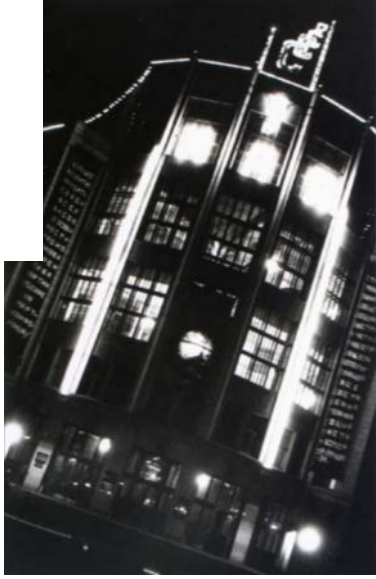
Ankara Halkevlerinin yurt çapında açtığı fotoğraf yarışmalarında üç yıl üst üste birincilik ödülünü aldım; sonra jüri üyesi seçildiğimden yarışmalara katılmadım.

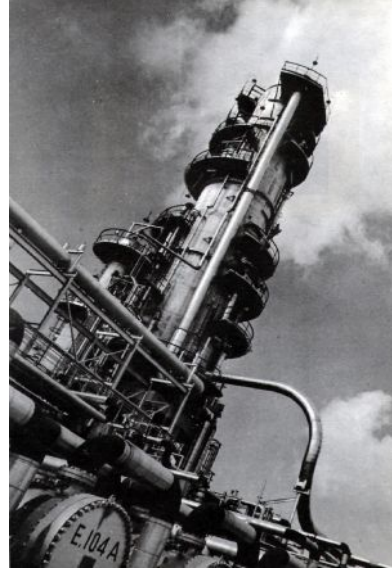
*"1945 yılında Safder Sürel'le birlikte **Amatör ve Profesyonelin Foto Dergisi** -adıyla bir dergi çıkardım ki bu Türkiye'de fotoğraf alanında çıkarılmış ilk dergidir. 1947 yılında yayınladığım **Foto Konuşmaları** adlı kitap, dergilerde çıkan fotoğrafla ilgili yazılarımın bir araya toplanmasıdır.*

1949-50 yılları hayatımın en hareketli devresi oldu. Yurdumuzun ilk fotoğraf kulübü olan TAFK'ı (Türkiye Amatör Foto Kulübü) kurdum. Aynı yıllarda eğitim ve öğretime, görme ve işitme yoluyla yardımcı amaçlayan, Milli Eğitim Bakanlığının kurduğu, öğretici Filmler Merkezi Müdürü oldum. Bu merkezin bütün yurttaki teşkilatını kurdum. Türkiye'de renkli fotoğraflardan meydana gelen ilk sergiyi Adana'da, ikinciyi Ankara Milli Kütüphane'de açtım (1955-56). 1958 yılında Türkiye

*Amatör Foto Kulübü'nün FIAP'a (Federation Internationale de L'Art) üye olmasını sağladım*¹⁵⁹.

Alexander Rodchenko *Gece ve Bina*, 1935

Şinasi Barutçu *Rafineri*, 1939

Barutçu'nun çalışmalarına öz ve biçim açısından belli bir esneklik egemendir. O, yalnız çirkinliklere karşıdır. Sanat felsefesinin temelinde insan ve doğa sevgisi yatmaktadır. Bazı fotoğraflarında griyi, beyazı kaldırarak siyah üzerine kurulu dengeler bulmuş, yaşamın oylumlarına ilişkin kendine özgü titreşimler yakalamıştır¹⁶⁰. Barutçu'nun kimi fotoğraflarına baktığımızda da Sovyet fotoğrafçıların sıkça kullandığı, propaganda amaçlı çekilmiş olan diyagonal kompozisyon tekniğiyle hazırlanmış fotoğrafların benzerlerine rastlamaktayız.

3.1.3. I. Dönem Halkevlerinin Düzenlediği Fotoğraf Yarışmaları

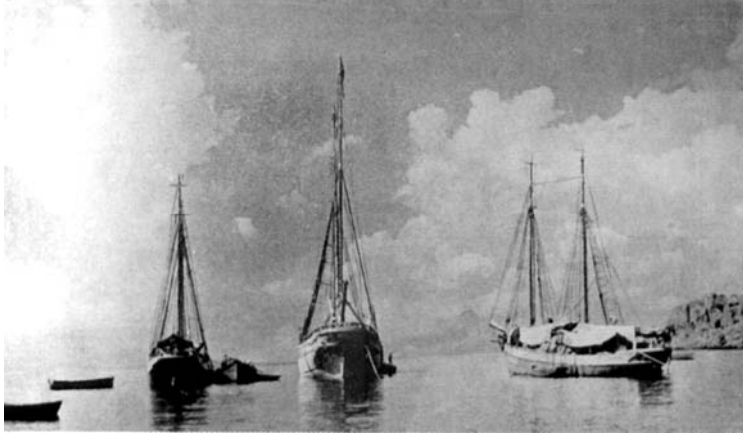
Halkevlerinde 1939 yılından itibaren başlayan ve her yıl düzenli olarak açılan Halkevleri Fotoğraf Yarışmaları hakkında bugün için çeşitli örneklerin bulunduğu iki kitapçık dışında herhangi bir bilgi yoktur. Fakat söz konusu bu kitaplardan (Bkz. EK 3 ve EK 4) edindiğimiz bilgiler de karanlık sayılan bu dönemin bir nebze olsun aydınlanmasında bize ışık tutmaktadır.

¹⁵⁹ Ay.es., s.201-204

¹⁶⁰ Seyit Ali Ak, "Şinasi Barutçu: Sanata ve Öğretime Adanmış 79 Yıl", *Cumhuriyet*, 29 Mart 1985.

Ankara Halkevi'nin 1940 yılında çıkardığı “**İkinci Fotoğraf Müsabakası Şartları ve Geçen Yıllık Fotoğraf Sergisi**” adlı kitapçıkta yer alan fotoğraflar ve sahipleri aşağıda verilmiştir. Söz konusu fotoğraflarda hakim olan genel anlayış, özellikle Şinasi Barutçu'nun eserlerinde daha çok pictorealist bir tavır sergilemekteyken, diğer yarışmacılar, dokümanter tarzda fotoğraflar ortaya koymuşlardır. Ağırlıklı olarak günbatımı (4 adet), deniz ve gemiler (4 adet), değişik türde hayvanlar (3 adet), estetik portre denemeleri (2 adet) ve çeşitli belgesel nitelikte fotoğraflar göze çarpar. Fotoğrafların tamamı göz önüne alındığında ise, Şinasi Barutçu hariç, bir sanatsal arayış içindeliği görülür. Fotoğraflarda yurt güzellikleri, doğa sevgisi, hayvan sevgisi ve modern Türk insanı gibi çeşitli temalar ele alınıp, işlenmiştir. Kitapçıkta, aşağıda bazı örneklerde göreceğiniz gibi, Diğer Güzel Resimlerden başlığı altında ödül kazanamamış fakat yayımlanmaya değer görülmüş kimi fotoğraflara da yer verilmiş ve bunların bazılarının altına yapılan hatalar açıklanmış, fotoğrafçının çekim yaparken neye dikkat etmesi gerektiği ayrı ayrı not düşülmüştür.

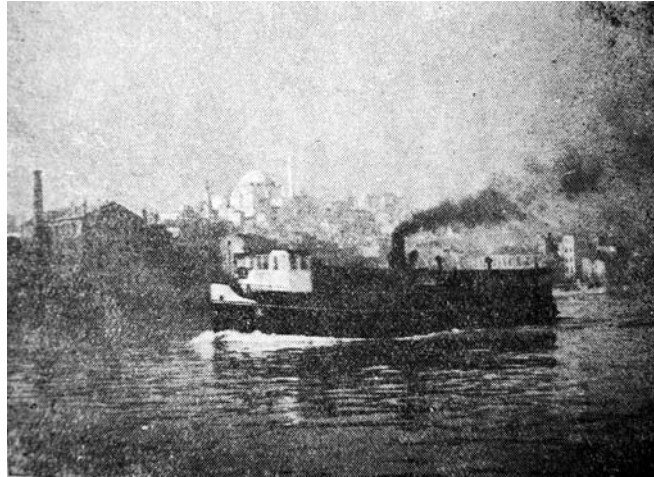

Birincilik Mükafatı
Şinasi BARUTÇU,
Gazi Terbiye Enstitüsü,
Resim-İş Muallimi.

ANTALYA LİMANI,
1939

Birincilik Mükafatı
Şinasi BARUTÇU,
Gazi Terbiye Enstitüsü,
Resim-İş Muallimi,

İLK IŞIK (HALIÇ), 1939

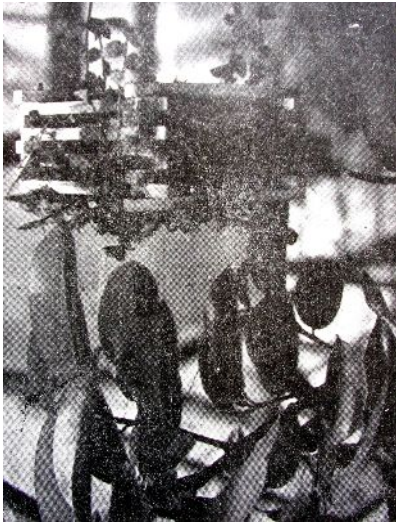

Birincilik Mükafatı
Şinasi BARUTÇU,
Gazi Terbiye Enstitüsü,
Resim-İş Muallimi.
BÜYÜKADA (yanda
solda) ve **VAŞAK**
(yanda sağda) adlı
fotoğrafları, 1939

İkincilik Mükafatı,
Hakkı İZET, Gazi
Terbiye Enstitüsü,
Modalaj Muallimi,

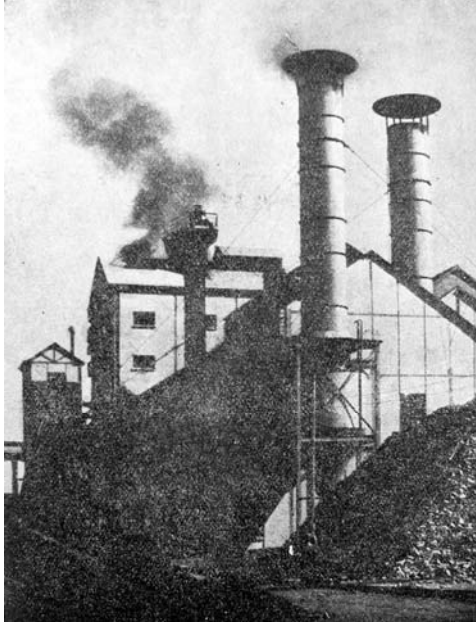
GÜMRÜKTE, 1939

İkincilik Mükafatı, **Hakkı İZET**,
Gazi Terbiye Enstitüsü, Modalaj
Muallimi, **YAPRAKLAR**, 1939

Üçüncülük Mükafatı, **Neddet PENÇE**,
Gazi Terbiye Enstitüsü, Resim-İş
Muallimi, **CEYLAN**, 1939

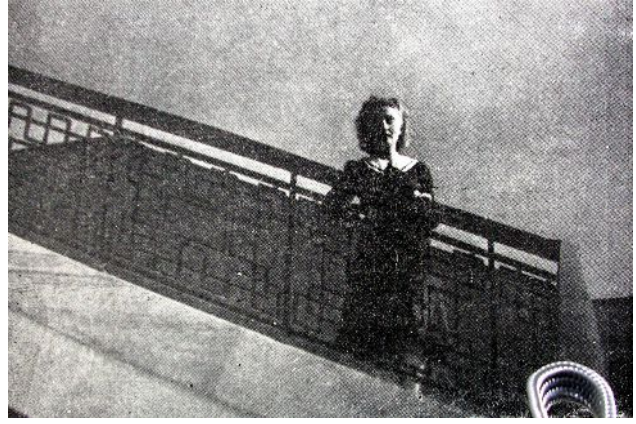
Üçüncülük Mükafatı, Necdet PENÇE,
Gazi Terbiye Enstitüsü, Resim-İş
Muallimi, **FABRİKA, 1939**

Dördüncülük Mükafatı
Safder Şükrü SÜREL,
BALIKÇI, 1939

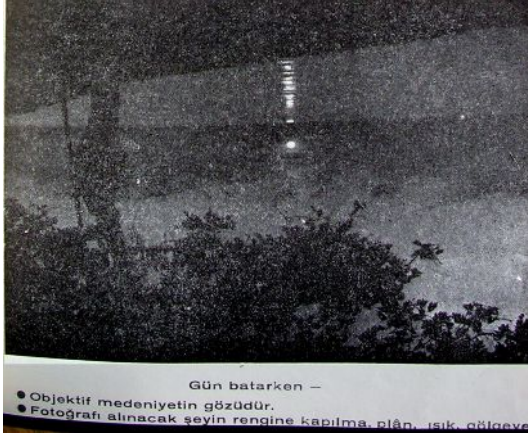

Beşincilik Mükafatı,
Mesut ERDEM, GENÇ ADAM,
1939

5.'lik Mükafatı, Mesut ERDEM,
MERDİVENDE, 1939

DİĞER GÜZEL RESİMLERDEN

Gün batarken –
● Objektif medeniyetin gözüdür.
● Fotoğrafi alınacak şeyin rengine kapılma, plan, ışık, gölgeye

Fethi ÜLGEN, 1937 Paris Fuarı
Fethi ÜLGEN, KEDİ, 1939 (sağda)
Fethi Ülgen, GÜNBATARKEN
(Fotoğrafın altına not düşülmüş: Objektif, medeniyetin gözüdür. Fotoğrafi çekilecek

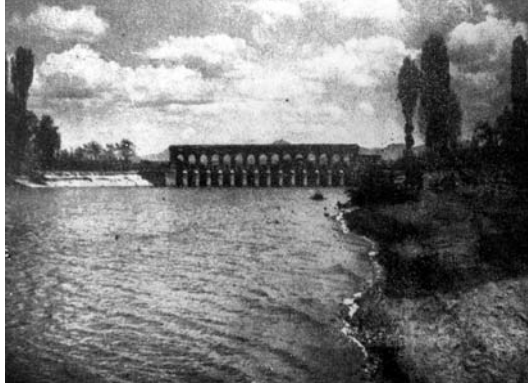
şeyin rengine kapılma, plan, ışık, gölgeye dikkat et) Söz konusu tavsiye notları bazı fotoğraflarda eğitim adına yer almaktadır.

GÜNBATARKEN, 1939

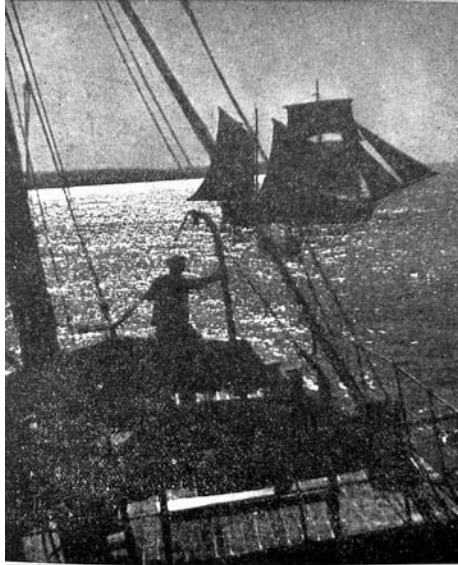
EKİN YIĞINI, 1939

ÇUMRA BENDİ,1939

MİNARE, (üstte) 1939

Yelkenli
● Resimde satıh taksimine dikkat et.

YELKENLİ, 1939

KIŞ, 1939

(Notta, Resim satıh taksimine dikkat et diye not düşülmüş)

Muhip Dıranas tarafından 1941 yılında hazırlanan **CHP HALKEVLERİ AMATÖR RESİM VE FOTOĞRAF SERGİLERİ** adlı kitapçıkta yer alan fotoğraflar da aşağıda verilmiştir. Bu yıl fotoğraflar **A** ve **B** sınıfı olmak üzere iki ayrı kategoride derecelendirilmiştir. Büyükşehirlerden, sanatın daha yoğun yaşandığı kentlerden gelen (İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa vb) eserler **A** sınıfında yarışırken, Anadolu'nun diğer kesiminden gelen fotoğraflar **B** sınıfı içinde değerlendirilerek, belki de bir haksızlık önlenmek istenmiştir.

A Sınıfından Birincilik Mükafatı, **Halil ARK, İSTİNYE,** Ankara Halkevi, 1940

A Sınıfından İkincilik ödülünü Fatih Halkevi'nden **İhsan ERKİLİÇ**'in **SİS** adlı eseri kazanmış fakat kitapçıkta bu fotoğrafa yer verilmediği görülmüştür.

A Sınıfından Üçüncülük Mükafatı, **Adil ARIKAN, PORTRÉ,** Beyoğlu Halkevi, 1940

A Sınıfından Dördüncülük Mükafatı, **Mehmet BAŞAK, SOKAK,** Samsun Halkevi, 1940

A Sınıfından Beşincilik Mükafatı **Fahri SEYRET, ÇİÇEK,** İzmit Halkevi, 1940
B sınıfından;

B sınıfından İkincilik Mükafatı, **İbrahim ANTEL, ULUDAĞDAN,** Bursa Halkevi, 1940

Birinciliği Eminönü Halkevi'nden katılan Kemal BAYSAL'ın DERE adlı fotoğrafı, İkinciliği Bursa Halkevi'nden İbrahim ANTEL'in ULUDAĞ'DAN adlı fotoğrafı, Üçüncülüğü Gaziantep Halkevinden İ. KORAL'ın DERE KENARI adlı fotoğrafı, Dördüncülüğü Konya Ereğlisi'nden Sedat AKKARTAL'ın SOKAK adlı fotoğrafı, Beşinciliği Ayvalık Halkevi'nden İsmail'in (Soyadı yazılmamış) KÖY VE MEHTAP adlı fotoğrafı almıştır. Fakat bu sınıftaki fotoğraflardan sadece ikincilik ödülü alan eser kitapta basılmış, diğerlerine yer verilmemiştir.

Sedat AKKARTAL,
O ÇALIŞKAN BİR KÖYLÜ ÇOCUK,
Konya Ereğlisi Halkevi, 1940

Ayrıca bugün için fotoğraf örneklerine ulaşamamakla birlikte 1943 yılında da dördüncüsü düzenlenen Amatör Resim ve Fotoğraf Sergisi'ne katılan ressam ve fotoğrafçıların isimlerine ulaşılabilir. (Söz konusu liste için bkz. EK: 6)

3.2 II. DÖNEM HALKEVLERİ'NDE FOTOĞRAF ÇALIŞMALARI

1963 yılında ikinci kez açılan Halkevlerinde, özellikle genel merkezin düzenlediği fotoğraf kursu dikkat çekmektedir. Bu dönemde halkevlerinin maddi sıkıntılar yaşaması, diğer Halkevlerinde bu tür etkinliklere yer verilmesini engellemiştir. İkinci dönemde, Merter Oral, Erol Karaca gibi isimler Halkevlerinde fotoğraf kurslarına katılmış, bir ara Merter Oral da, Halkevleri Genel Merkezi'nin fotoğraf kursunu yönetmiştir. Bunun yanı sıra birkaç Halkevinde de fotoğraf sergileri açılmıştır. Bunlar örneğin; Ahmet Esmer ve Orhan Doruk'un 12 Kasım 1967 Balıkesir Halkevinde, İsa Çelik'in *Çocuk ve Kadın* isimli sergisi Bakırköy Halkevi'nde 2 Haziran 1979'da açılmıştır. Fakat sergi açan bu isimler, Halkevleri'nde yetişmiş olmayıp, sadece salonunu kullanmışlardır.

Bugün için Halkevlerinin 2.Döneminde fotoğraf etkinliklerine katılmış olup, 2005 yılında vefatına kadar bu uğraşı zevkle yerine getirmiş olan Merter Oral ile, yine aynı dönemde genel merkez çatısı altında fotoğraf dersi almış olup, halen çeşitli sergiler açmayı sürdüren Erol Karaca bildiğimiz sanatçılardan ikisidir. Aşağıda söz konusu bu iki sanatçının yaşam öyküleri bizim onları daha iyi tanımamıza yardımcı olacağı inancındayım.

3.2.1. Merter Oral

1955 yılında İzmit'de doğan Oral, orta öğrenimini Kurtuluş Ortaokulu, Robert ve Yükseliş Liselerinde tamamladı. Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonomi Bölümü'nü 1981'de bitiren sanatçı, yüksek lisansını eğitimini Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde "Toplumsal Belgeci Fotoğraf ve Fikret Otyam Örneği" adlı teziyle 1996 yılında tamamladı. Doktora çalışmasını yine aynı Enstitüde "Weimar Cumhuriyeti'nden Günümüze Fotoğraf Ajanslarının Fotojurnalizme Katkıları" adlı çalışma ile 2000 yılında yaptı.

1992 yılından vefatına kadar olan süreçte Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi ve diğer fakülte ve yüksek okullarda "temel fotoğrafçılık",

“reklam fotoğrafçılığı”, “fotoğraf tarihi”, “belgesel fotoğrafçılık”, “fotoğraf proje uygulama” dersleri verdi. Merter Oral, fotoğrafçılığa 1975 yılında Ankara Çankaya Halkevinde katıldığı bir kursla başladı. Çankaya Halkevi ve Halkevleri Genel Merkezi’nde fotoğraf dersleri verdi.

1977 yılında Ankara Fotoğraf Sanatçıları Derneği (AFSAD), 1995 yılında ise Eskişehir Fotoğraf Derneği (EFSAD) kurucu üyeleri arasında yer aldı. Bu derneklerde kurs hocalığı, atölye çalışmaları yürüttü, Fotoğraf dergisinin yazı işleri müdürlüğünü yaptı, bu dergide çok sayıda makalesi yayımlandı. Devlet Fotoğraf Yarışması dahil olmak üzere çok sayıda fotoğraf yarışmasında jüri üyesi olarak yer aldı. Sanatçı 2005 yılında aramızdan ayrılmıştır.¹⁶¹

3.2.2. Erol Karaca

İlk temel fotoğraf eğitimini 1970 yılında Halkevleri Genel Merkezi’nde alan ve fotoğrafın etkili bir tanıktır olduğunu belirten Karaca ile 2006 yılının Nisan ayında yaptığım röportaj, kendisini daha iyi tanımamıza yardımcı olacaktır.

¹⁶¹ Merter Oral’ın ayrıntılı özgeçmişi için bkz.,
<http://www.fotografya.gen.tr/cnd/index.php?id=37,121,0,0,1,0>

Murat Ervin: Özgeçmişinizi kısaca anlatır mısınız?

Erol Karaca: 1946 Nevşehir doğumluyum. İlk, orta ve lise öğrenimimi Nevşehir’de tamamladım. 1975’de Hacettepe Üniversitesi, Fransız Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun oldum. Plastik sanatlara ilgim üniversite yıllarında başladı. İlk fotoğraf kursumu 1970 yılında, o zaman TBMM’nin bahçesinde bulunan, Halkevleri Genel Merkezi’nde aldım. Sinemaya karşı, tutku düzeyinde olan ilgim nedeniyle mezuniyet tezimi Fransız sinemacısı Jean Luc Godard üzerine hazırladım. O dönemde tiyatroya karşı da ilgi duyuyordum. Ankara Sanat Tiyatrosu (AST)’da sahne gerisi, bir takım küçük işlerde çalıştım. Amacım o ortamda bulunmaktı. Daha sonra Vasif Öngören’in Cinnah Caddesi girişinde açtığı Ankara Sahnesinde Mustafa Alabora’dan diksiyon ve oyunculuk kursları aldım. Yine o dönemde büyük yankı uyandıran *Asiye Nasıl Kurtulur* adlı oyunda küçük bir rol aldım. Ekonomik güçlükler nedeniyle okul öncelik kazandı, sinema ve tiyatro çalışmalarına devam edemedim.

M. E. : Fotoğrafla tanışmanız nasıl oldu?

E. K. : Daha önce de belirttiğim gibi 1970 yılında Ankara Halkevleri Genel Merkezi’nde fotoğraf kursu almaya başladım. O zamanlar dernek, TBMM bahçesindeydi. 1970’de kurs almış olmama rağmen, 1992 yılına kadar bu konuyla da fazla ilgilenemedim. 1992 Yılında Ankara Altındağ Belediyesi’nde Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürü olarak görev yaptığım sırada ilk fotoğraf makinemi bir gazeteci arkadaşımın satın aldım. Bu tarihten sonra da fotoğraf sanatıyla yoğun olarak ilgilendim. 1994 yılında AFSAD’dan ayrılarak FSK (Fotoğraf Sanatı Kurumu)’nu kuran arkadaşlarla birlikte oldum. 1997 yılında yapılan olağan genel kurulda FSK’nın yönetiminde görev aldım. Çok sayıda saydam gösterisi gerçekleştirdim. 1998 Yılında ilk önemli kişisel sergimi T.C. Kalkınma Bankası’nda gerçekleştirdim. Daha sonra “Bir Masal Diyarı Kapadokya” isimli bu sergim İspanya’da başta Madrid olmak üzere beş ayrı şehirde saydam gösterisiyle birlikte sergilendi. İki fotoğraf yarışması düzenledim. Bunlar; Fişek Vakfı Çalışan Çocuklar Fotoğraf Yarışması ve Altındağ Fotoğraf Yarışmasıdır. Her iki yarışmanın ikişer albümü yayınlanmıştır. Bunların dışında iki büyük ulusal düzeyde Fotoğraf

Buluşması organize ettim. Bunlar da, Eskişehir-Odunpazarı 1. Ulusal Fotoğraf buluşması ve Altındağ 1. Ulusal Fotoğraf Buluşmasıdır. Ayrıca değişik dergi ve gazetelerde çok sayıda gezi yazıları ve makaleler yazdım. Değişik kurum ve kuruluşlarda fotoğraf eğitmenliği ve değişik yarışmalarda jüri üyelikleri yaptım. Değişik zamanlarda gerçekleştirdiğim saydam gösterilerim şöyledir: *Bir Masal Diyarı Kapadokya; Altındağ; Minerallere Yolculuk: Odunpazarı; Ordu'dan Kaçkarlara; Atatürk; Kayaköy....*

M. E. : Halkevlerindeki fotoğraf kursunun hocası kimdi? Ne tür etkinlikler düzenleniyordu? Kursta neler yapılıyordu?

E. K. : Halkevlerinde kursun hocasının ismini ve bir çok detayı şu anda anımsamıyorum. Ancak bildiğim kadarıyla sergi ve çekim gezisi çalışmalarımız olmadı. Herkes kendisi serbest olarak çekimler yaptı ve bu fotoğraflar her seferinde hoca eşliğinde değerlendirildi. Bir çok kez karanlık oda çalışmaları yapıldı. Kursiyerler her zaman rahatlıkla karanlık odayı kullanırdı. Kurs yaklaşık üç ay sürdü ve fotoğraf o günün koşullarında bütün yönleriyle işlendi. Bütün çalışmalar siyah-beyazdı.

M. E. : Sonuç olarak Halkevleri size ne kazandırdı?

E. K. : O zamanlar biz kurs dışında da çoğu zamanımızı Halkevlerinde geçirir, orada derslerimize çalışırdık. Başka pek çok dalda da kurslar verilirdi. Burada aldığım fotoğraf eğitimi plastik sanatlara olan ilgimin, fotoğraf alanında, doğru ve etkin bir biçimde ortaya çıkmasına neden oldu. Fotoğrafın peşinde, Türkiye'nin her tarafını, bazı yöreleri defalarca olmak üzere dolaştım.

3.3 III. DÖNEM HALKEVLERİ'NDE FOTOĞRAF ÇALIŞMALARI

12 Eylül 1980 askeri darbesiyle kapatılan Halkevleri, 1988 yılında düzenlediği 10. Kurultayla birlikte tekrar açılmış oldu. Bu dönem içerisinde de Milli Devrim Derneği Halkevlerine destek vermiş, bazı kültür ve sanat konularında çalışmalar yapmıştır. Açılış Kurultayı'nda da bu derneğin bir kutlama programı hazırladığı, fotoğraf ve sinema alanında yeni kollar oluşturularak çalışmalara geçildiği belirtilmiştir¹⁶². Türkiye'nin 80'lerin ikinci yarısından itibaren hızla sınıflaşma sürecine girmesi, Halkevlerini toplumun tümüne yönelik bir kuruluş olmaktan çıkarmış ve giderek yoksul, ezilen ve dışlanmış halk kesimleriyle kaynaşan bir kurum konumuna getirmiştir. Bu yeni durum Halkevleri üye tabanının yanı sıra Halkevlerindeki fotoğraf anlayışının da değişmesine neden olmuş, Halkevleri ve fotoğraf konuları giderek sömürülen halk yığınlarının yanında yer almıştır¹⁶³.

Ankara Kızılay'da faaliyet gösteren Halkevleri Genel Merkezi'ne 2005 yılında yaptığım ziyarette Kültür Sanat Kolu Yöneticisi Oğuz CEYHAN ile de bir röportaj gerçekleştirdim. Ceyhan, görüşmemizde 2 yıl önce (2003) yılında Halkevleri Bilim Sanat Atölyesi'nde fotoğraf kursu açıldığını, AFSAD ile yapılan işbirliği neticesi bu kursa önemli fotoğrafçıların gelip dia gösterileri yaptıklarını, fotoğraf tarihinin anlatıldığını ve kursta Mehmet Özer'in de ders verdiğini belirtti. Ayrıca belirli aralıklarla geziler düzenleyerek çekimlere gidildiği ve çekilen fotoğrafların atölye içerisinde 20*25 boyutunda sergilendiğini anlattı. Serginin tamamen eğitim amaçlı olduğu da belirten Ceyhan, konunun serbest bırakıldığını, bir kısıtlamaya gitmediklerini de söyledi. Açılan bu kursa, Ankara'da fotoğraf dükkanlarında çeşitli düzeylerde bulunan kişiler ile fotoğrafa ilgi duyan fakat teknik bilgiye sahip olmayan fotoğraf severlerin de katıldığını, açıkladı. Açılan bu kurs 8 aylık olup, Ekim-Haziran aylarını kapsamıştır. Kursiyerlere doğa, insan, işçi vb. konular yanı sıra siyah/beyaz ve renkli çekim konuları verildi ve öğrencilere siyah/beyaz baskı yapması öğretildi. Kursa toplam 16 öğrenci katıldı. Şu an için Halkevleri'nde fotoğraf kursu düzenlenmemekte. Uygun koşulların sağlanması durumunda ise tekrar açılması gündemde. Ayrıca 1998 yılında düzenlenen Fotoğraf yarışmasında da, İbrahim

¹⁶² Halkevleri 10.Kurultayı Çalışma Raporu, Ankara, 1988.

¹⁶³ Anıl ÇEÇEN, *a.g.e.*, s.307.

Demirel, Atilla Erden, Çerkes Karadağ, Fikret Otyam ve AFSAD Temsilcisinin yer aldığı jüri heyeti, fotoğraf alanında çeşitli ödüller verdi.

İkincilik Ödülü
Ahmet Şık,
“BAK ŞU
KONUŞANA”

Cengiz Oğuz Gümrükçü,
MAVİ ÇOCUKLAR,

Şaban Dayanan,
HÜZÜN VE İNATÇI BİR BEKLEYİŞ

3.3.1. Mehmet Özer

Son dönem Halkevleri'nde Genel Merkez bünyesinde fotoğraf dersi veren bir isim olan Mehmet Özer, 1961 yılında Yusufeli-Artvin'de doğmuş, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimini bitirmiştir. Sendikalarda

Eğitim Uzmanlığı ve Basın Danışmanlığı yaptıktan sonra, 1988 yılında fotoğrafçılığa y6neldi ve kendi deyişiyle fotoğrafı sokakta 6đrendi. Yurtdışında ve yurtiçinde, sergi salonlarında, sokaklarda, 6niversitelerde, varoşlarda, cezaevlerinde, fabrikalarda 6eşitli sergiler a6tı. Aynı zamanda şair de olan sanat6ı, fotoğraf ve şiirin yaşamı savunmanın ve yeniden 6retmenin en etkili silahı olduğunu s6yleyerek, “t6m insanlıkla kullandığım ortak dil, 6fkemi dillendirip sergilerimi 6oğaltmaktır”¹⁶⁴ demektedir.

Mehmet 6zer fotoğraflarının genel karakterisi, hem bakmanın-g6rmenin- algılamının, hem de çok sendromlarının yoğun olarak birarada bulunduğu, somut algıları a6ımlayan perspektiflerle oluşur. Neredeyse g6rmenin saf imgesine y6nelen Mehmet 6zer, diyalektik bir y6nsemeye saflaşmanın, idealize edebilecek metafizik d6zlemlerine eylemli bir estetikle m6dahale eder. Fotoğraflarındaki algılatma g6c6 bir yandan g6r6nenle bakanın kurduğu dolaysız ilişkilerle, daha 6ok ajit-prop bir duyarlılık ortaya 6ıkarıyor gibi g6r6nse de, o an'ın, imgesi, hemen t6m fotoğraflarında duygusal bir alan da ortaya 6ıkarır. Bu durum, izleyiciyle fotoğraf arasındaki ilişkiyi yumuşatarak hem toplumsal eleştiriye bir bellek yaratır, hem de birey 6znenin vicdanı olur. Bir başka yaklaşımsa, genede 6zden yaratılan bir bi6imin t6m fotoğraflarda hakim olmasdır. Bu durum fotoğraflarının bi6imsel-g6rsel mimarisini de politize eden tavır alıştır. Dolayısıyla, sınıflarca politize edilmiş bir d6nyanın olağanlığına, yine sınıf bilinciyle ulaşır. Bu, 6ze aittir ve toplumcu bir tavidir. Kaldı ki, taraflılığın 6n koşulu olan d6nyayı yorumlamaktan 6ok, d6nyayı değiştirme isteminde Mehmet 6zer fotoğrafçılığı, insanı sadece merkez olarak ele almakla kalmaz; aynı zamanda ama6 olarak da ele alır. Mehmet 6zer, bakmakla-g6r6lenin-g6sterilenin ilişkisinde, insanın ne olduğundan 6ok, ne olabileceğini g6stermenin peşindedir. Bunu yaparken, geleneksel sosyalist sanat anlayışını temel manifestosu olan, ger6ek6ilik ve sahicilik bileşeninin oluşturduğu 6z6, sanat nesnesinin yatay ve dikey 6slubu olarak belirginleştirir.

Onun yaratıcılığında 6ok az fotoğraf sanat6ısında g6rd6đ6m6z 6nemli bir yol ayrımı da, bakanın, g6rd6đ6y6le ve g6r6nenle kurduğu ilişkide g6r6nenin de bakanı

---

¹⁶⁴ Bkz. 6zer'in kişisel web sayfası: <http://www.mehmetozer61.net>

yargıladığı bir Çok dalgasının amaçlanmasıdır. Bakılanın bakana, eleŐtirel yaklaşımı, eylemli-eylemsiz tüm maddelerin varlık nedeninin kapitalist bir dünyada nasıl erozyona uğratıldığıyla ilgilidir. Özellikle, işçi portreleri, büyük işçi yürüyüŐleri, kitlesel hareketler (grevler, mitingler, parti gösterileri v.b.), Mehmet zer fotoğraflarının n panoramasını oluŐturuyorsa da, arka panoramada iŐgücünün maddi sonuçları vardır.

İnsan emeğinin yabancılaŐtırılmasının imgesi toplumsal teşhir için, kralın çıplaklığını yüzümüze varmak için ustaca bu fotoğrafların içerisine yerleŐtirilmiŐtir. Oradan bakılanın eleŐtirisi bakana ulaŐtırılmıŐtır.

Özer, sanatı bir amaçtan çok yararlı, insancıl içerikli bir araç olarak tasarlıyor. Daha militan, militarist, daha oŐumcu bir araç. Kısaca Mehmet zer fotoğraflarıyla, bakanda salt bakılanın, bakanla görülenin iliŐkisinde bir "görme kılavuzu" olma edimiyle hayatı yorumluyor¹⁶⁵.

Özer kendisini bir "işçi hareketi fotoğrafçısı" olarak tanımlıyor. Ama işçilerle kurduğu ilişki, onları dışardan bir göz olarak görüntülemekten ibaret değil. Karabük iŐçileriyle ilk olarak 1989 Demirelik grevi sırasında temas etmiş. İlkin iŐçilerin, fotoğraf makinesiyle kendileri arasına ördükleri bir duvarla karŐılaŐmıŐ. Vizrdeki gzn, kendilerine nereden baktığına ilişkin Őphelerini kimi zaman imayla kimi zaman açık açık dile getirmiŐler. Onu, bir eylemlilik anında, yanlarına gelerek, sorunlarını "paylaşan", sonra da kendi dünyalarına dönen sanatçılardan biri olarak görmüŐler. Özer, "Onların güvenini kazanmak, kendilerinden biri olduğuma ikna etmek iki yılımı aldı" diyor. Bir güven ilişkisi kurulduktan sonra, iŐçiler kendi hayatlarının ve eylemlerinin belgelenmesi için Mehmet zer'e yardım etmeye, hatta yönlendirmeye baŐlamıŐlar. "Bu arkadaŐın yüzü, taŐıdıđı ifade bizim yaŐamımızı çok iyi anlatır". "YürüyüŐ buradan çok daha iyi görünür". Mehmet zer, son üç dört yılda gerçekleŐen bütün işçi eylemlerinin deđiŐmez siması. Nerede bir grev, bir direniŐ olsa, içinde bulunduğu sınırlı ekonomik koŐullara bakmaksızın makinesini

---

¹⁶⁵ Aydın ŞİMŞEK, <http://www.mehmetozzer61.net>

alıp yollara düşmüş¹⁶⁶.

"İşçi sınıfının eylemi belgelenmediği sürece bir yönüyle eksik kalacaktır." Böyle diyor Özer. Ona göre fotoğraf, bir eylemin gücünü zaman içinde sürekli kılmanın en önemli yolu. Sözcüklerin uçup gittiği, hafızaların zayıfladığı anda başlayan, bir tür ikinci eylem. Aynı şekilde, eylemin içindeki işçiye de kendisine dışardan bakma olanağı¹⁶⁷.

Özer hakkında 8 Mart 1999 yılında Dünya Kadınlar Günü'nde "Kadın ve Savaş" adlı slayt gösterisindeki fotoğrafları yüzünden hakkında 'yasadışı örgüte

¹⁶⁶ Ayrıntılı Bilgi ve Fotoğraflar İçin Bkz., <http://www.mehmetozzer61.net>

¹⁶⁷ Zerrin TAŞPINAR, MEHMET ÖZER, Vizörden İşçinin Gözüyle İşçiye Bakan Bir Sanatçı, **İkibin'e Doğru Dergisi**, 25 Ağustos 1991

yardıml etmek, örgütün propagandasını yapmak' suçlamasıyla Ankara 1 No'lu DGM yargılanmış ve beraat etmiştir¹⁶⁸.

Yine Halkevlerinin 2. döneminde fotoğraf kurslarına katılarak fotoğrafa başlayan Yücel Ünlü de 1989 yılında AFSAD'ın 3. Fotoğraf Sempozyumunda, Halkevlerinde Fotoğrafın yerine değinerek şunları söylemiştir:

Ülkemiz, 12 Eylül'den sonra, her alanda olumsuz değışmelerle karşı karşıyadır. Bu olumsuzluklar doğal olarak, kültür ve sanatı da içermektedir. Yozlaşmanın nedenleri; yukarıdan alınan çarpık karar ve uygulamalarla beraber, sanatı ve kültürü meta olarak gören anlayışlardır. Ki bu nedenler arasında, -değişik nedenler gereği- bilerek ya da bilmeden tavırsızlık gösteren kültür/sanat kurum ve kişiler de yer almaktadır. Demokratik hak ve özgürlüklerin olmadığı bir ülkede, tüm insanlardan demokratik bir tavır beklemek de olanaksızdır. Ama, demokratik hak ve özgürlüklerin kazanımı için verilen savaşımında da sanatçıların önlerde yer alması beklenir. Çünkü sanat, ancak ve ancak özgür ortamlarda gerçek kimliğine kavuşur.

Belirttiğimiz bu durumlar içerisinde, genelde sanatın özelde fotoğraf sanatının Demokratik Kitle Örgütleri (DKÖ) içindeki yeri nedir? Sanat olup olmadığı tartışılan, alt yapısı, teknolojik üretimi ve sanayisi olmayan, yeterli yayını yapılamayan, tam anlamıyla eğitimi yapılamayan fotoğrafın günümüz Türkiye'sindeki konumu hepimizce bilinmektedir. Deyim uygunsuzsa, fotoğraf sanatının saygınlığı ayaklar altındadır. Yaygınlığı ise, -bu koşullar altında- pasif izleyicilikten öteye geçememektedir.

DKÖ'ler (Demokratik Kitle Örgütleri), kitlelerin demokratik hak ve özgürlük taleplerinin, birim ya da genel örgütlenme platformlarıdır. Halkevleri ise, DKÖ'ler içinde -işlevsel açıdan- sanat ve kültür platformudur. Sanat ve kültür konularında geniş bir çalışma alanı vardır. Birçok kol çalışması yapılmaktadır. Geniş yığınları kapsayabilecek bir kültür alternatifi yaratabilmek için ilkeli düzeyde örnek çalışma gurupları oluşturulmuştur. Örnek çalışma gurupları, kültür ve sanatın,

---

¹⁶⁸ Gökçer TAHİNCİOĞLU, Milliyet Gazetesi, 1 Mayıs 2000, Ankara.

özgür/demokratik ortamlarda, kitlesel yaygınlıkta yerini bulacağı ilkesiyle hareket etmektedirler. Halkevleri içinde yer alan çalışma grupları profesyonel değil, amatör bir çalışma yapmaktadırlar. Ama, bu çalışmalarda uzman kişi ve kuruluşlardan da destek alınmaktadır.

Bu kol çalışmaları da zaten, "kol çalışması, birim çalışması" olarak düzenlenmiştir. Yani DGÖ'leri içinde yer alan, kültür/sanat birimleri ve çalışma kollarından, profesyonellik adına çok şey beklemek yanlıştır. Doğrusu ise kültür, sanatı sevdiren, yaygınlaştıran yerler olarak bakmaktır.

Halkevleri fotoğraf kolu, fotoğraf sanatının saygınlığının sağlanması için şunları önermektedir:

* Fotoğraf sanatı ve fotoğraf ayrımının yapılarak, bu sanatın ilkelerinin ve kurallarının ortaya konması

* Fotoğraf sanatının saygınlığına ket vuran, sanatçıya ve esere saygı gösterilmeyen davranışların, yarışmaların, sergilerin vb. yok edilmesi ve bunlara karşı tavır alınması.

* Sanat ve düşün özgürlüğünü kısıtlayıcı, yok edici tüm uygulamalara karşı tavır alınmasını

* Fotoğrafın sevdirmesi ve yaygınlaştırılması için çalışmalar yapılması, yapılan çalışmalara destek olunması.

* Sergi ve gösterilerin belirli düzeylerde olması için, fotoğraf sanatının kurallarından ödün vermeyerek, değerlendirme, inceleme ve tartışmaların yapılması.

* Tüm bunların özgürce ve değerince oluşması için geniş bir örgütlenme içinde hareket edilmesi

* Sanatçının emeğinin sömürüldüğü, yapıtının sanat dışı amaçlarla kullanıldığı yarışma, organizasyon vb. etkinliklere karşı açık tavır alınması.

Sekiz yıl aradan sonra yeniden açılan ve ülkemizde geniş bir örgütlenme ağı oluşturan Halkevleri içinde fotoğraf sanatı da yerini almıştır. Ki, hiç bir fotoğraf derneği, Halkevleri kadar yaygın değildir. İşte bu özelliğinden dolayı Halkevleri, fotoğrafın sevdirilmesine ve etkinlik olarak yaygınlaştırılmasına en fazla katkı sağlayacak bir örgütlenmedir.

Tüm sanatlar özgür ortamlarda gerçek değerini bulur. İşte Halkevlerinin birincil görevi, temel hak ve özgürlüklerin kazanılması ve demokrasinin yerleşmesi mücadelesidir. Bu mücadele ise, sanatın özgürlüğü için tek şarttır. Bu nedenle tüm sanatçıları ve emekçileri bu mücadelede yanımızda görmek en büyük mutluluktur¹⁶⁹ diye konuşmaktadır.

---

¹⁶⁹ Yücel ÜNLÜ, Demokratik kitle Örgütleri (DGÖ) ve Halkevleri İçinde Fotoğrafın Yeri, **AFSAD 3. Fotoğraf Sempozyumu**, 27-28 Mayıs 1989, Ankara, s.95-98.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KÖY ENSTİTÜLERİNDE FOTOĞRAFİN YERİ

4.1. KÖY ENSTİTÜLERİNDE FOTOĞRAF

Köy Enstitülerine öğretmen yetiştirmek ve köy araştırmalarına merkez olması için Hasanoğlan Köy Enstitüsü bünyesinde 3 yıllık bir Yüksek Köy Enstitüsü açıldığını belirten Niyazi Altunya, burada 8 değişik bölümün hizmet verdiğini söylemektedir. Bu bölümler sırayla;

1. Güzel Sanatlar Kolu
2. Yapıcılık Kolu
3. Maden İşleri Kolu
4. Hayvan Bakımı
5. Kümes Hayvancılığı Kolu
6. Köy ve Ev El Sanatları Kolu
7. Tarla ve Bahçe Ziraati Kolu
8. Zirai İşletme Kolu'dur¹⁷⁰.

Söz konusu kolların bir çoğu Köy Enstitülerinde de ders kapsamı içinde görölmekteydi. Fotoğraf dersleri de Köy Enstitülerinde Sanat Eğitimi Kapsamında zorunlu ders olarak bulunan Resim-İş dersi içerisinde kurs konuları arasında yer almaktadır. Köy Enstitülerinin 1943 yılı Eğitim Programının Resim-İş derslerini anlatan kısmına bakacak olursak;

---

¹⁷⁰ Dr .Niyazi ALTUNYA, **Köy Enstitüsü Sistemine Toplu Bir Bakış**, Kelebek Matbaası, Ankara, 2005, s.21.

Resim-İş Dersi haftalık ders dağıtım çizelgesinde, her sınıfta 1 ders saatidir. Resim dersinin başlıca amaçları, öğrenciyi gözlemlerini ifade etmeye alıştırmak renk ve biçim zevkini geliştirmek, teknik derslerde verilmeyen iş resmi türlerini öğretmek, ilkokul öğrencilerinin gelişim basamaklarını tanıtmak ve öğretim tekniklerini tanıtmaktır.

Konular, ders ve kurs konuları olarak iki bölüme ayrılmıştır. Ders konuları arasında, hayalden serbest konulu resim, doğadan renkli, kurşun kalemle ve mürekkeple resim, modelaj ve grafik çalışmaları sayılmaktadır. Kültür derslerinin konularıyla ilgili çalışmalar olarak şemalar belirlenmiştir.

Kurs konuları arasında, mukavva işleri ve ciltçilik, tahta oymacılığı, fotoğrafçılık, süslemecilik, hayvan ve bitki koleksiyonculuğu, ilkokullar için ders araçları yapımı sıralanmaktadır. Ayrıca bir notla, olağanüstü yeterlilik gösteren çocuklar için özel çalışmaların düzenlenmesi istenmektedir¹⁷¹. Bu dersin amacı ise 1947 yılı Eğitim Programında *öğrenciye sanat değeri olanla, olmayanı ayırabilme becerisi kazandırmak; Türk Sanatının ve sanat yapıtlarının özelliklerini tanıtmak ve sevdirmek*¹⁷² şeklinde belirtilmiştir.

İsmail Hakkı Tonguç'un 1933 yılında yazdığı İş ve Meslek Terbiyesi adlı kitabın 1974 yılındaki baskısında belli bir öğrenme süresi isteyen meslekler başlığı altında 55.madde de Fotoğrafçılık yer alırken, 56. maddede de Ressamlık bulunmaktadır¹⁷³.

Çifteler Köy Enstitüsü, Yüksek Köy Enstitüsü ve Gazi Eğitim Enstitüsü çıkışlı olan Galip Akın, enstitüde müzik çalışmalarının yanı sıra, sürekli şekilde yapılan resim çalışmalarının öğrencileri geliştirdiğini, Fotoğrafın bir sanat dalı olarak kendilerine öğretildiğini belirtmektedir¹⁷⁴.

¹⁷¹ **Köy Enstitüleri Öğretim Programı**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1943, s.114-116.

¹⁷² **Köy Enstitüleri Öğretim Programı**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1947, s.155-156.

¹⁷³ İsmail Hakkı TONGUÇ, **İş ve Meslek Eğitimi**, TÖB-DER Yayınları:1, Ankara, 1974, s.141

¹⁷⁴ Galip AKIN, **Tonguç'un Kır Çiçekleri**, Güldiken Yay., Ankara, 1998, s.32

Mehmet Duru da, Köy Enstitüleriyle ilgili anılarında “*Birinci sınıfa başladığımız ilk aylar içerisinde 2 resim öğretmeni atandı enstitümüze; Nevide ve Kemal Gökay çifti. Ama Resim-iş derslerini yapabileceğimiz özel bir dersliğimiz yoktu henüz. Yapı-Sanat başı, resim öğretmenlerinin de önerilerini alarak bir Resim-İş dersliği projesi hazırlamış. 50 kişilik bir sınıfı resim sehpalarıyla birlikte alacak büyüklükte bir salon. Resim öğretmenlerimizin resimlerimizi inceleyebilecekleri ve gerektiğinde fotoğraf çalışmaları için karanlık oda haline getirilebilecek bir oda ve depodan oluşan tek katlı bir yapı projesi. Nevide Gökaydın resim, heykel; Kemal Gökaydın yazı ve fotoğrafçılık derslerine giriyordu*”¹⁷⁵ demektedir. Fakat kendisiyle telefonda görüştüğüm Nevide Gökaydın, o yıllarda eşinin askere gitmesi nedeniyle fotoğraf derslerinin gerçekleşmediğini, askerlik dönüşünde de Kemal Bey’in Öğretici Filmler Merkezi’nde görev aldığını, bunda Şinasi Barutçu ile olan yakın arkadaşlıklarının da rolü olduğunu belirtmiştir.

Yine İvriz Köy Enstitüsü çıkışlı olup, Gazi Eğitim Enstitüsü mezunu olan yazar Mevlüt Kaplan da “*...Enstitüde herkes etkinlik içindeydi. İlgili alanlarına göre müzikle, okumayla, sanatla, resim çizmekle, fotoğraf çekmekle ilgilenilirdi. ...*”

“*...Enstitülerdeki Resim-İş, Yazı ve Fotoğrafçılık geniş uygulama alanı buluyordu. Konular birbiriyle ilişkili ve destekler nitelikteydi. Bu dersler görüş ve yeteneği gerektirirdi. Konularla ilgili ders araçlarının çoğu dersliklerde yapılırdı. Arkadaşlarımızın bazıları fotoğraf makinelerini kendileri yapardı. Üstün başarı gösterenler ise yüksek öğrenime hazırlanmaları için desteklenirdi*”¹⁷⁶ diye yazmaktadır.

İsmail Hakkı Tonguç’un ve Hüsnü Gürsel’in Köy Enstitülerinde yaptığı fotoğraf çalışmaları farklılık göstermektedir. Tonguç belgeleme amaçlı fotoğraflar çekerken, Gürsel bu enstitülerde fotoğrafın teknik işleyişini öğrencilerine anlatıyordu. Şimdi bu iki ismin fotoğraf adına yaptıklarına bir göz atalım.

¹⁷⁵ Mehmet DURU, “Köy Enstitülerindeki Müzik ve Sanat Eğitiminden Günümüze”, **Yeniden İmece Dergisi**, Sayı:9, İzmir, Kasım 2005, s.62-63.

¹⁷⁶ Mevlüt KAPLAN, **Aydınlanma Devrimi ve Köy Enstitüleri**, Özgür Eğitim Yay., İzmir, 2003, s.76, 147

4.2. İsmail Hakkı Tonguç

Tonguç, köy enstitülerinin alt yapısını hazırladıktan sonra bütün gelişmeleri zaman zaman Anadolu'ya yaptığı yolculuklarla zaman zaman da Ankara Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsünden takip ediyordu. Tonguç, köy enstitüsü müdürlerine, kendisine belirli aralıklarla o enstitüde yapılan aktiviteleri, durumlarını, çalışmalarını, koşullarını gösteren fotoğraflar yollamasını istemiştir. Bu enstitülerde fotoğraf, ya oradaki bir ğretmen tarafından ya da varsa yakın bir yerleşimdeki fotoğrafçı vasıtasıyla çekilmektedir. Bu yüzden merkeze gönderilen bu fotoğraflara çekenin adı, tarihi v.b yazılar yazılmıyordu. Ancak büyük kısmının Tonguç tarafından Anadolu gezilerinde ve Hasanoğlan'da çektiği bilinmektedir. Bu fotoğraflarda amaç, sanatsal, estetik bir dışavurum yaratmaktan ziyade o enstitülerdeki koşulların ve eğitimin durumun belgelenmesine yöneliktir. Söz konusu bu fotoğrafların orijinaleri Engin Tonguç tarafından Prof.Dr.Oğuz Makal ile AFSAD yesi Necmettin Klah'da verilmiş olup, bu fotoğraflar Güzel Sanatlar Eski Genel Müdürü Mehmet zel tarafından 1997 yılında Kültür Bakanlığı tarafından *Köy Enstitüleri* adıyla yayımlanmıştır.

UNESCO, 28. Genel Konferansında "*tanınmış kişilerle tarihsel olaylar 100. yildnmn anma programı*" erevesinde 1997'yi Uluslararası Hasan Ali Yücel (17 Aralık 1897-26 şubat 1961) Yılı olarak kabul etti. Kültür Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürü olan ve kendisi de Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü mezunu olan Mehmet zel tarafından 1997 yılında İsmail Hakkı Tonguç'un çektiği 220 fotoğraf ve konuya ilişkin Eğit-Der Eğitim Müzesi'nde bulunan fotoğraflardan oluşturulan büyük çaplı albümün geliştirilmiş 2. baskısını yayımlandı.

TONGUÇ'un fotoğraf merakı ise, Almanya'ya resim eğitimi için gittiği yıllarda, orada fotoğraf derslerinin de olması ve yine aynı yıllarda Almanya'da bulunan, burada grafik ve fotoğraf eğitimi alan şinasi Barut ile olan arkadaşlıkları önemli bir rol oynar. Zaten İstanbul Erkek ğretmen Okulu'ndan mezun olan bu iki arkadaş, Almanya dönüşlerinde Gazi Eğitim Enstitüsü Orta iki arkadaşın yurda dönmesiyle birlikte Gazi Orta Muallim Mektebi Resim-İş Kolunun kurulunda

görev almışlardır. Şinasi Barutçu'nun ve İsmail Hakkı Tonguç'un Almanya'daki Bauhaus ekolünden etkilendikleri de göze çarpar. Zira Barutçu deneysel fotoğraflar da üretirken, Tonguç Bauhaus'un felsefesinden, iş ve eğitim anlayışından etkilenmiş ve Köy Enstitüleri'nin de bu yönde eğitim verilmesini, işlevselliğin ön planda olduğu çalışmaların yapılmasını sağlamıştır.

Tonguç'un fotoğraflarını teknik olarak incelediğimizde ise, zamanın Sovyet Propaganda fotoğrafçılarının çekim tekniklerine benzer diyagonal, alt açı veya iş sırasında çekilmiş, idealize edilmiş tarzda fotoğraflara da rastlamaktayız. Tonguç'un çektiği fotoğraflardan oluşan *Köy Enstitüleri* adlı kitaba baktığımızda da, memleketin genel durumunu, sosyal, ekonomik ve kültürel ipuçlarıyla ortaya koyduğu belgesel tarzda fotoğrafların yanı sıra, sanatsal yorumun ön planda olduğu, değişik kompozisyon ve açı kombinasyonlarının denendiği fotoğraflarda dikkati çeker.

Alexander Rodchenko

Öncü, 1930

(solda)

İsmail Hakkı TONGUÇ
Köy Enstitüsünde Müzik,

Tarihi Belirsiz

(sağda)

Mikhail Grachev,

Büyük Fergana Kanalı, 1939

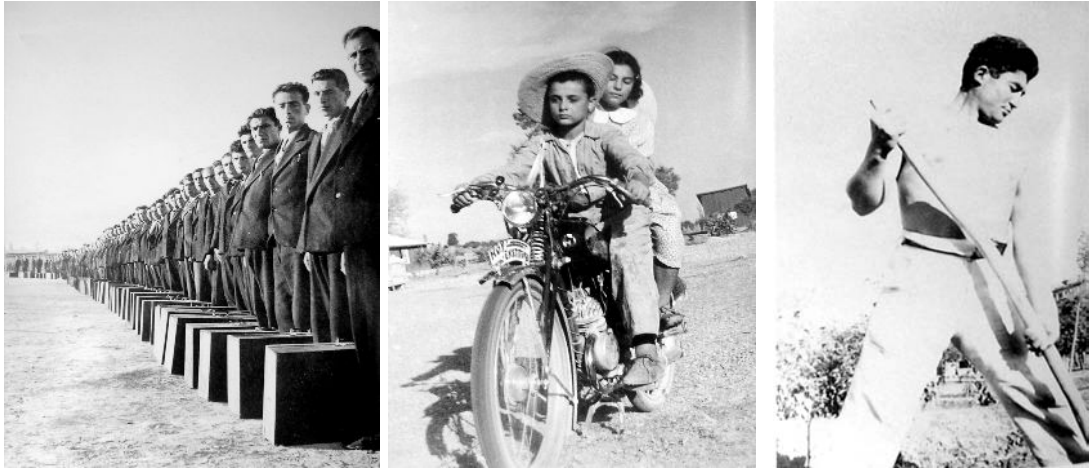
İsmail Hakkı Tonguç,

Tarihi Belirsiz

Söz konusu fotoğraflara baktığımızda genelde artistik kaygı taşımamalarına karşın insanı derinden etkileyen bir anlatım vardır. Anadolu çocuklarının yoksulluk içinde yaşama tutunma, üretme ve öğrenme direnci yanında, toprağına bağlı köklü değerleri olduğunu da duyumsamaktayız. Taş kıran, motor binen, mandolin çalan, ekip biçen, dans eden, tarla süren, yol ve okul inşaatında çalışan öğrenciler, kısıtlı olanaklar içinde uygarca yaşama umudunu yeşertme savaşıını vermektedirler.

Yukarıdaki iki ayrı örnekte de görüldüğü gibi Sovyet fotoğrafçılarla, İsmail Hakkı Tonguç'un çekim kriterleri zamanın belgeleme aracı olmasının yanı sıra o ülkenin rejimlerinin, ideolojisini ön planda tutan ve halkı yönlendiren bir anlayış taşımaktadır. Zaman zaman da, artistik çabalar ve sıra dışı kompozisyonlar ortaya çıkmıştır. Bir ihtimal olarak da, Sovyetler Birliği ve Almanya ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti arasındaki sıcak ilişkiler nedeniyle ve gerek Barutçu'nun gerekse Tonguç'un devletin üst kademelerinde görev almış olmaları ve fotoğrafla iç içe yaşamaları, çeşitli yabancı fotoğraf dergileri ve kitaplarının onlara daha kolay ulaşmasını sağlamış ve bunlara benzer şekilde eserler yaratmaya çalışmış olma ihtimalleri de gözardı edilemez.

Güneşle iç içe yaşayan gençler, omuzları ve başları dimdik halde sıralanmış, ayaklarının diplerinde kendi yaptıkları tahta bavullar, eğitimci olarak köylerine gitmek için yola çıkmak üzereler. Tümünün üstünde birörnek takım elbise, mendil ceplerinde birer kalem.

Söz konusu fotoğrafların gücü; İsmail Hakkı Tonguç'un bastığı toprağın uygarlığını, insanının zenginliğini, fakirliğini, umutlarını, içinden yetişen biri olarak bilmesinden, tanınmasında onları hücrelerinde duyumsamasından kaynaklanmaktadır.

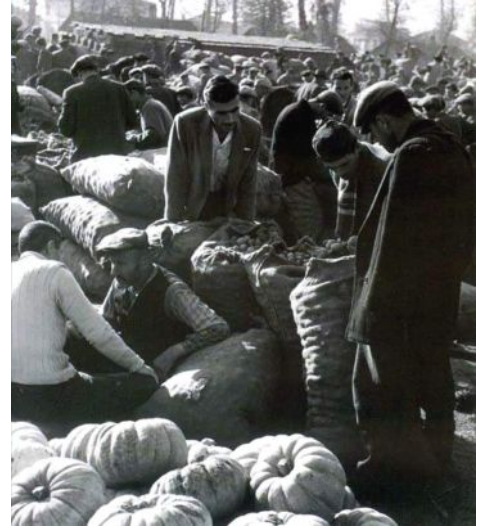
4.3. Hüsnü Gürsel

1925 yılında Adapazarı'nda doğan Gürsel, Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü'nden 1948 yılında mezun oldu. Köy Enstitüleri, öğretmen okulları ve orta okullarda toplam 32 yıl görev yaptı. 1948 yılından beri fotoğraf sanatıyla uğraşan Gürsel, çeşitli özel sergiler açarak, ulusal ve uluslar arası sergi, bienal ve yarışmalara katıldı ve ödüller aldı.

Yurdumuzda yapılan çeşitli uluslararası fotoğraf yarışmalarında seçici kurul üyeliği görevlerinde bulundu. 1994 yılında "Baba ve Oğulları" adlı fotoğraf sergisini iki oğlu Barbaros Gürsel ve Fatih Gürsel ile açma mutluluğuna erdi. Halen Adapazarı'nda Tanıtım Fotoğrafçılığı yapmak olup, AFSAK kurucu üyesi, İFSAK ve KASK onur üyesidir.

Hüsnü Gürsel'in Adapazı'nda 1940'lı yıllarda çektiği iki fotoğraf.

Hüsnü Gürsel ile 2006 yılının Mart ayında yaptığım röportajda gerek enstitülerdeki fotoğraf çalışmaları üzerine, gerek köy enstitülerinin kapatılması ve kendi yaşamı içinde köy enstitüsündeki çalışmaları açısından aşağıda söz konusu görüşmeyi aktarmamın, konunun daha iyi anlaşılması açısından yararlı olacağını düşünüyorum.

Murat Ervin : Köy Enstitüleriyle tanışmanız nasıl oldu?

Hüsnü Gürsel : Gazi Eğitim Enstitüsü'nden mezun olduktan sonra kendi isteğimle Kastamonu Göl Köy Enstitüsü'ne gittim. Çünkü son sınıftayken bir asistan geldi

bize. İvriz Köy Enstitüsünde çalışmış bir asistan geldi. Modelaj atölyesindeyiz, modelaj çalışması yaparken. Hüseyin Özcan diye bir büyüğümüzü. O dedi ki: “Köy Enstitülerine gitmek isteyen var mı?” son sınıftayız, kimseden ses çıkmadı. “Ben giderim” dedim. Çünkü kafamda köy enstitülerinde çok rahat mesleğimizi yürütebileceğimiz, resim ve iş derslerini yürütebileceğimiz kafamda öyle tasarlamıştım ve o şekilde. “Hemen” dedi “mezun olur olmaz atamanız yapılacaktır Kastamonu Göl Köy Enstitüsü’ne”. Çünkü Kastamonu Göl Köy Enstitüsü müdürü o zaman rahmetli İsmail Sefa Güner. Bu asistan daha önce İvriz’de beraber çalışmışlar o bakımdan aralarında bir münasebet var. Hakikaten mezun olur olmaz Göl Köy Enstitüsü’ne atamam oldu. O zaman Köy Enstitüleri İlköğretim Genel Müdürlüğü’ne bağlıydı. Kastamonu’ya gittik. Tabi onun bir çok avantajları vardı. Mesela bekar geziyorsunuz hiç olmazsa yatacak yer veriliyor. Okulun yemeğinden yararlanıyorsunuz, okul yatılı olduğu için bütün okul dersleriyle ilgili malzemeler okul tarafından öğrencilere veriliyor. Bu da sizin çok daha rahat çalışmanızı temin ediyor. O bakımdan Kastamonu Göl Köy Enstitüsü’ne gittim.

M.E. : Fotoğraf dersleri vermeye de bu Köy Enstitüsü’nde mi başladınız?

H. G. : Orada doğrudan doğruya ders vermek değil de, çeşitli eğitici kollar vardı, orta dereceli okullarda da bu vardır. Fotoğrafçılık eğitici kolunu da ben aldım. Bu ders olarak değil, tamamen öğrencinin isteğiyle ilgiliydi.

M. E. : Enstitüde bu kol çalışmalarını yürütebilecek teknik koşullar sağlanmış mıydı?

H. G. : Tabi yer yoktu. Rahmetli İsmail Sefa Güner bir kümes vardı, o kümeslerden birini bize verdi. Öğrencilerle birlikte o kümesin badanasıydı, temizliği her şeyini yaptık. Orası bizim karanlık odamız, tab odamız olarak kullanılmaya elverişli hale getirildi. Gündüz köy enstitüsünde elektrik yok ancak akşam hava kararırken cereyan veriliyordu ve filmleri tab etmek için gün ışığından yararlanıyorduk. Gün ışığından nasıl yararlanıyorsun? Güneşi alabilecek bir delik yapıyorsun ondan sonra yansıtıcı ayna bu gelen ışığı yukarıya yansıtıyorsunuz, oradan da tab için kartı

bastırıyorsunuz, bir, iki, üç, beş neyse sayıyorsun ve ondan sonra banyoya koyuyorsun. Şartlar öyle. Bu şekilde başladık çalışmaya. Meraklı öğrenciler vardı, onların çekmiş oldukları fotoğrafları, evvela filmleri banyo etmesini öğretiyorduk. Hatta bir gün bir film banyo edeceğiz banyoların şişelerini değişik yapmışlar, banyolar karışmış. Filmi çıkardık bembeyaz. Bu şekilde aksilikler de oluyordu.

M. E. : Siz ilk serginizi de burada mı açtınız?

H. G. : Evet, ben ilk sergimi Kastamonu Göl Köy Enstitüsü'nde 1950'de açtım. Ama tabi bugünkü şartlarda değil, normal 18*25 boyutunda. Çerçeveleri de kendimiz yapamıyorduk Kastamonu'daki bir fotoğrafçı arkadaşına rica etmiştik ve kendime ait olan 5-10 tane fotoğrafla ilk sergimi açmış oldum.

M. E. : Açılışta İsmail Hakkı Tonguç veya başka yöneticiler katıldı mı?

H. G. : Yok. Zaten İsmail Hakkı Tonguç'la da hiçbir zaman karşılaşmadım.

M. E. : Köy Enstitülerinde yaşadığınız fotoğrafla ilgili bir anınız var mı?

H. G. : İsmet İnönü Göl Köy Enstitüsü'ne teşrif ettilerdi. 17 Nisan Köy Enstitülerinin kuruluş tarihidir ama rahmetli İnönü okulumuza 19 Nisan'da teşrif edebildi. Çünkü bir geziye çıkmıştı, o geziden ancak 19 Nisan'da bizim enstitümüze gelebildi ve orada bir karşılama töreni ve onlarla ilgili bir fotoğrafları ben çektim. Daha sonra o fotoğrafları 18*24 olarak büyütüp, müdür beyin odasına asmıştık. Çünkü müdür beyle de ilgili. 1950 seçimlerinde Demokrat Parti iktidara geldi ve zaten Demokrat Parti bu köy enstitülerini seçim malzemesi yapmıştı, kız ve erkek öğrencileri ben ayıracağım demişti. Netice itibariyle 1950 seçimlerinde Kastamonu Göl Köy Enstitüsü'nde seçim sandığı vardı, o seçim sandığında bütün oylar CHP'ye çıkmıştı. CHP'ye çıkan o oylardan dolayı yeni kurulan Demokrat Parti milletvekilleri bunu kendilerine yedirememişler ve şikayet konusu yaparak "olsa olsa bunu Köy Enstitüsünün müdürü İsmail Sefa Güner kendi kadrosundaki bütün kişileri etkilemiştir, bunun için buradan CHP'ye oylar çıkmıştır" diye bakanlık müfettişleri

geliyor ve tabi müdür beyin odasında benim çektiğim o, İnönü'yle çekilmiş fotoğrafları görünce “derhal bunları kaldırın” diyorlar. Bir resim öğretmeni arkadaşımız vardı Tayfun Bey, o da öğrencilere mezun olurlarken işçilerle ilgili konular vermiş, hem kaligrafları geliştiren hem de resimlerini ilerletmeleri bakımından bir kitapçık vardı. Bunun içinde bunu ciltleme vesaire de var. Onlar da dolapta duruyor. Bakanlık müfettişleri orayı da kontrol ediyorlar “bunlar nedir” diye soruyorlar. “İşte öğrenciler için kitapçıklar çıkarıyoruz. Bunun yazarından, çizerinden, cildine kadar öğrencilerimiz hazırlıyor ve bize bunları bu şekilde teslim ettikten sonra mezun ediyoruz” dedik. İşçi kesimini ele aldığı için “vay işte bunlar komünist. Siz komünistlik propagandası yapıyorsunuz” diye bu öğretmeni de tersliyor bakanlık müfettişleri. Ondan sonra ben askere gittim.

M. E. : Daha sonra Beşikdüzü Köy Enstitüsü maceranız başladı.

H. G. : Evet, 1950 Kasımında yedek subay olarak askere gittim. Yedek subaylığı yaptıktan sonra o yıl askerden daha terhis olmadan bizim kurularımız çekilmiş ve herkesin yeniden atandığı Köy Enstitüleri belli olmuş. Ben İstanbul'da askerliği yapmışım, Adapazarı'na gitmek üzere Haydarpaşa Garı'na geldim. Arkadaşlardan biri dedi ki; “Ya bizim atamalarımız yapılmış”. Nerde yazıyor? “Ulus Gazetesi'nin dünkü sayısında neşredilmiş” ve kendisi öğrenmiş tabi bi gün önceki gazete olduğu için iade edilmiş gazeteler. “Nerede buluruz” dedik, “Kadıköy'de bulursunuz” dediler. Haydi Kadıköy'e geçtik. Daha trenin kalkmasına vakit vardı. Gazeteyi bulduk, aldık hakikaten Trabzon Beşikdüzü Köy Enstitüsü. Neyse oraya gittik. Barbaros'da bu büyük oğlum 1950 doğumludur o köy enstitüsünde doğdu. Beşikdüzü deniz kenarında bir köy enstitüsü. Diğer köy enstitülerinden farklı olarak balıkçılık birimi vardı. Karadeniz'de o yıllarda en büyük hamsi akınları oluyordu. Köy enstitüsüne ait balık ağları, tekneleri filan vardı. Orada yeni arkadaşlarla tanıştık.

M. E. : Orada da fotoğraf çalışmalarına devam ettiniz.

H. G. : Fizik-Kimya öğretmeni Sait Aydemir diye çok kıymetli bir öğretmen arkadaş

vardı. Dolayısıyla o arkadaşla gayet iyi anlaşıyorduk. Fotoğrafa da meraklıydı. O yıllarda Beşikdüzü Köy Enstitüsü, Karadeniz sahil yolunu ikiye bölüyordu. Bir tarafta derslikler, idari binalar diğer tarafta yemekhane, yatakhane filan. Sait beyin laboratuvarı yolun karşısındaydı. O kadar öğrencileriyle ilgilenen bir arkadaştı ki, geceleri laboratuvara gelir bir gün sonraki bütün deneyleri hazırlar öyle eve dönerdi gece. Birde sabahları etüt saati vardı. O etüt saatini ve birinci dersi boş bırakmışlardı. O zamanlarda basit ders araçları yapabilme için kurs vardı. Biz (Sait Bey, ben ve başka bir iş öğretmeni arkadaş) bu kursu idare ediyorduk. Fotoğraf için de bir çalışma yaptık. Beşikdüzü'nde o yıllarda hem kırtasiye hem de kitaplar satan bir dükkanda fotoğraf makineleri de vardı. Biz oradan Zeisscon 35 mm.'lik bir fotoğraf makinesi satın aldık kendimiz için. Ama nasıl aldık? Evvela Sait'e taksitle aldık onu ve taksitleri ikimiz ödemek kaydıyla. Taksitler bittikten sonra aynı makineden bir tane de bana aldık. O şekilde ilk fotoğraf makinelerimize sahip olduk. Ama Kastamonu Göl Köy Enstitüsü'nün 6*9 körüklü bir Zeisscon fotoğraf makinesi vardı. Zaten o makineyle biz kurslarda öğrencilere gösteriyoruz, çekim yapıyoruz. Ama burada doğrudan doğruya bizzat kendimizin oldu makineler.

M. E. : Derken ikinci serginizi de burada açtınız.

H. G. : Evet, 1954'de Trabzon'da açtım. Yine o günkü şartlarda öyle büyütme filan yok yine Trabzon'da Kitabi Hamdi diye bir yer var hem fotoğraf tab ediyor, fotoğraf malzemeleri satıyor, agrandizörleri de var ve orada büyütmelerini yaptık 18*24 büyüklüğünde. O zaman en büyük fotoğraf boyutumuz o kadardı. Yine karton paspartularla bir oto malzemeleri satan dükkan bulduk. O zaman galeri yok bir şey yok. Bu dükkanın büyük vitrinleri vardı. Tabi Sait Bey Trabzon Maçkalı olduğu için tanıdıkları vasıtasıyla orada 1954'de fotoğrafları vitrine dışarıdan görülebilecek şekilde monte ettik. Dışardan geçenlerde içeriye girmeye gerek kalmadan fotoğrafları oradan izleme olanağı buluyordu.

M. E. : Daha sonra Arifiye'ye geldiniz.

H. G. : Ben 1954 yılında Beşikdüzü ve Arifiye Öğretmen Okulları'nda görev

yaptım. Arifiye’de yine fotoğrafçılık kolu vardı. Bu fotoğrafçılık kolunu da coğrafya öğretmeni Esat Bilginsoy yönetiyordu. Bu arkadaşımız gayet güzel İngilizce biliyordu. Bu yıllarda Amerika’da çıkan fotoğraf dergilerini getiriyor ve onlardan tercüme ediyor, bilgisini arttırıyor ve fotoğrafçılık kursunda olan öğrencilere de bu bilgilerini aktarma fırsatı buluyordu. Kendisi İstanbulluydu, vakti hali de gayet iyiydi hatta onun arabası bile vardı. Onun bir de Rolleflex makinesi vardı. O makineyi İstanbul Tünel’de o zaman Herald Marker diye bir fotoğraf malzemeleri satan müessese vardı. O makineyi de oradan almış fakat ilk akşam bakarken elindeki bir ağırlığı vizöre düşürmüş ve camını çatlatmış. Benim elimde o ortaklaşa aldığımız makine var. Esat bey “ben makineyi sana satayım” dedi ve sattı. Kendi Herald Marker’den daha yenisini, daha üst modelinden aldı ve bu şekilde 6*6’lık bir Rolleflex makinenin sahibi oldum. Sonra Arifiye’deki fotoğrafçılık kolu yönetimi Esat Bilginsoy’a aitti. Bunun sonucunda ben Barbaros ilk okulu bitirdi ama orta dereceli okul yoktu. Bu yüzden ben de Adapazarı’na naklimi istedim ve Adapazarı Ortaokulu’na geldim ve benim fotoğrafla ilgili çalışmalarım hiçbir zaman aksamadı. Tabi bu şartlardan sonra ben Arifiye’deyken Esat Bey’den de yararlandım. Dediğim gibi İngilizcesi kuvvetli ve Amerikan fotoğraf dergilerine aboneydi ve çeviriler yapıyordu.

M. E. : Köy Enstitülerindeki fotoğraf çalışmaları, dersleri, eğitsel kollarının Türk Fotoğraf Sanatının gelişiminde bir katkısı olduğunu söyleyebilir miyiz?

H. G. : Şimdi doğrudan doğruya köy enstitülerinde fotoğraf dersi olduğunu hatırlamıyorum. Ancak bu şekilde eğitsel kollar içinde fotoğrafçılık kolu da faaliyet gösteriyordu. İlgisi olan öğretmenler bu eğitsel kolları yürüttüler ve buralarda az veya çok fotoğrafa katkıda bulundular. Rahmetli Şinasi Bey 1932 yılında Almanya’dan dönünce Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü’nün resim-İş bölümüne atandığında fotoğraf derslerini programa aldırıyor o günden itibaren Almanya’dan itibaren Türkiye’de de bir çok yarışmalara katılıyor ve o yarışmalarda ödüller alıyor. Sonuçta Türkiye’deki sanat fotoğrafının temelini atan kişi olarak bugün hafızalardadır. Tabi Şinasi Barutçu’nun bulunduğu o dönemlerde, harp yıllarının II’nci Dünya Savaşı’nın krizleri hala devam ederken biz film bulamıyoruz. Ankara

piyasalarında askeri bölgelerde tarihi geçmiş, atılmış filmler piyasaya ara sıra çıkar ve o şekilde bayat bayat bakmadan film alınır. Ama gerek Şinasi Barutçu'nun, gerek Vedat Nedim Tör'ün Halkevleri ve Köy Enstitülerinde kültür, sanat ve iş ağırlıklı çalışmaları başlatmaları, fotoğrafın da bu kurumlarda öğretilmesi, Türk fotoğraf sanatına bir temel teşkil etmiştir.

M. E. : Zamanında Köy Enstitülerinde sizden fotoğraf konusunda eğitim almış öğrencilerinizle karşılaştınız mı? Yada o isimlerden bugün hala fotoğraf çekmeyi sürdüren, bildiğiniz öğrencileriniz var mı?

H. G. : Yok, rastlamadım. Aşağı yukarı bizim köy enstitüleri serüvenimiz bu şekilde oldu.

M. E. : Peki hocam, fotoğraf kol çalışmalarında daha çok teknik ağırlıklı bilgiler mi veriliyordu Köy Enstitülerinde?

H. G. : Tabi, tabi. Kadraj bilgisi, diyafram, enstantane ayarları filan öğretiliyordu. Teknik ön plandaydı. Bir kere enstantane, diyafram, hangi açıdan nasıl çekersen ne olur, ışık nasıl olur falan bunlardı. Bu eğitsel kollarda, iştirak eden öğrencilere bu şekilde bilgi veriliyordu. Bir de tab hususunda bilgi veriliyordu.

M. E. : Peki hiç öğrencilerin çekimlerinden oluşan bir sergi açıldı mı?

H. G. : Yok, açılmadı. Yani benim bulunduğum yerlerde hiç açılmadı.

M. E. : Şöyle düşünersek; Kurum olarak Halkevleri başı çekerken, Köy Enstitüleri ile birlikte fotoğrafın devlet katında kurumsallaşması adına öncü görevini yürüttüler diyebilir miyiz?

H. G. : Tabi, yürüttüler. Burada birinci planda Halkevleri; kendi yarışmaları için şartname bile hazırlamışlardı.

M. E. : Türk Fotoğrafının temel taşları diyebileceğimiz Şinasi Barutçu, İhsan Erkiş, Baha Gelenbevi, İlhan Arakon vb. isimler var. O günlerden sonra Türk Fotoğraf Sanatına yöne vermiş başka bir isim çıkmış değil. Bu isimlere de baktığımız da hep Halkevleri'yle bir şekilde ilişkisi olan kişiler. Acaba Halkevleri hiç olmasaydı Türk Fotoğrafı ne durumda olurdu? Yani yine bugünkü durumda mı olurdu?

H. G. : Hiç sanmıyorum, olmazdı.

M. E. : Köy Enstitülerinin kapatılmasını bir de sizden dinleyebilir miyiz?

H. G. : 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti "Köy Enstitülerini kaldıracağım, kız ve erkekleri ayıracağım" sözünü hakikaten yerine getirdi. Bütün 21 köy enstitüsünün kız öğrencilerini İzmir Kızıllı Köy Enstitüsü'ne yolladı. Buranın ismini de Kız Köy Enstitüsü olarak değiştirdi. Baktılar ki biz NATO'ya girdik, İzmir'de bir NATO karargahı kurma düşüncesi ile Amerikanlı komutanlar karargah için yer arıyorlar ve Kızıllı'ya geliyorlar. Kızıllı Köy Enstitüsü'nün ana binası da eski Amerikan Koleji binası. Bu suretle eski Amerikan Kolejinin NATO karargahı olmasına karar veriyorlar. Oradaki kız köy enstitülerindeki öğrencilerin yarısı coğrafi duruma göre Bolu'ya, yarısı da Trabzon Beşikdüzü Köy Enstitüsü'ne geliyor. Ben 1951'de Trabzon Beşikdüzü'ne gittiğimde erkek öğrenciler varken, bir yıl sonra kız öğrencilerin gelmesiyle Kız enstitüsü adını aldı. Bu bir geçiş dönemidir. Ondan sonra da burası Kız Öğretmen Okulu adını aldı ve Köy Enstitüleri adını ortadan kaldırdılar. Netice itibariyle oradaki erkek öğrencileri de çeşitli eski köy enstitülerine dağıttılar.

Biz Köy Enstitülerinin kapatılmasını hazmedemiyoruz. Bugünkü koşullarda Köy Enstitüleri kapatılmasaydı Türkiye'nin ne noktalara geleceğini tasavvur edebiliyoruz. Köy Enstitülerinin kapatılmasında yalnız muhalif partilerin değil, CHP'nin içindeki milletvekillerinin de ihmali var. Nasıl; adam toprak ağası, milletvekili seçilmiş. Toprak kanunu çıkacak, adamın işine gelir mi? Köy enstitülerinin ortadan kaldırılışında köy ağalarının da rolü vardır. Milletvekillerini etkilemişler. Nasıl etkilemiş? Köy enstitüleri, öğrenciyi köyden alıyor. O güne kadar anası, babası, kendi köyde ırgat (amele/işçi) olarak çalışmış ondan sonra köy

enstitüsüne geliyor, mezun oluyor ve aynı köye öğretmen olarak gidiyor. Öğretmen olarak gidince ağanın karşısına dikiliyor. Bu da ağanın işine gelmiyor. Dolayısıyla direkt olarak etkilemese bile, milletvekillerini etkiliyor ve köy enstitülerine karşı insanların artmasına sebep oluyor. Biliyorsunuz köy enstitülerinde üretme esas. Üreten bir insan olarak yetişiyorlardı ama şimdi tüketen bir toplumuz.

Aslında Köy Enstitüleri tam tatbik edilmiş (uygulanabilmiş) değil. Esas Köy Enstitülerinin tatbikatı şu olacaktı: Köye ekip olarak elemanlar gönderilecekti. İmamı köy enstitüsünden, öğretmeni köy enstitüsünden, hayvan sağlık memuru köy enstitüsünden, insan sağlık memuru köy enstitüsünden, bu şekilde aynı çatı altından çıkmış ekibi köylere yollamak. Dolayısıyla aynı çatı altından çıkmış olan kişilerin bir kere kendi aralarında bir ayrımcılık yapması mümkün olmazdı. Türkiye’de bunun sadece bir öğretmeni bir de sağlık memuru yapıldı. Nerede diğerleri, yok.

1954 yılında Arifiye Köy Enstitüsü’ne Tayland’dan İlköğretim Genel Müdürlüğü’nden iki elaman geldi. UNESCO, az gelişmiş ülkelere Türkiye’deki Köy Enstitülerini önermiş. Önerilen bu enstitüleri tetkik etmek üzere hükümetleri adına heyet olarak gelmişlerdi. Onlar Tayland’a döndükten sonra Türkiye’de uygulaması yarım kalmış olan esas Köy Enstitülerini orada yapmışlardır. Budist rahibi kendisinden çıkarmış, öğretmeni, sağlık memurlarını hepsini kendi bünyesinden çıkarmak suretiyle ekip olarak göndermiş. Köy enstitülerinin esasen tam olarak uygulanması bu şekilde olmalıydı.

SONUÇ

Halkçılık kavramı; işçi ve köylü kesimlerin, çalışarak emeği ile geçinen geniş kitlelerin çıkarlarını savunmayı amaçlayan siyasal bir harekettir. Günümüzdeki anlamıyla halkçılık bir siyasal akım olarak 19.yy'ın ikinci yarısında ortaya çıkmış olan köylücülük hareketidir. İlk olarak Rusya'da doğan bu köylücülük harekete o ülkenin deyimiyile *Narodnik* hareketi denmiştir. Bu hareketin amacı da kapitalizmin acımazlığını önleyerek, toplum halk arasındaki gelir dağılımını eşit tutmak ve toplumun gelişmesini sağlamaya yöneliktir¹⁷⁷. Bu hareket köycülüğü önemsemişler ve kahramanlarına büyük önem vermişlerdir. Söz konusu bu hareket çevre ülkeleri ve Türkiye'yi de ister istemez etkilemiştir. Fakat Atatürk'ün halkçılık anlayışı, Batı halkçılık anlayışı ile Rus *Narodnik* hareketinin sentezlenmesiyle oluşmuştur.

Atatürk söylevlerinde de Halkçılık bağlamında eğitim anlayışını şu şekilde dile getirmektedir; *“Eğitim politikamızın ana hatları şöyle olmalıdır. Ülkenin asıl sahibi ve topluluğumuzun asıl ögesi köylüdür. İşte bu köylüdür ki, bugüne kadar eğitim nurundan yoksun bırakılmıştır. Onunu için bizim izleyeceğimiz eğitim politikasının temeli önce var olan bilgisizliği ortadan kaldırmaktır. Bütün köylüye okumak, yazmak ve vatanını, ulusunun, dinini, dünyasını tanıtacak kadar coğrafi, tarihsel, ahlaksal bilgiler vermek ve hesap öğretmek eğitim politikamızın ilk hedefidir. Bu hedefe varmak, eğitim tarihimizde kutsal bir aşama oluşturacaktır”*¹⁷⁸.

Bu anlayışlar çerçevesinde aşama aşama Halkevleri ve halkodaları yanı sıra Köy Öğretmen Okulları, Eğitim Okulları ve Köy Enstitüleri kurulmuştur. Kuruluşunun ilk döneminde Halkevleri, Kemalist devrimin halka taşınması, yaygınlaşması ve anlaşılması üzerine ağırlık vermiş; bu amaçlar çerçevesinde kurslar düzenlemiş ve sosyal etkinlikler düzenleyerek halk ile siyasi kadroları bir araya getirerek kaynaştırmaya dikkat etmiştir. Atatürk'ün de belirttiği gibi köylünün de eğitimi için köylerde Halkodaları açılmış, bunlar şehirlerde Halkevlerinin yaptığı görevleri, buldukları köylerde yerine getirmiştir. Köy Enstitüleri hakkında Murat

¹⁷⁷ Anıl ÇEÇEN, *a.g.e.*, s.31-32.

¹⁷⁸ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt:2, Ankara, 1952, s.223.

Belge'nin de dediği gibi buralar “*Halkevlerinin Köye Taşınmış Biçimi*”¹⁷⁹ gibiydi. Ayrıca Köy Enstitüleri sayesinde de köylü bilinçlenmeye başlamış, kendi işini kendi yapar hale gelmiş ve ağalık sistemi çökmeye yüz tutmuştu. Fakat toprak ağası olan ve kimi CHP'lilerin de desteklediği, ağırlıklı olarak Demokrat Parti ve onun başındaki Aydınlı toprak ağası olan Adnan Menderes'in de isteğiyle bu iki eğitim ve kültür kurumu kapatıldı. Fakat asıl neden olarak halka, buraların komünist yuvası, amele yetiştiren okullar vb. suçlamalarda bulunun siyasiler, kendi çıkarları nedeniyle buraları kapattıklarını gizlediler. Çünkü mevcut olan toprak yasasına göre köy öğretmenleri, köyün toprağını okul adına işleyebilecek, buraya gerekli binaları yapabilecek yetkiye sahipti. Halkevlerinin kapatılma nedeni ise CHP'nin bir kurumu olması ve buralarda CHP propagandası yapılması idi.

Bu iki kurumu baktığımızda, kültür özelinde, bir çok alanda olduğu gibi, fotoğraf alanında da atılımlar gerçekleştirilmiştir. Özellikle Kemalist ideolojiyi yayma amacıyla ve Batı'ya Anadolu'nun durumunu gösterme adına ressamlardan yararlanılmış, görsel tarih oluşturma ve albümler hazırlanmasına yönelik amaç olarak fotoğraf kursları ve yarışmaları açılmış Othmar Pferschy yurt güzelliklerini tanıtmak amacıyla fotoğraf gezilerine çıkarılmıştır. Seyit Ali Ak'ın da dediği gibi 1950'lilere kadar olan süreçte, Türk fotoğrafında sanatsal arayışlardan ziyade, belgeleme, tanıtma amaçlı fotoğrafların çekildiği Romantik Dönem yaşanmıştır.

Gerek Halkevleri'nde gerekse Köy Enstitülerindeki fotoğraf çalışmaları Kemalist ideoloji çevresinde oluşmakla birlikte, özellikle köy enstitülerinde kol çalışması adı altında daha çok teknik bilgilerin verildiği, kadraj, diyafram, enstantene, karanlık oda vb. işlerin öğretildiği hazırlık çalışmaları yapılmıştır. Yüksek Köy Enstitüsü Mezunu olan yazar Pakize Türkoğlu ile yaptığım görüşmede, Tonguç'un amacının buralarda sanat fotoğrafını öğretme hazırlıkları içinde olduğunu, eğer köy enstitüleri kapatılmasaydı 5-10 yıl içinde bu aşamaya geçileceğini, her köy enstitüsüne karanlık oda kurulacağını belirtmiştir.

---

¹⁷⁹ Murat BELGE, **Radikal Gazetesi**, 10 Eylül 2004.

Nasıl Köy Enstitülerinde fotoğraf deyince aklımıza ilk İsmail Hakkı Tonguç ve Hüsnü Gürsel geliyorsa, Halkevlerinde fotoğraf deyince de Şinasi Barutçu gelir. Tonguç ve Barutçu'nun arkadaşlıkları daha lisedeyken başlamış, aynı liseden mezun olduktan sonra Tonguç resim, Barutçu ise grafik öğrenimi için Almanya'ya gitmişler ve burada fotoğrafla tanışmışlardır. Türkiye'ye döndükten sonra İki arkadaş Gazi Orta Muallim Mektebi Resim-İş Kolunun kuruluşunda görev almışlardır. Daha sonra her iki arkadaş da, bu iki öncü kurumun çalışmalarına yön vermişler; Barutçu Halkevleri'nde fotoğraf kursu açılmasını sağlayarak, gerekli eğitim programını hazırlarken, İsmail Hakkı Tonguç da, bizzat kendisinin çektiği belge niteliğindeki fotoğraflarla bir döneme ışık tutmuş ve köy enstitüsü öğrencilerinin bütün araç, gereç ve malzemeleri öğrenmesi adına fotoğraf kol çalışmalarının da başlamasını sağlamıştır.

Gerek Tonguç'un gerekse Barutçu'nun sanat ve eğitim adına devletin üst kademelerinde yer almaları, fotoğrafla ilgili yurtdışı yayınları elde etmelerini kolaylaştırmış, Barutçu Almanya'daki Bauhaus okulunun fotoğraf anlayışına ilgi duymuş ve benzer kompozisyonlar yaratırken, zaman zaman da Sovyet fotoğrafçılar gibi üstten, alttan, diyagonal tarzda fotoğraflar çekmiştir. Aynı şekilde Tonguç'da, Bauhaus'un temelini oluşturan işlevsellik ve estetik fikrinden hareketle, iş içinde eğitim anlayışıyla öğrencilerin yaratıcılıklarını ön plana çıkararak, fonksiyonel tasarımlar yaptırmış, bu yaratıcılığın ön plana çıkması için de sanatı kullanmıştır.

Halkevleri'nde fotoğraf eğitiminin başlamasına ve yarışmaların açılmasına önayak olan kişilerden biri de zaman Basın Yayın Genel müdürü olan Vedat Nedim Tör'dür. Tör, Halkevleri'ndeki fotoğraf yarışmalarının amacını şöyle belirtmektedir.

1. Gençlerde observasyon (gözlem) kabiliyetinin inkişafı (gelişmesi).
2. Sanat zevkinin işlenmesi

3. Dokümantasyon kaynaklarımızın çoğalması¹⁸⁰. Buradan da anlaşılacağı üzere Halkevleri gençleri sanata yöneltmeyi, onlardaki gözlem (observasyon) yeteneklerini sanat adına kullanılmasını öğretmek ve bu amaçlar doğrultusunda çekilecek fotoğraflarla ülkenin genel durumu hakkında belgesel nitelikte bir arşiv

¹⁸⁰ Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. EK: 3, s.4

oluşturulması şeklinde açıklanabilir. Burada Tör'ün belirtmemiş olmasına rağmen Halkevleri'nde fotoğraf ayrıca kollar arası ortak çalışmalarda diğerlerine yardımcı olmuştur. Örneğin Halkoyunları ekipleri yöresel oyunları fotoğraflar sayesinde derlerken, Müzecilik kolu da bölgelerindeki tarihi mekanları belgeleyip, onları kitapçıklar haline getirirken fotoğraftan yararlanmışlar (Bkz. EK: 7)

Halkevleri ve Köy Enstitülerinin Türk fotoğraf sanatının gelişimi süreci içindeki yerine baktığımızda; bugün için hala saygıyla andığımız o öncü isimlerin Halkevleri'nde yetiştiğini görürüz. Türk fotoğrafının temel taşlarını oluşturan Şinasi Barutçu, Nurettin Erkılıç, İlhan Arakon, Cafer Türkmen gibi isimler ya Halkevlerinin düzenlediği kurslara katılmışlar ya da yarışmalara katılıp, sergiler açmışlardır. Cafer Türkme'nin de söylediği gibi sırf bu kurumlarda fotoğrafın yer almış olması bile Türk fotoğrafına çok şey kazandırmıştır. Seyit Ali Ak'ın kitabında belirttiği; *“Bu yıllarda devlet, fotoğrafı özellikle ülke tanıtımı konusunda etkili bir medya olarak görmesine karşın doğrudan gelişmesine neden olacak köklü hiçbir önlem almamıştır”*¹⁸¹ düşüncesine katılmıyorum. Çünkü Barutçu bu dönem de Gazi Eğitim Enstitüsü'nde fotoğraf bölümünü açmıştır. O zaman için devlet himayesinde bulunan bu kurumda devletten izin almadan kişisel çalışmalar yapılması mümkün değildir. Ayrıca Halkevleri'nde fotoğraf sadece ülke güzelliklerini belirlemek amacıyla kullanılmamış, bu sanatın Türkiye'de ilk sivil deneyimlerini gerçekleştiren, onun temellerini oluşturan isimler, yurdumuzda fotoğraf sanatının gelişmesine katkıda bulunma amacı taşımıştır. Ankara Halkevi II. Fotoğraf Müsabakası Şartları ve Geçen Yıllık Fotoğraf Sergisi kitapçığının Umum Halkevleri Fotoğraf Sergisi Talimatnamesi başlığı altındaki 13. maddede yer alan *“Sergiye kabul edilecek eserlerin mahallin hususiyetini gösterir dokümanter bir kıymet taşıması bir tercih sebebi olabilir ise de daha ziyade bir sanat eserine malik olup olmadığı göz önüne alınmalıdır”* (Bkz. EK: 3) sözü de bunu doğrulamaktadır. Çünkü tek parti konumundaki CHP burada açıkça şunu söylemektedir: Önemli olan oranın güzelliğinin belirtilmesinden ziyade, bu fotoğrafın bir sanat eseri özeliği taşımasıdır. Dikkat edilecek olursa burada fotoğrafı çeken kişiyi serbest bırakarak onu belirli bir görüşe doğru zorlamamış, asıl önemli olanın sanat niteliği taşıması olduğu belirtilmiştir. Bu durumda da devletin fotoğrafı

---

¹⁸¹ Bkz. Seyit Ali AK, **Fotoğrafın İzinde Kırk Yıl**, s. 141, 196.

belli bir ideolojinin yaygınlaşması haricinde medya aracı olarak kullandığı ve sanat anlamında devletin fotoğrafa sahip çıkmadığını söylemek sanırım pek doğru olmaz.

Yukarıdaki sözler açık olarak fotoğraf sanatının gelişmesine yönelik estetik beklentilerin olduğunu göstermektedir. Halkevlerinin düzenlediği fotoğraf sergilerdeki eserlere baktığımızda ise, sanatsal arayışlar içerisindeki bazı isimler gözümüze ilişmekteyse de genelde konunun fotoğrafseverler tarafından tam anlamıyla anlaşılamadığı ve genelde arayış içinde buldukları anlaşılmaktadır. Fakat şu da bir gerçek ki, devlet fotoğraf malzemesi sağlanması konusunda yetersiz kalmış ve ilerleyen yıllarda kimi fotoğraf sanatçıları malzeme yokluğundan bu uğraşı bırakmak zorunda kalmışlardır. Bu nedenle de Türk Fotoğrafı bir sekteye uğramış, bir nevi duraklama dönemi yaşamıştır.

Halkevlerinin ikinci döneminde ise daha çok yeniden yapılanma sürecinin zorluklar içinde yaşandığı bir zaman dilimiyle karşılaşırız. Bu dönemde amaç, aynı ilkeler doğrultusunda kurslar düzenlemek olmuş fakat sadece Ankara Halkevleri Genel Merkezi'nde fotoğraf kursu açılmış, Erol Karaca ve Merter Oral burada fotoğraf kurslarına katılmış, daha sonra Oral, fotoğraf kursunu yönetmiştir. Söz konusu dönemde bundan başka Türkiye çapında bir kaç halkevinde fotoğraf sergileri düzenlenmiş fakat sergiler hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır.

Son dönem Halkevlerinde ise artan sınıf farklılıkları nedeniyle ezilenin, işçinin, zor durumda olanın yanında yer almaya başlanmış, söz konusu anlayış fotoğraf kurslarındaki anlayışa da hakim olmuştur. Bu son dönem içinde, 8 aylık olan ve temel tekniklerin anlatıldığı bir kurs düzenlenmiş, ayrıca açılan bu kursta Mehmet ÖZER ders vermiştir. 1997 yılı içinde Türkiye çapında genel katılıma açık, tanınmış fotoğraf sanatçılarının jüri heyetini oluşturduğu bir fotoğraf yarışması düzenlenmiştir.

Zamanında ulus ve devleti bir araya getirerek kaynaştırmayı, yakınlaştırmayı amaçlayan bu kurumlar için CHP İzmir milletvekili Türkan Miçoğulları: "Türkiye gibi geniş bir ülkede merkezi düzeyde katılımcılığı sağlamak, tüm hukuksal altyapı

kurulsa bile, kolay olmamaktadır. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren bu ölçek sorunu bilinerek, Anayasanın merkezîyetçi yapısına rağmen yerel yönetimlerde yurttaşı ön plana çıkarmaya çalışan bir anlayış, yerel yönetimlere ilişkin yasalara monte edilmeye çalışılmıştır. Bunun ilk örneğini 1924'te çıkarılan Köy Kanununda görmekteyiz. Bu yasa, her bakımdan örnek ve öncüdür. Bu yasaya göre köyün yönetimi, demokratik bir yapıya dayandırılmaktadır. Bunu izleyen yıllarda gönüllü katılımlı bir kalkınmanın özellikle kültür ve sanat alanındaki güzel bir örneğini, halkevleri uygulaması olarak görmekteyiz. Merkezi ve yerel yönetimler ile kentsel aktörleri buluşturan bu örnek, Türkiye'nin toplumsal kalkınmasında önemli bir kilometre taşıdır”¹⁸² diyerek, günümüzde dahi bu kurumların etkilerinin sürdüğünü göstermektedir.

Kısacası Köy Enstitüleri ve özellikle ilk dönem Halkevleri, Türk Fotoğraf Sanatının gelişimi adına temel taşları oluşturmuşlar, fotoğrafın halk arasında, hatta köylerde bile tanıtılması, öğrenilmesi sağlanmıştır. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında bile fotoğrafın günah olduğunu savunan halk, bu iki kurum sayesinde batıl düşüncelerinden kurtulmuşlardır. Atatürk'ün ortaya koyduğu sanat üstüne düşüncelerin ağırlık noktasını sanat-toplum ilişkisi oluşturmaktadır. Bu çizgide sanat duygusu yaşamı tüm yanlarıyla etkili bir biçimde dile getirme; heyecanları, umutları, insanlığı yücelten düşünceleri somutlaştırma eğiliminde olan bir tutkuya dönüşmektedir. Cumhuriyet döneminde sanat bilinci, ulus kavramını besleyen hümanizm düşüncesinin bir uzantısı olarak filizlenmeye başlamıştır.

Bu iki kurumun değişime açık yapıları, sanata çikarsız yaklaşımları ve buradakilerin kendilerini yetiştirme hatta aşma tutkuları, fotoğrafın gelişimine yardımcı olmuştur. Yine bu yıllarda gerçekleştirilen İlhan Arakon'un (1941), Limasollu Naci'nin (1950), Baha Gelenbevi'nin, sergileri ve 1940'tan sonraki Halkevlerinin tüm yurdu kapsayan geniş çaplı sergileri fotoğrafta iç dinamiklerin oluşması konusunda yol gösterici olmuşlardır.

---

¹⁸² CHP İzmir Milletvekili Türkan MİÇOĞULLARI, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Genel Kurul Tutanağı 22. Dönem 2. Yasama Yılı 112. Birleşim 08/ Temmuz /2004 Perşembe

KAYNAKÇA

- AFSAD** Eğitim Araştırma Birimi, **Belgesel Fotoğraf Notları**, Ankara, 1984.
- AK** Seyit Ali – **MODIANO** Alberto, **Türkiye Fotoğraf Yayınları Kataloğu**, Bileşim Yayınevi, İstanbul, 2004.
- AK** Seyit Ali, **Fotoğrafın İzinde Kırk Yıl**, Fotoğrafevi Yayınları, İstanbul, 2004.
- AK** Seyit Ali, **Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Fotoğrafı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001.
- AK** Seyit Ali, "Bir Baha Gelenbevi Vardı", **REFO Fotoğraf Sanatı**, Şubat 1990.
- AK** Seyit Ali, "Şinasi Barutçu: Sanata ve Öğretime Adanmış 79 Yıl", **Cumhuriyet**, 29 Mart 1985
- AKIN**, Galip, **Tonguç'un Kır Çiçekleri**, Güldikeni Yay., Ankara, 1998.
- ALTUNYA** Dr. Niyazi, **Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri**, Eğit-Der Yay., Ankara, 1990.
- ALTUNYA** Dr .Niyazi, **Köy Enstitüsü Sistemine Toplu Bir Bakış**, Kelebek Matbaası, Ankara, 2005.
- ALTUNYA** Dr. Niyazi, Köy Enstitüleri, <http://yayim.meb.gov.tr/yayimlar>.
- ALTHUSER** L., **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, Çev:Yusuf Alp, Birikim Yay., İstanbul, 1978.
- BABACAN** Ayhan, **Fotoğraf Dergisi**, 15 Ekim 1962.
- BARUTÇU** Şinasi, "Fotoğrafta Sanat", **Son Çağ**, Amerikan Haber Merkezi Yayını, Ankara, Mayıs 1961.
- BELGE** Murat, **Radikal Gazetesi**, 10 Eylül 2004.
- BERKOL** Bülent, **Halkevleri**, **Cumhuriyet**, 20 Şubat 1997.
- CARTER** S. A. – **STEINBRICK** J. E., "Curricular Histories a Cooperative Learning Model: Social Studies, English and Art", **Education**, Vol:213, No:2.
- C.H.P** İstanbul İl Gençlik Kolu Yayını, **Kuruluşların Yıldönümü Halkevleri (1932,1951,1963)**, İstanbul, 1963.
- C.H.P** Umum İdare Heyeti, **Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi**, Ankara, 20 Nisan 1940.
- C.H.P** Halkevleri Çalışma Talimatnamesi, Ankara, 1940.

- C.H.P Halkevleri Öğreneği**, Ulus Basımevi, Ankara, 1935.
- ÇEÇEN Anıl, Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri**, Cumhuriyet Kitap Kulübü, İstanbul, 2000.
- ÇIKAR Mustafa, Hasan Âli Yücel ve Türk Kültür Reformu**, T. iş Bankası Yayını, 1997.
- ÇİZGEN Engin, Türkiye'de Fotoğraf**, İletişim Yay., İstanbul, 1994.
- DRANAS A. Muhip, C.H.P. Halkevleri Amatör Resim ve Fotoğraf Sergileri**, Ankara, 1941.
- DURU Mehmet**, "Köy Enstitülerindeki Müzik ve Sanat Eğitiminden Günümüze", **Yeniden İmece Dergisi**, Sayı:9, İzmir, Kasım 2005.
- DUYURAN Rüstem, Batı Anadolu'da Eski Şehirler**, Eminönü ve İzmir Halkevleri Tarihi ve Müze Kolları Yayınlarından, S:1, İstanbul Maatbacılık, İstanbul, 1948
- DÜNDAR Can, Köy Enstitüleri Belgeseli**, Yönetmen:Soner Sevgili, (Kültür Bakanlığı ve Köy Enstitüleri Çağdaş Eğitim Vakfının katkılarıyla hazırlanmış). Yılı belirtilmemiş.
- ES Hikmet Feridun**, "İstanbul Münif Fehim'e Çok Şey Borçludur" **Yıllarboyu Tarih Dergisi**, 10 Ocak 1984.
- GÜNYOL Vedat**, Türkiye'de Çeviri, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Y. Cilt. I., 1985.
- HALKEVLERİNİN 1938 Senesi Faaliyet Raporları Hülasaları, Ülkü Dergisi Kitapçığı**, No:3, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1938
- KANSU Ceyhun Atuf**, *Yeniden Halkevleri*, Halkevleri Dergisi, S:100, Şubat 1975.
- KAPLAN Mevlüt**, **Aydınlanma Devrimi ve Köy Enstitüleri**, Özgür Eğitim Yay., İzmir, 2003.
- KARADAĞ Nurhan**, **Halkevleri Tiyatro Çalışmaları (1932-1951)**, DTCF'ye sunulan doçentlik tezi, Ankara, 1998.
- KAYA Hürü**, **Halkevlerinin Etkinlikleri İçinde Fotoğrafın Kullanımı ve Yeri**, Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi, M.S.Ü. Sosyal Bilimler Enst., Fotoğraf A.S.D., Fotoğraf Programı, İstanbul, 2004.
- KURTULUŞ Dr.Yıldız**, **Köy Enstitülerinde Sanat Eğitimi ve Tonguç**, Güldikeni Yay., Ankara, Nisan 2001.

MİÇOĞULLARI Türkan, CHP İzmir Milletvekili, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı**, 22. Dönem 2. Yasama Yılı, 112. Birleşim, 08 Temmuz 2004 Perşembe

ÖLÇEN Ali Nejat, **Halkevlerinin Yokedilişi**, Ankara, 1988.

ÖZSEZGİN Kaya, **Cumhuriyet'in 75. Yılında Türk Resmi**, İş Bankası Yay. Basım Yeri ve Tarihi Belirtilmemiş.

ÖZEL Mehmet, **Köy Enstitüleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997.

SAN İnci, **Sanat Eğitimi Kuramları**, Tan Yay., Ankara, 1983.

ŞİMŞEK Aydın, <http://www.mehmetozer61.net>

ŞİMŞEK Sefa, **Bir ideolojik Seferberlik Deneyimi Halkevleri 1932-1951**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002.

TAHİNCİOĞLU Gökçer, **Milliyet Gazetesi**, 1 Mayıs 2000, Ankara.

TARGAÇ Zeynep Orhon, *Baysal Fotoğraf Stüdyosu*, **Fotoğraf Dergisi**, Şubat Mart 2000.

TAŞPINAR Zerrin, “*MEHMET ÖZER, Vizörden İşçinin Gözüyle İşçiye Bakan Bir Sanatçı*”, **İkibin'e Doğru Dergisi**, 25 Ağustos 1991.

TELLİ Hidayet, “1935'e Kadar Tonguç”, **Çeşitli Yönleriyle Tonguç**, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yay., Tanıtım Dizisi:7, Ankara, 1999.

TELLİ Hidayet, “Tonguç'un Resim, İş ve Yazı Öğretimine Katkıları”, **Hakkı Tonguç Yaşamı ve Hizmetleri**, Türk Eğitim Derneği III. Anma Toplantısı 25 Ekim 1995), T.E.D. Eğitimcilerimizi Anma ve Tanıtma Dizisi:3.

TÜRKOĞLU Pakize, **Tonguç ve Enstitüleri**, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1997.

TONGUÇ Engin, **Devrim Açısından Köy Enstitüleri**, Ant Yay., İstanbul, 1970.

TONGUÇ Engin, **İsmail Hakkı Tonguç (Yaşamı, Öğretisi, Eylemi) Birinci Kitap**, Güldikeni Yay., Ankara, 1997.

TONGUÇ Engin, **İsmail Hakkı Tonguç (Yaşamı, Öğretisi, Eylemi) İkinci Kitap**, Güldikeni Yay., Ankara, 1997.

TONGUÇ İsmail Hakkı, **Resim-Elişleri ve Sanat Terbiyesi**, Muallim Kitapları:5, Devlet Matbaası, 1932.

- TONGUÇ İsmail Hakkı, İş ve Meslek Terbiyesi**, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1933.
- TONGUÇ İsmail Hakkı, Öğretmen Ansiklopedisi ve Pedagoji Sözlüğü**, Editör: R.G. Arkın, Bir Yayınevi, İstanbul, 1952.
- TONGUÇ İsmail Hakkı, İş ve Meslek Eğitimi**, TÖB-DER Yayınları:1, Ankara, 1974.
- TÖR Vedat Nedim, “Fotoğrafa Dair Bir Fetva ve Bir Kaç Düşünce”**, Ankara **Halkevi II. Fotoğraf Müsabakası Şartları ve Geçen Yılki Fotoğraf Sergisi**, Ankara, 1940.
- T.B.M.M**, Genel Kurul Tutanağı 22. Dönem 3. Yasama Yılı 59. Birleşim, Ankara, 16 Şubat 2005 Çarşamba.
- ÜLKÜ Dergisi**, Halkevleri ve Halkodalarının 10. Yıldönümü, S.11, 1 Mart 1942.
- ÜNLÜ Yücel**, Demokratik kitle Örgütleri (DGÖ) ve Halkevleri İçinde Fotoğrafın Yeri, **AFSAD 3. Fotoğraf Sempozyumu**, 27-28 Mayıs 1989, Ankara.
- YURDALAN Özcan**, “Bir Soruya Sahip Olmak”, www.Fotografya.gen.tr, Sayı: 4.
- WEIKER Walter**, **1960 Türk İhtilali**, Çev: M. Ergin, Cem Yayınları, İstanbul, 1967.

Diğer Kaynaklar

- Güzel Sanatlar Dergisi**, S.1, İstanbul, 1939.
- Halkoyu Dergisi**, Halkevlerinin İkinci Kuruluş Tutanağı, , Sayı:3, Ankara, Şubat 1977.
- Halkevleri Dergisi**, Halkevleri Dil, Tarih ve Edebiyat Uzmanlar Kurulu Raporu, S:41, Mart 1970.
- Halkevleri Derneği Tüzüğü**, Ankara, 1963.
- Halkevleri Davası İddianamesi**, Ankara Askeri Savcılığı, Ankara, 1980.
- Halkevleri Davası Yargıtay Kararı**, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı, 2 numaralı Askeri Mahkemesi, Esas:1984/480, Karar:1984/445, 17.10.1984, Ankara.
- Halkevleri 10.Kurultay Çalışma Raporu**, Ankara, 31 Ekim 1988.
- Köy Enstitüleri Öğretim Programı**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1943.

Köy Enstitüleri Öğretim Programı, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1947.

Kuruluşların Yıldönümü Halkevleri (1932,1951,1963).

Kurultaya Sunulan Halkevleri Genel Yönetim Kurulu Raporu, 24 Nisan 1965.

Yararlanılan İnternet Adresleri:

<http://www.egitim.aku.edu.tr/ata3.htm>

<http://www.tfsf.org/>

<http://www.fsk.org.tr>

<http://www.stevenkasher.com>

<http://www.mehmetozer61.net/>

<http://www.fotografya.gen.tr/>

<http://www.mkutup.gov.tr>

<http://katardat.org/russia/>

<http://yayim.meb.gov.tr/yayimler>

EKLER

- EK : 1** Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi
- EK : 2** Türkiye’de 1938 Yılında Faaliyette Bulunan Halkevleri Listesi
- EK : 3** Ankara Halkevi II’nci Fotoğraf Müsabakası Şartları ve Geçen Yıllık Fotoğraf Sergisi, 1940
- EK : 4** Halkevleri Amatör Resim ve Fotoğraf Sergileri 1941
- EK : 5** CHP Halkevleri İkinci Amatör Resim ve Fotoğraf Sergileri Katılım Listesi 1941
- EK : 6** CHP Halkevleri Dördüncü Amatör Resim ve Fotoğraf Sergisi Katılım Listesi 1943
- EK : 7** Rüstem DUYURAN “Batı Anadolu’da Eski Şehirler”, Halkevi Tarih ve Müze Kolu Yayını, 1948